

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESELLEŞMENİN GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve ŞAHİN

BURSA - 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESELLEŞMENİN GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve ŞAHİN

Danışman:

Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Mali İktisat Bilim Dalı'nda 702012014 numaralı Merve ŞAHİN'in hazırladığı "Küreselleşmenin Gümrük Vergilerine Etkisi: Türkiye Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı,/...../2023 günü - saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ufuk SELEN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU
Mersin Üniversitesi

..../..../ 2023

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Küreselleşmenin Gümrük Vergilerine Etkisi: Türkiye Örneği

1- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 142 sayfalık kısmına ilişkin, 28.11.2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %18'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Merve ŞAHİN
Öğrenci No:	702012014
Anabilim Dalı:	Maliye
Programı:	Mali İktisat
Statüsü:	Yüksek Lisans

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Küreselleşmenin Gümrük Vergilerine Etkisi: Türkiye Örneği**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

.../.../2023

Adı Soyadı : Merve ŞAHİN
Öğrenci No : 702012014
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Mali İktisat
Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı Soyadı : Merve ŞAHİN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

Küreselleşmenin Gümrük Vergilerine Etkisi: Türkiye Örneği

Çalışmanın amacı küreselleşmenin ülkelerin vergi sistemlerinde belli bir yer tutan gümrük vergisi gelirlerini azalttığı yönündeki genel kanının Türkiye için geçerli olup olmadığını ele alıp incelemektir. Küreselleşme; sermaye hareketleri, üretim, ticaret ve teknolojinin uluslararası bir nitelik kazanmasıyla gündeme gelen bir kavramdır. Ekonomik sınırların kaldırılması ile başlayan küreselleşme süreci, daha sonrasında iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki büyük sıçramalarla günümüzde artık toplumları her açıdan etkileyebilen bir süreç haline gelmiştir. Küreselleşmenin en önemli unsurlarından biri de ticari küreselleşmedir. Bu küreselleşmeyle birlikte dünya çapında mal ve hizmet akımları üzerindeki engellerin azaltılması veya yok edilmesiyle ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaretin daha da fazla genişlemesine neden olmuştur. Ticaretin küreselleşme çabalarıyla GATT'tan Dünya Ticaret Örgütüne uzanan bir süreçle birlikte dünya ticaretinin kuralları belirlenmiş ve ülkeler arasındaki ticaret dünya çapında serbest hale gelmiştir. GATT ile birlikte gümrük tarife ve kota uygulamaları kaldırılmış; uluslararası ticaretin gün geçtikçe gelişmesinde azalan gümrük vergisi uygulamaları ve ülke sınırlarının etkisini kaybetmesinin rolü büyük olmuştur. Ülkemiz 1980 yılı itibariyle dünyada yaşanan ticari serbestleşme faaliyetleri ve bu yönde atılan adımlarla birlikte kapalı ithal ikamesine dayalı bir ekonomiden ihracata dayalı ekonomi modeline geçerek kendine küresel pazarlarda yer bulmaya çalışmıştır. Dünya ekonomisini yönlendirilen kuruluşlar ve bu kuruluşların belirlediği kurallara uyma yükümlülüğünü kabul etmiştir. Bu küresel sistem içerisinde en önemli ticaret ortağımız olan Avrupa Birliği ile ticari ilişkilerde bulunmuş bu ortaklık hem ihracat hem de ithalatomıza yansımıştır. Türkiye, bu ticaret ortaklığının bir parçası olarak AB'ye üyelik sürecinde gümrük birliğine üyelik gerçekleştirmiş ve birlik içerisindeki gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerini uygulanmasını kabul etmiştir. Çalışmanın sonunda Türkiye'nin gümrük vergileri ile ilgili verileri incelenerek ticaretin küreselleşmesi ve gümrük birliğinin gümrük vergilerinden sağlanan gelirlerde çok ciddi kayıpların yaşanmasına yol açmadığı, gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının günümüze gelinceye dek yıllar itibariyle artan bir seyir izlediği tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Vergileri, Dış Ticaret Vergileri, Vergi Politikası, Küreselleşme, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Dış Ticaret

ABSTRACT

Name & Surname : Merve ŞAHİN
University : Bursa Uludağ University
İnstitute : İnstitute of Social Sciences
Field : Public Finance
Subfield : Public Finance
Degree Awarded : Master
Date of Degree Awarded :
Supervisor : Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

The Impact of Globalization on Customs Duties: The Case of Turkey

The aim of the study is to examine whether the general belief that globalization reduces customs tax revenues, which have a certain place in the tax systems of countries, is valid for Turkey. Globalization is a concept that has come to the agenda with the supranationalization of capital movements, production, trade and technology. The process of globalization, which started with the abolition of economic borders, has become a process that can affect societies in every aspect with the great leaps in communication and transportation technologies. One of the most important elements of globalization is commercial globalization. With this globalization, the reduction or elimination of barriers to the flow of goods and services around the world has led to a further expansion of trade between countries. With the globalization efforts of trade, from GATT to the World Trade Organization, the rules of world trade have been determined and trade between countries has become free worldwide. With the GATT, customs tariffs and quota practices were abolished; decreasing customs duty practices and the loss of the effect of country borders played a major role in the development of international trade day by day. With the trade liberalization activities in the world as of 1980 and the steps taken in this direction, our country has tried to find a place in global markets by switching from a closed import substitution-based economy to an export-based economy model. It has accepted the obligation to comply with the organizations that direct the world economy and the rules set by these organizations. Within this global system, the European Union, our most important trade partner, has become a member of the European Union. At the end of the study, Turkey's data on customs duties were examined and it was determined that the globalization of trade and the customs union did not cause serious losses in the revenues obtained from customs duties, and that the share of customs duties in total tax revenues has followed an increasing trend over the years until today.

Keywords: Customs Duties, Foreign Trade Taxes, Tax Policy, Globalization, European Union, Customs Union, Foreign Trade.

ÖNSÖZ

Yıllar boyunca ciddi bir emek ve özveri ile hazırladığım yüksek lisans tezimi başarı ile tamamlamanın heyecanı ve haklı gururunu yaşamaktayım. Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, konu seçiminden araştırmanın yürütülmesi aşamasına dek bana yol gösteren, en yakın destekçim olan ve öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyacağım tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sınavına katılarak bana yapıcı eleştirilerde bulunan ve tezimin son halini almasında önemli katkılarını esirgemeyen başta Prof. Dr. Ufuk SELEN ve Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU hocalarıma değerli destekleri için ayrıca teşekkür ederim. Tezin yazım sürecinde sürekli istişarelerde bulunduğum ve izlemem gereken yol noktasında bana destek olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak hayatım boyunca beni gönülden destekleyen ve her koşulda yanımda olan aileme şükranlarımı sunmaktan mutluluk duyarım.

Merve ŞAHİN

Bursa, 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO LİSTESİ	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK VERGİLERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

I. GÜMRÜK VERGİLERİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	3
A. GÜMRÜK VERGİLERİ, ÖZELLİKLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ	3
1. Gümrük Vergileri Kavramı ve Vergi Sınıflandırmasındaki Yeri.....	3
2. Gümrük Vergilerinin Dünya ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi	5
a. Dünyadaki Tarihsel Gelişim	5
b. Türkiye’deki Tarihsel Gelişim.....	7
3. Gümrük Vergilerinde Oran ve Tarife	9
a. Spesifik Tarife	9
b. Advolorem Tarife	10
4. Gümrük Vergilerinin Özellikleri	10
5. Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri.....	13
a. Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi.....	13
b. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerine Etkisi.....	14
c. Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi.....	14
B. GÜMRÜK VERGİLERİNİN MALİ VE EKONOMİK AMAÇLARI	15
1. Devlete Gelir Sağlamak.....	15
2. Yerli Sanayiye Korumak.....	16
3. Ödemeler Bilançosuna Katkı Sağlamak.....	17
II. TÜRKİYE’DE GÜMRÜK VERGİSİ KAPSAMINA GİREN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER.....	18
A. İTHALATTAN ALINAN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER.....	20
1. Gümrük Vergisi	20
2. İlave Gümrük Vergisi	22
3. Tek ve Maktu Vergi.....	24

4. İthalde Alınan Katma Değer Vergisi.....	25
5. Özel Tüketim Vergisi	26
6. Dampinge Karşı Vergi ve Sübvansiyona Karşı Vergi.....	28
7. Ek Mali Yükümlülükler.....	29
8. Toplu Konut Fonu	30
9. Tütün Fonu	31
10. Çevre Katkı Payı.....	32
11. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kesintisi.....	32
12. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu	33
13. Türkiye Radyo-Televizyon (TRT) Bandrolü.....	35
B. İHRACATTAN ALINAN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER	35
1. İhracatta Alınan Telfa Edici Vergi (TEV).....	36
2. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu	37

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GÜMRÜK VERGİLERİ

I. KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR	38
A. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TEORİK TARTIŞMALAR	38
1. Küreselleşme Kavramı	38
2. Küreselleşmenin Unsurları	41
a. Ticaretin Küreselleşmesi.....	41
b. Finansal Küreselleşme	42
c. Üretimin Küreselleşmesi.....	43
3. Küreselleşme Konusunda Teorik Tartışmalar	45
B. KÜRESELLEŞMENİN ÜLKE GRUPLARINA ETKİSİ	47
1. Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ükelere Etkisi	48
2. Gelişmiş Ükelere Etkisi.....	51
II. TİCARİ KÜRESELLEŞME VE VERGİ POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	52
A. TİCARİ KÜRESELLEŞME VE BELİRLEYİCİLERİ	52
1. Serbest Ticaret Anlaşmaları	53
2. Gümrük Birliği Anlaşmaları.....	54
B. TİCARİ KÜRESELLEŞME ÇABALARI.....	56
1. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları	56
a. Dünya Ticaret Örgütü'nün Ortaya Çıkışı ve Rolü.....	56
b. Dünya Ticaret Örgütü'nün İlkeleri	58
2. Bölgesel Serbest Ticaret Anlaşmaları	60
a. Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	61
b. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA).....	62
c. AB Kapsamlı Anlaşmalar	63
3. Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşmaları	64
a. Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması	64
b. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile Gümrük Birliği Anlaşması	65

c. Avrupa Birliği'nin Diğer Ülkelerle Gümrük İşbirliği Anlaşmaları	65
C. TİCARİ KÜRESELLEŞMENİN ÜLKELERİN VERGİ POLİTİKALARI VE GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ	66
1. Vergi Politikalarına Etkisi	66
2. Gümrük Vergilerine Etkisi	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

I. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİ	72
A. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİNİ ETKİLEYEN İÇ VE DIŞ BELİRLEYİCİLER	72
1. İç Belirleyici Olarak Anayasal Çerçeve	72
2. Dış Belirleyici Olarak Uluslararası Anlaşmalar	73
a. Türkiye ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması	73
b. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Anlaşmaları	75
(1). 1963 Ankara Anlaşması	76
(2). 6 Mart 1995 Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Anlaşması)	78
(3). Türkiye Avrupa Birliği Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Sorunu	79
c. Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları	82
B. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL EKONOMİYE ENTEGRASYONU VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI	84
1. Türkiye'nin 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü	84
a. 1980'li Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü	84
b. 1990'lı Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü	88
c. 2000'li Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü	90
2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Gümrük Birliğinin Dış Ticaretimize Etkileri ve Avrupa Birliği	95
II. TİCARİ KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİN TÜRKİYE'NİN VERGİ POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİNİN VERİLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMESİ	100
A. TÜRKİYE'DE VERGİ POLİTİKALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	100
B. TÜRKİYE'DE GÜMRÜK VERGİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	110
1. Gümrük Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı	111
2. Gümrük Vergisi Tanımına Giren Diğer Mali Yükümlülüklerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı	114
3. Gümrük Vergisi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı	120
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	125

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1980-1999 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$).....	86
Tablo 2: 1980-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'de GSMH Büyüme Oranları (%).....	87
Tablo 3: 2000-2022 Yılları Dış Ticaret Verileri (%) (Milyon \$).....	92
Tablo 4: 1980-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticaretinin (İthalat-İhracat) GSYH İçindeki Payı (%)	94
Tablo 5: 1975-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne İhracatı (Milyon \$).....	97
Tablo 6: 1975-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden İthalatı (Milyon\$).....	99
Tablo 7: Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı (%)	100
Tablo 8: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Gelirleri/ GSYH Payı (%).....	102
Tablo 9: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Gelir Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçerisindeki Payı (%).....	104
Tablo 10: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%).....	105
Tablo 11: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%)	107
Tablo 12: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%)	108
Tablo 13: 1980-2000 Yılları İtibariyle Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%).....	112
Tablo 14: 2001-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'de Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Milyon TL) (%).....	113
Tablo 15: 1992-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'de Gümrük Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%).....	114
Tablo 16: 1992-2005 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)	115
Tablo 17: 2006-2022 Yılları Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Milyon TL) (%)	116
Tablo 18: 1992-2005 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)	117
Tablo 19: 2006-2022 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergiler İçindeki Payı (Milyon TL) (%).....	118
Tablo 20: 2006-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'de Gümrük Vergisi Gelirlerinin GSYH'deki Payı (%)	120

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1980-1999 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%).....	87
Grafik 2: 2000-2022 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%).....	93
Grafik 3: 1980-2021 Dönemi Türkiye ve Bazı OECD Ülkelerin Toplam Vergi Gelirleri/ GSYH Payı (%).....	103
Grafik 4: Türkiye’de Vergi Türlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	109
Grafik 5: 1992-2005 Dönemi Gümrük Vergisi / Toplam Vergi Gelirleri Oranı ve İthalde Alınan KDV / Toplam Vergi Gelirleri Oranının Karşılaştırması (%)	118
Grafik 6: 2006- 2022 Dönemi Gümrük Vergisi/ Toplam Vergi Gelirler Oranı ve İthalde Alınan KDV / Toplam Vergi Gelirleri Oranın Karşılaştırması (%)	119

KISALTMALAR

Kısaltması	Bibliyografik Bilgiler
AATUHK	Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun
AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CIF	Mal ve Satış Bedeli
DFİF	Desteleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FOB	Gemi Güvertesinde Teslim
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
Md	Madde
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Ticaret Politikası
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları
TDK	Türk Dil Kurumu
TEV	Telafi Edici Vergi
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Gümrük vergileri ülkelerin diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret işlemleri üzerinden alınan çok eski bir vergidir. Diğer bir ifadeyle gümrük vergileri devletlerin yürürlükte olan ilgili kanun ve yönetmelikler çerçevesinde ülkeye ithal edilen ve ülkeden ihraç edilen mallar üzerinden ithalat gümrük vergisi ve ihracat vergisi olarak tahsil edebildikleri parasal mükellefiyetlerdir. Ancak günümüzde daha çok ithalat üzerinden alınan gümrük vergileri uygulamadadır. Bu nedenle gümrük vergileri devletlerin hem bir gelir kaynağıdır hem de dış ticaret politikalarını yürütürken yararlandıkları önemli bir araçtır. Gümrük vergilerinin bu özelliği küreselleşme sürecinde bir değişime uğramıştır. Küreselleşme 1980'li yıllardan itibaren dünya ekonomisini tek bir pazara dönüştürme yönünde atılan adımları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda küreselleşme uluslararası mal ve hizmet ticareti ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak serbestleştirmek ve dünyayı adeta tek bir pazara dönüştürmek, ulus devlet anlayışının bu doğrultuda dönüştüğü, devletin ekonomide üretici olmaktan çok düzenleyici bir rol üstlendiği ve ülkelerin karşılıklı bağımlılığına dayalı dünya düzeni olarak görülmektedir. Küreselleşmeyle ilgili bu tanımlamanın bazı ülkelerin bir araya gelerek kendi aralarında başlattıkları ekonomik serbestleşme süreci, diğer ifadeyle bölgesel ekonomik bütünleşme sürecini de kapsadığını vurgulamak gerekir.

Küreselleşmeyle birlikte sınır kavramının ortadan kalkması serbest ticarete yaşanan değişim ve dönüşümle beraber ulus devletin ekonomik olarak dünya pazar faaliyetlerine adapte olması neticesinde, ülkelerin vergi politikaları ve uygulamalarında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle dünya da git gide artan ölçüde kabul edilen dış ticarete serbestlik politikası, uluslararası anlaşmalar ve birtakım yasal düzenlemelerle beraber gümrük vergilerini etkili bir mali araç olmaktan çıkarmıştır. Bu değişiklikler doğal olarak hem 1980'den beri küresel ekonomiye entegre olmak için adımlar atan, hem Avrupa Birliği ile ilişkileri 1963'ten beri yürütmeye çalışan ve üstelik Avrupa Birliği ile bir gümrük birliği anlaşması yapan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmanın amacı küreselleşme ve özellikle ticari küreselleşme sürecinin gümrük vergileri üzerindeki etkisini Türkiye örneği üzerinden analiz etmektir. Dolayısıyla çalışmada Avrupa Birliği ile ilişkiler dahil ticari küreselleşme çabalarının Türkiye'de

gümrük vergisi politikaları ve vergi gelirleri üzerindeki etkisinin veriler üzerinden incelenmesi söz konusu olacaktır. İncelemede kullanılan yöntem nitel araştırma yöntemidir. Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak araştırmanın teorik altyapısı oluşturulmuştur. İstatistiki veriler üzerinden Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonu ve Avrupa Birliği ile ilişkileri dikkate alarak vergi politikalarının genel görünümü ve gümrük vergileri ile ilgili gelişmeler değerlendirilecektir. Buna göre çalışmanın birinci bölümünde gümrük vergileri kavramsal ve kuramsal çerçevede incelenmeye çalışılmıştır. Gümrük vergileri tanımına dahil vergi ve mali yükümlülükler, gümrük vergilerinin özellikleri, amaçları ve gümrük vergilerinin ekonomik etkileri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşme kavramı ele alınmış olup küreselleşmenin unsurları ve bir dış ticaret politika aracı öncelikle vergi politikalarına daha sonra genel olarak gümrük vergilerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise Türkiye'nin analizi ile ilgilidir. Bu bölümde öncelikle ticari küreselleşme etkisindeki Türkiye'nin dış ticaret verilerine genel olarak değinilmiş olup, daha sonra Türkiye'nin gümrük vergilerindeki gelişmeler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK VERGİLERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

Çalışmanın birinci bölümünde gümrük vergisi ekonomik açıdan analiz edilecektir. Analiz iki temel başlıkta ortaya konacaktır. Birinci başlık gümrük vergisinin kavramsal ve kuramsal çerçevesini çizmeye yöneliktir. Bu başlıkta önce gümrük vergisinin tanımı, kapsamı, vergi sınıflandırmasındaki yeri, tarihsel gelişimi, oran ve tarife yapısı, özellikleri ve ekonomik etkilerine değinilecektir. Daha sonra gümrük vergisi uygulamalarında devletlerin göz önünde bulundurduğu mali ve ekonomik amaçlar açıklanacaktır. Bölümün ikinci temel başlığında ise gümrük vergisi tanımına dahil olan vergi ve mali yükümlülükler Türkiye’deki uygulama dikkate alınarak ithalattan alınan vergi ve mali yükümlülükler ve ihracattan alınan vergi ve mali yükümlülükler olarak iki alt başlıkta açıklanacaktır.

I. GÜMRÜK VERGİLERİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

A. GÜMRÜK VERGİLERİ, ÖZELLİKLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

1. Gümrük Vergileri Kavramı ve Vergi Sınıflandırmasındaki Yeri

Gümrük vergileri kavramını açıklamadan önce gümrük kelimesinin anlamına bakmak faydalı olacaktır. “Gümrük” kelime itibariyle Türk Dil Kurumu sözlüğünde; “bir ülkeye girmekte veya çıkmakta olan eşya veya mal üzerinden tahsil edilen bir vergi” anlamına geldiği gibi, “ilgili verginin tahsisi meselesiyle ilgilenen devletin müessesesi” şeklinde de tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Bir başka tanımlamaya göre gümrükler, bir eşyanın gümrük bölgesine girişinde (ithalat) veya çıkışında (ihracat) lüzumlu koşul ve uygunluğa ehil olup olmadığının denetimini gerçekleştiren kamu kuruluşlarına verilen genel bir isimdir. Ülke dışından yurt içine getirilen mallar, gümrük alanlarında ilk etapta gümrük kanunu ve yönetmeliği kapsamında tayin edilen (Tekin ve Tekin, 2021: 23) kendilerine ait tarife ve yasalarında yazılı kıstaslarla vergiye tabi kılınan ve yurt dışından gelen eşyaların tamamının kontrollerinin yapıldığı noktalardır (Es, 2021:19).

Bir ülkenin gümrük sınırları egemenlik sınırlarıyla aynı olmayabilir. Çünkü ülke içerisinde gümrükle bağlantısı olmayan serbest bölgeler olabileceği gibi ülke içerisinde ekonomik entegrasyonlar olabilmesi de mümkündür. Bu sebeple bazı durumlarda ülkenin mevcut egemenlik sınırları gümrük sınırlarından daha kapsayıcı olabileceği gibi bazı durumlarda tam tersi bir durum gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan gümrük vergileri malların ülke sınırlarından geçişi sebebiyle tahsis edilen bir “hudut vergisi” olarak isimlendirilmektedir.

Gümrük vergisi terimi bir ülkede yürürlükte olan ilgili kanun ve yönetmelik hükümlerine göre, ülkeye giren ve çıkan eşyaların ülke içerisine girişi ve çıkışı esnasında ithalat ve ihracat vergisi olarak tahsil edilen parasal mükellefiyetlere verilen genel bir isimdir (Selen, 2020: 155). Gümrük vergisi asırlardır ülkeler için büyük bir önem arz etmekte olan bilhassa ticareti sınırlandırmada faydalanılan en klişeleşmiş yöntemlerden biridir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 257). Kelimenin kaynağından da kavranacağı üzere gümrük vergisi, dış ticaret vergisi olarak var olmuş geleneksel bir vergi türüdür. Literatürde “gümrük vergisi” terimi yerine bazen “gümrük vergileri” terimleri de kullanılır. Bu iki terim kapsam itibarıyla farklı anlamlara gelebilir. Çünkü gümrük vergileri birden çok vergi ve mali yükümlülüğü kapsayan vergi grubunu ifade ederken, gümrük vergisi ise gümrük vergilerinden sadece biridir (Şahin, 2019: 6). Çalışmada sadece gümrük vergisi değil, bu bölümün ikinci temel başlığında Türkiye özelinde diğer mali yükümlülükler üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi gümrük vergileri dış ticaret işlemleri üzerinden alınmakta ve devletlerin topladığı vergiler içinde belli bir yer tutmaktadır. Kamu maliyesi teorisinde yaygın olarak kullanılan vergi sınıflandırması olarak; gelir üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler ve harcamalar üzerinden alınan vergiler sınıflandırması dikkate alındığında gümrük vergileri harcamalar üzerinden alınan vergiler grubuna girmektedir. Harcama vergileri bazı kaynaklarda “satış vergileri”, “muamele vergileri”, “tüketim vergileri” ve “gider vergileri” gibi farklı adlarla ifade edilmektedir. (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2016: 306-307). Gümrük vergilerinin harcama vergilerinin kendi içindeki sınıflandırmasında yeri nedir? Diye sorulduğunda; harcama vergilerini üçlü bir ayrıma tutarak genel (muamele) satış vergileri, özel tüketim vergileri ve harcama vergisi (veya kişisel harcama vergisi) şeklinde sınıflandıran Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, gümrük vergilerini bu sınıflandırmada özel tüketim

vergileri içinde dikkate almıştır. Buna göre gümrük vergileri iktisadi malların ya da verimli kaynakların ülkeler arası yer değiştirmesi sırasında alınan bir tür dış özel tüketim vergileri niteliğindedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş; 2016: 332). Aynı şekilde Uluatam ve Bulutoğlu'nun çalışmalarında da gümrük vergileri özel satış vergilerinin (veya özel tüketim vergilerinin) bir alt kategorisi olarak ele alınmıştır (Uluatam, 1991: 307; Bulutoğlu, 1977: 407). Bulutoğlu, özel satış vergilerini üretimden ya da üretimin belirli bir aşamasından genel olarak alınmayıp tek tek belirtilmiş bazı mal ya da hizmetlerden alınan vergiler özel satış vergileri olarak adlandırmaktadır (Bulutoğlu, 1977: 406).

Gümrük vergileri, geçmiş dönemlerde uluslararası ticarete dâhil olan mallardan alınmaktaydı ve ithalat, ihracat ve transit ticaret işlemlerinin tümü üzerinden tahsis edilmekte idi (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 257). İçinde bulunduğumuz zamanda ise ihracat, vergi kapsamına alınmayarak gümrük vergileri sadece ülkeye giriş yapan eşyadan yani ithalat üzerinden tahsil edilen bir vergi olarak uygulamada yer almaktadır (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 98). Gümrük vergisinin ithalat üzerinden alınmasıyla amaçlanan, ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin karşısında imtiyazlı bir konum kazanmasının önüne geçmektir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 259).

2. Gümrük Vergilerinin Dünya ve Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

a. Dünyadaki Tarihsel Gelişim

Gümrük vergilerinin dünyadaki tarihsel gelişimine bakıldığında, bu vergilerin uygulanışını ilk çağ dönemine kadar geriye götürmek mümkündür. Bu vergilerin Anadolu Coğrafyasında, Orta Doğu'nun Mısır ve Arabistan ülkelerinde, Asya ülkelerinden Çin ve Hindistan'da, Eski Yunan ve Roma İmparatorluklarında farklı isimlerle tahsil edildiği söylenebilir. Milattan önceki dönemlerde bazı kavimlerin ülkelerinden eşya geçiren kervanlardan maddi çıkar sağlamak için yol geçiş ücreti istedikleri bilinmektedir. Roma İmparatorluğunda eşyanın liman içerisine girişi ve çıkışında alınan liman resmi ve limanlardan eşyanın geçiş yapmasıyla tahsil edilen geçiş resmini gümrük vergilerinin ilk örnekleri olarak kabul etmek mümkündür. Yine geçmişte hükümdarlara hediye olarak verilenler de değişen zamanla gümrük vergilerine evrilmiştir. Bu nedenle gümrük vergilerinin devletlerin kendi içlerinde var olan örf ve adetlerine ve bölgelerine göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Tahsil edilen vergi bazen

maktu bazen de belirli miktar ve altın şeklinde alınırken, bazı zamanlarda da eşyanın türüne göre değişen ölçüde alındığı görülmüştür (İnneci, 2021: 42).

Gümrük vergilerinin tarihçesinde, şu an Suriye sınırlarında bulunan o dönemlerde Roma İmparatorluğu'na bağlı bir kent olan Palmira'nın ayrı bir yeri vardır. Palmira, gümrük tarifesinin ilk ortaya çıktığı yer olarak kabul edilmektedir. Palmira Tarifesi olarak adlandırılmış ilk gümrük tarifesi Palmira'da gümrük duvarı olarak da isimlendirilen duvara kazınmış bir tarifedir. Duvara kazınmış haldeki bu belgede farklı eşya grupları için farklı vergi oranları belirlenmiştir. Gümrük vergileri zamanla ülkelerin merkezi sistemlerinin güçlenmesi ve hakimiyet kavramının milli devletlere yönelmesiyle birlikte, hakimiyetin göstergesi olma özelliğini yitirmiş ve uluslararası ticaret vergisi halini almıştır (Şahin, 2019: 5-6).

Gümrük vergilerinin uluslararası ticaret vergileri halini almasıyla birlikte büyük ticaret yolları üzerinde bulunan şehirler ve ülkeler bu vergiler üzerinden önemli kazançlara sahip olmuşlar ve bu gelirden eksik kalmamak için kaçakçılıkla mücadele faaliyetleri yürütmüşler ve ağır cezalar getirmişlerdir. Geçen süreçle beraber bilhassa sanayi devriminin başlaması, piyasada var olan mevcut kontrollerin kısmen veya tamamen kaldırılması bu sürecin hızlanması ile beraber oluşabilecek ticarete yönelik kısıtlamaların yok edilmesi düşüncesi gümrük vergilerinin itibarının yükselmesine sebep olmuştur. Bu zamana kadar gümrük vergilerinin mali amaçları ön plandayken tüm bu gelişmeler neticesinde iktisadi amaçlar öncelikli olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ara ara yumuşama eğilimi gerçekleşse de gümrük politikalarında korumacılık düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak korumaya yönelik yöntemlerin uluslararası ticareti azalttığı ve zorluğa neden olduğu bu politikaları uygulayan ülkelerde net bir şekilde gözlenmiştir. II. Dünya savaşını takip eden süreçte Birleşmiş Milletler savaştan ekonomik olarak etkilenen ülkelerin ekonomilerini canlandırmak amacıyla ihracat değerlerini yükseltmeleri ve dış ticarete yönelik faaliyetlerini geliştirmeleri hedefleri doğrultusunda birtakım toplantılar gerçekleştirmiştir (İnneci, 2021:43-44).

Gümrük vergilerinin II. Dünya Savaşı sonrası tarihsel gelişiminde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın önemli bir rolü vardır. GATT, Birleşmiş Milletler'in çalışmaları neticesinde 1947 yılında Cenevre'de akdedilmiş ve 1948'de yapılan toplantı ile birlikte sürekli hale gelmiştir (İnneci, 2021: 44). GATT ile birlikte ticaretin

küreselleşmesi ülkelerin dış ticaretten daha fazla yarar sağlama isteğine yol açmış bu da uluslararası ekonomik ilişkilerine müdahale etmeye gerekli kılmıştır (Özdemir ve Koç Aytakin, 2016:46).

Gümrük vergileri açısından dünyadaki diğer önemli bir gelişme de 1957’de altı Avrupa ülkesi (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) arasında imzalanan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması ve bu anlaşmanın ortaya koyduğu gümrük birliği hedefidir. Avrupa ekonomik entegrasyonunun ilk aşamasını oluşturan gümrük birliği, üye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı ticarete ortak bir gümrük tarifesinin belirlenmesini içermektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri bu hedefi 1968 yılının sonunda gerçekleştirmiştir. Böylece gümrük birliğinin kurulmasıyla üye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve sonraki süreçte her katılan yeni üye devlet de gümrük birliğinin bu kapsamına dahil olmuştur.

Gümrük vergilerinin tarihçesinde 1980 sonrası dünya ticaretindeki serbestleşme adımlarının da önemli bir yeri vardır. Ancak konunun bu kısmı ikinci bölümde dünya ticaretinin küreselleşmesinin gümrük vergilerine etkisi başlığında ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

b. Türkiye’deki Tarihsel Gelişim

Gümrük vergisi ülkemiz açısından çok eski geçmişi olan bir vergidir. Bu geçmişin ilk Türk Topuluklarına kadar uzandığı bilinmektedir. Bu toplulukların konar göçer bir yaşam biçimi idame ettirmelerine rağmen, Türk tarihinin başlangıç noktasından beri sistemli işleyen bir vergi mekanizmasının var olduğu ve bu mekanizmada gümrük vergilerinin de yer aldığı söylenmektedir (Gerçek, 2020: 248).

Osmanlı Devleti’nde gümrük vergilerinin ne olduğu sorusuna yalnızca ülke dışına ihracı yapılan veya yabancı ülkelere gelen mal veya emtialardan tahsil edilen vergiler akla gelmemelidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’ne ait bir limandan diğerine deniz yolu veya kara yolu ile sevkiyatı yapılan ürünlerden gümrük vergisi tahsili yapılmaktaydı (Yereli, 1994: 84). Osmanlı Devleti bütçesi içerisinde gümrük vergileri önemli bir gelir kazancı olmuştur (Tekin, 2019:61). Bu vesileyle hem ülke dışı hem de ülke içi ticari faaliyetlerden gümrük vergisi alınır olmuştur (Yereli, 1994: 84).

Masdariye adıyla ifade edilen iç gümrük vergileri ticari faaliyete dayanan bir ürün veya bir malın ülke içerisinde bulunduğu yeri değiştirmesi nedeniyle tahsil edilen vergilerdir. Bu vergilere yönelik uygulanan oranlar, farklı yer ve mal için değişkenlik gösterir. Ancak bu vergiler o dönem de eleştirilere de konu olmuştur. Bu eleştirilerde öncelikli olarak söylenen bir ürün üzerinden iç gümrük vergisi tahsil edilip daha sonrasında birtakım ekonomik aşamalardan geçirilip şekilsel olarak değişim geçirdikten sonra bir kez daha aynı oranda gümrük vergisi alınması eleştiri konusu olmuştur (Giray, 2018: s.109).

Dış gümrük vergileri ise amediye, reftiye ve müruriye olarak üç şekilde alınmıştır. Amediye, dış ülkelere deniz ve karayolu ile ülke içine ulaşan ürünlerden tahsili yapılan vergiler olmakla birlikte bugün için karşılığı ithalat resmine denk gelmektedir. Reftiye, Osmanlı devleti dışına gönderilen mal ve emtiadan tahsil edilen gümrük vergisi türü olup günümüzde karşılığı ihracat resmidir. Müruriye, Osmanlı Devleti dışından ülke içine girip burada tüketimi olmadan ülke dışına gönderimi yapılan ürünlerden tahsil edilen vergilerdir. Bunlar da günümüzde Transit Resmi'ne denk gelir. Dış gümrük vergileri, kapitülasyonlara ve ticarete yönelik sözleşmelere dayanmakta olup bu nedenden ötürü aslında dış gümrükler, ülke dışındaki devletlere imtiyazlar tanıma biçimiydi. Fakat bu kapitülasyon olgusunun Osmanlı dış ticari faaliyetlerini negatif olarak etkisi altına aldığı bir gerçek olarak etkisini göstermiştir (Giray, 2018: 109-111).

Cumhuriyet döneminde gümrük vergisi ile ilgili ilk düzenleme 24 Haziran 1920 yılında yapılmış, bu düzenleme teklifinde gümrük vergisini yüzde beş olacak kadar arttırılması önerisi verilmiş ve gümrük vergisinin nakit ya da altın üzerinden alınması tartışma konusu olmuştur (Keçe ve Gül, 2023: 576). 1 Haziran 1929 tarihli ve 1499 sayılı Yasa ile Gümrük Tarifesi Kanunu sayesinde toplanan vergiler daha sistemli bir hale kavuşurken gümrük tarifesine adım atılmıştır (Gerçek, 2020: 249). Bu kanunun yürürlüğe girmesi neticesinde gümrük vergilerinde artışlar yaşanmıştır. Bu artışlara yönelik olarak ilk etapta koruyucu politikalar uygulansa da bu yöntemler sayesinde aslında devlet bütçesine gelir temini de hedeflenmiştir (Özkardeş, 2015: 28). 1499 Gümrük Tarifesi Kanununda dağınıklık ve oran olarak yüksek oluşu sebeplerinden ötürü 02.05.1949 tarihli ve 5383 sayılı Gümrük Kanunu ile daha derli toplu bir hale getirilmeye çalışılmıştır (Gerçek, 2020: 249).

1929'dan 1954 yılına kadar yürürlükte olan bu tarife 1916 yılında yayınlanmış tarifeye göre daha spesifik bir tarife olarak uygulamada yer almış ve yıllar geçtikçe bazı değişim

süreçlerine maruz kalarak diğer bütün spesifik tarifelerde olduğu gibi koruyuculuk faktörü yok olmuştur (Uluatam, 1970: 189). Sonrasında 1954 yılında yapılan esaslı bir değişim ile beraber spesifik özellik gösteren gümrük vergisi, advalorem bir vergiye dönüşmüştür (Gerçek, 2020: 249).

Türkiye-Avrupa Birliği'nin 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinde uygulanmasına başlanan Gümrük Birliği, Türkiye'de Gümrük Teşkilatı ve gümrük vergileri bakımından bir dönüm noktası halini almıştır (Şahin, 2019: 19). Bütün bu sebeplerden dolayı 4458 Sayılı Gümrük Kanunu hazırlanmış ve 2000 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu kanunla beraber hem Dünya Ticaret Örgütü'ne hem de Avrupa Topluluğu'na verilen taahhütler ve ülkenin ihtiyaçları yönünde şekillenmiştir (İnneci, 2021: 60). Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne adım atması ülke ekonomisine yönelik ilişkilere yeni görüş ve sistem katarak Avrupa Birliği'ni değerlendirmeyi gerekli kılmıştır. Avrupa Birliği ve Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin bir kısıtlama olmaksızın dolaşıma imkanı veren ekonomik bütünleşme modeli olan Gümrük Birliği ilerleyen zamanda Türkiye ve Avrupa Birliği'nin gümrük ve ticaret politikalarının yanında rekabet ve fikri sinai mülkiyet haklarına ilişkin politikaları da kapsayıcı bir uyumlaştırma sorumluluğu almış (Haykır Hobikoğlu, 2007: 66) ve tüm bu gelişmeler neticesinde modern bir görünüme kavuşan Türk Gümrük Mevzuatı ve Avrupa Birliği arasında uyum yakalanmaya çalışılmıştır (Adnan, 2020: 249).

3. Gümrük Vergilerinde Oran ve Tarife

Gümrük vergisinde oran ve tarife spesifik ve advalorem olmak üzere iki türde uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak da bu vergiler advalorem ve spesifik gümrük vergileri olarak adlandırılmaktadır.

a. Spesifik Tarife

Maktu olarak alınan spesifik gümrük vergileri ithali gerçekleştirilen malların fiziksel birimleri üzerinden tahsil edilirler. Fiziki birim olarak malın ağırlık, uzunluk, hacim, sayı vb. kıstaslar dikkate alınır. Bu vergiler genel olarak malın teknik-fiziki kıstaslarına göre hesaplanır (Selen, 2020: 181) ve malın fiziksel birimi gibi nesnel ölçütlere dayandığından tatbiki oldukça basittir (Seyidoğlu, 2003: 135). Ancak kolay, sade ve basit bir vergileme yöntemi olmasına rağmen malın kalitesini ve değerini dikkate almadığı için spesifik gümrük vergileri adaletsiz bir özelliğe sahiptir (Selen, 2020: 181). Çünkü aynı malın

farklı kalite ve değerde olanları, aynı vergiyi ödemektedir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 133). Fiyatı ucuz mallarda ise daha fazla yüke neden olur. Bu malların kullanımını olumsuz yönde etkiler ve bu ucuz fiyatlı malları daha düşük gelir grupları kullandığı için, gümrük sisteminin de gerilemesine sebep olmaktadır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 267).

Spesifik gümrük vergileri malın fiyatıyla bağlantılı olmayan ve oluşabilecek fiyat değişimlerine karşı duyarlılığı bulunmayan vergilerdir. Bu nedenle gerçek vergi kazancı enflasyon olgusundan etkilenmekte olup (Şahin, 2019: 62) enflasyonist zamanlarda vergi hasılatı yüksek, deflasyonist dönemde düşük olması gereken vergi hasılatı sabit kalmaktadır. Ayrıca ülke gümrük tarifeleri ile korumacı bir politika izliyorsa; bu tarife uygun sayılmaz. Çünkü ithal edilen ürünün fiyatı artınca vergi oranı düşmektedir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 133).

b. Advalorem Tarife

Advalorem gümrük vergisi; ithal edilen malların değerine, muayyen bir vergi oranının uygulanması yoluyla hesaplanmakta olup prensip olarak ihracatta FOB bedeli, ithalatta ise CIF bedelidir. Bu vergi uygulanması itibariyle zor ve karmaşık bir vergi türüdür (Selen,2020: 182) Fakat spesifik esaslı vergileme biçimine göre daha adildir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 134).

Bu tarifelerin en önemli niteliği fiyat artışlarına karşı otomatik olarak uyum sağlama özelliği göstermesi ve spesifik tarifelerin neden olduğu ucuz mallara yönelik ayrımcılığı da önlemektedir. Buna karşın advalorem tarifeleri uygulamada ciddi idari güçlükler var olmakla birlikte hususen değerlendirme esnasında büyük problemler çıkmakta ve ülkeler çoğunlukla tarife oranları mevzusunda sabit bir tutum içinde değildir. Bazı mallar spesifik, bazı mallar da advalorem orana tabi tutulmaktadır. Ancak günümüzdeki uygulama itibariyle bu iki tarife bakımından advalorem tarifelerin daha çok ağırlıkta olduğu söylenebilir (Edizdoğan ve Çelikkaya., 2012: 268-269).

4. Gümrük Vergilerinin Özellikleri

Gümrük vergileri, gelişme sürecinde olan ülkeler için gelişmenin ilk yıllarından itibaren birtakım avantajlar sunmaktadır. Bu avantajlar şu şekilde açıklanabilir: (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 260).

i) Gümrük vergileri dolaylı ve dolaysız vergiler kapsamında dolaylı vergiler içerisinde yer alır (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 127). Bununla beraber gümrük vergilerinde, önceden belirlenmesi mümkün olmayan işlemlerin tarh ve tahsili net olmaması sebebiyle de dolaylı oldukları söylenmektedir.

ii) Gümrük vergileri kolaylıkla yansıtılabilirler ve yansıtılma süreci (piyasa koşullarının elverişli olmaması hali hariç) oldukça kolay olmakla birlikte yasal yükümlü vasfı mal ithali işlemini gerçekleştiren kimseye aittir. Ancak bu verginin yüklenicisi malın tüketicileridir.

iii) Bu vergilerin birçoğu değer esasına (advalorem) dayandırılmıştır. Gümrük vergileri değer üzerinden advalorem veya miktara ilişkin ölçüler üzerinden spesifik olarak tahsil edilmektedir. Ya da her iki grubu da içine alan karma bir yapı ile uygulanmaktadır. Daha önceki zamanlarda spesifik gümrük vergileri uygulanmasına karşın, bu zaman için daha çok değer esasının tercih edildiği söylenebilir.

iv) Bu vergiler servet ve gelirden tahsil edilen vergiler ve benzeri, gelir ve servet üstünden tahsil edilip şahısların hallerine göre ayarlanmadıkları ve eşya üzerinden tahsil edildikleri gerekçesiyle kişilik dışı özelliktedir, yani objektiftir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 127). Şöyle ki vergi şahıslara yönelik olmayıp vergi hususu içinde yer alan eşyayı baz alarak tatbik edilmekte ve bu vergide diğer vergi türlerinde de geçerli olduğu üzere verginin objektifliğine zarar veren muafiyet ve istisnalar bulunmaktadır. Bunlar genellikle ekonomik etkili gümrük sistemleri boyutunda düzenleme alanı bulmuştur (Selen, 2020: 180).

v) Gümrük vergileri, yurt içinde uygulanan diğer vergilere karşılık idari yönden çok daha esnektir. Bunun sonucu olarak eğitimli personele duyulan ihtiyaç çok daha az ve etkili uygulanma potansiyeli çok daha fazladır. Ancak gelir bakımından yurt içi vergilerin epey gerisinde kalmasında, az sayıda gümrük kapılarında büyük çoğunluğu kalifiyeli olmayan personeller tarafından alınmasının da etkisi bulunmaktadır.

vi) Gümrük vergileri, ekonomik gelişmenin esas birtakım hedeflerine ulaşmak için son derece önemli olan bir vergi türüdür. Ekonomik gelişme çok fazla önemli sayılmayan lüks mallar ya da sermaye mallarının ithalatının sınırlandırılabilmesi ancak bu vergi ile olasıdır. Sözü geçen malların ithalatının yüksek gümrük vergileri ile azaltılması, geliri

artırmasa dahi daha hızlı bir gelişmeye katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu durumun tasarrufların artmasına da faydası olacaktır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 260).

vii)Gümrük vergileri aynî vergi biçimindedir. Verginin konusu eşya olmakla beraber şahıslar vergi konusunun kapsamında yer almamaktadır.

viii) Gümrük vergileri, gümrüğe gelen eşyaya ait olduğu için, bu eşya verginin teminatı sayılır (Selen, 2020: 180). Gümrüğe gelen eşya belli bir süre içinde çekilmez ise; bu eşya satışa çıkarılır ve satış bedelinden ilk önce gümrük vergisi tahsil edilir. Daha sonra bu tutardan artan kısım sahibine iade edilir. Diğer vergi türlerinde böyle bir teminat uygulaması bulunmamaktadır. Bu bakımdan vergi kayıp ve kaçığı ortaya çıkabilmektedir. Gümrük vergileri ise kayıt dışılığa taviz vermemektedir. Yani gümrük vergisinde eşya varsa vergi tahsil edilmekte, vergi alınmadığı zaman eşya sahibine verilmemektedir. Gümrük vergisi bu tarafıyla damga vergisine benzer. Tahakkuku tahsiline bağlıdır.

ix)Gümrük vergileri düzenli aralıklarla tekrarlanan vergiler arasında sayılmaz. Çünkü gümrük vergileri sürekliliği olan bir yükümlülük değildir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007:128). Dış ticarete konu olan eşya gümrüğe giriş yaptığı esnada bir defalık tahsil edilen vergi olup aslında işlem ve harcama vergisi olarak kabullenilmektedir (Selen, 2020: 180).

x) Gümrük vergileri daha çok ithalat vergileri olarak uygulama alanı bulmaktadır. Çeşitleri itibariyle ithalat, ihracat ve transit gümrük vergileri şeklinde tasniflenmesine karşın ağırlıklı olarak ithalat vergileri olarak uygulanmaktadır.

xi)Sanayileşmesi gerçekleşmiş devletler bile ülke içerisinde gelişim gösterilen alanlarda gerçekleşen rekabet için gümrük vergileri ile koruma amaçlı yöntemler yürütmüşlerdir. Bu vergiler, özellikle sanayileşmiş ülkelerde verimli bir şekilde uygulanabilecek dolaylı vergilemenin en önemli kaynakları arasında yer almaktadır.

xii)Gümrük vergileri yönetimi oldukça kolay vergiler arasında sayılmaktadır. Ancak bu vergilerin gelir temininin gerçekleşmesi ve verginin mevcut oranlarının artırılması neticesinde, oluşabilecek kaçakları arttıran ya da gerçekleşecek geliri önleyebilecek durumlara dikkat edilmesi gereken bir uyumun olması önemlidir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 129).

xiii) Bu vergiler Vergi Usul Kanunu kapsamı dışındadır. Verginin tarhi, tahakkuku ve tahsil işlemleri özel belirlenmiş bir prosedüre bağlanmıştır. Dolayısıyla diğer vergilerde olduğu üzere Maliye Bakanlığı tarafından değil, diğer kamu kuruluşları tarafından yönetimi sağlanıp tahsili gerçekleştirilmektedir.

5. Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri

Diğer tüm vergiler gibi gümrük vergisinin hükümetler tarafından ekonomiye müdahalede bir mali araç olarak kullanılması, ekonomide birtakım etkilere yol açar. Buna göre gümrük vergisinin bir emtia üzerinden alınması o mala ilişkin ülke içerisinde fiyat artışına neden olur. Ülke içi fiyatların artmasıyla, malı üreten yerel üretimin artmasına, tüketimin azalmasına ve ulusal kazancın bu alanda üretim yapan üreticilere yönelik tekrardan dağılımına sebep olacaktır. İlaveten bu vergi, malın ithalini sıfıra indirecek derecede yüksek gerçekleşmediği müddetçe devletin bütçesine de bir gelir sağlanmış olur (Seyidoğlu, 2003, 136). Bu bilgiler ışığında gümrük vergilerinin ekonomik etkileri kaynak dağılımı üzerine etkisi, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine etkisi ve gelir dağılımı üzerine etkisi olmak üzere üç başlık altında açıklanacaktır.

a. Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi

İthalattan tahsil edilen vergilerin ülke içi üretimden alınan satış vergilerinden yüksek olması durumunda kaynak dağılımının bozulması gerçekleşir. İthalat vergileri bilhassa etkin sayılmayan ülke içi üretimi teşvik ettiği için bir refah kaybına neden olabilir (Batirel, 1990: 143-166). Aslında birçok vergi gibi gümrük vergisi de olumsuz etkiler doğurarak kıt kaynakların optimumdan uzaklaşmasına sebep olur bu tür hadiselerde gümrük vergilerinin kazanç ve kayıplarının neler olduğu konusunda iyi tahlil yapılması gereklidir.

Çünkü gümrük vergisi ülke içi fiyatları yükselterek yurt içi üreticileri daha iyi konuma getirirken bu noktada yurt içi alıcıların hallerini kötüleştirir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 271-273). Bir bakımdan ithalat vergileriyle sağlanan istisnalar ile bir ülkenin yatırım ve sermaye birikimini arttırması da mümkün olsa da ülke içi üretimin etkin olmayışı sebebiyle refah düzeyinin artacağı söylenemez (Batirel, 1990: 143).

b. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerine Etkisi

Çok az sayıda ithal malın üzerinden tahsil edilen gümrük vergisi, düşük kazançta sahip gruplar tarafından tüketiminin gerçekleştirilmesiyle adaleti sağlama bakımından uygun bulunmaktadır. Bu vergi ilaveten çalışma veya teşebbüsün genişlemesi sonucu ortaya çıkan geliri düşürücü bir etkiye sahip olmamakla birlikte yatırım mallarının ithalatı sırasında istisnalara yer vererek ekonomik gelişime yardımcı olur. Öte yandan gümrük vergisi, lüks veya yarı lüks mal kategorisinde yer alan malların tüketim maliyetlerini arttırır. Bu mallara yönelik tüketimi azaltmak ve döviz harcamalarının düşürülmesini sağlamak amacıyla gümrük vergisi tasarrufların arttırılmasında teşvik edici bir role sahip olur. Tasarrufların ekonomik gelişim bakımından önemi ise bellidir. Artan tasarruflar sayesinde gereken döviz, lüks mallardan ziyade iktisadi gelişime katkı sağlayarak sermaye malı ithalatında kullanılmak üzere korunmuş olacaktır. Fakat gümrük vergisinin giderek artan biçimde korumacı hedefler doğrultusunda kullanımı da gelir elde etme potansiyelini azaltmaktadır. Belirli lüks malların ülke içerisindeki üretimlerinde yaşanan yükseliş gümrük vergilerinin adaleti sağlama bakımından önemini azaltmaktadır. Çünkü gümrük vergisinin yüksek gelir gruplarının vergilendirilmesinde bir araç olarak kullanılma görevi azalmış olmaktadır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 275).

İthal edilen malların çok yüksek gümrük vergisine tabi tutulması ve bu vergilerin bir defa alınması yatırım kararları üzerinde olumsuz etki bırakacaktır. Devlet yatırımların teşvikini güden bir politika güdüyorsa ve bu amacını da vergi sistemiyle uyum çabası içinde sürdürüyorsa; bu durumda yatırım mallarının ülke içerisine gümrük vergisi ödemedi veya çok düşük oranda ödenerek girmesine karar verilebilir. Bunun sonucunda yatırımcı, hem ithal edeceği teçhizat ve makineler için döviz tedariki esnasında hem de bunların ithalleri esnasında büyük ölçüde finansman ihtiyacı duymaktadır (Özer, 1971: 153). Böylece devlet yatırım malları ithalatında birtakım istisnalara yer vererek iktisadi gelişmeye yardımcı olabilir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 276).

c. Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Ülke içerisinde huzur ve toplumsal barışın inşası, elde edilen gelir ve bunun adil dağılımıyla mümkündür. Devlet bu noktada ortaya çıkabilecek gelir dağılımı adaletsizliğine, sosyal devlet olgusunun gereğince önlem alabilmek amacıyla birtakım

araçlarla müdahale etmektedir. Bu konu da devletin en önemli müdahale araçlarından biri vergilerdir (Demirgil, 2018: 118-120).

Devletlerin, gelirin yeniden dağılımının yerine getirilmesini sağlama konusunda gümrük tarifelerini araç olarak kullanmayı tercih etmelerinde birtakım ayrıcalıklı sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında bunlardan zarar edenlerin aslında bunun farkına varamamalarıdır. Örneğin, yürürlüğe konulmuş olan mevcut tarife ülke içi fiyat değerlerini yükseltebilmektedir. Ancak tarifeler, katma değer vergisi gibi satım işlemi esnasında ödemesi yapılan bir vergi türü olmadıklarından satın alınan malın fiyatının eklentisini içerdikleri açık bir şekilde görülmez. Bu bakımdan hükümetler bu yoldan birtakım baskı gruplarına, halktan gelebilecek bir reaksiyonla karşı karşıya kalmadan maddi desteklerini sunabilmektedirler (Seyidoğlu, 2007: 143).

Şayet ithalat engellenmek isteniyorsa ithalatı gerçekleştirilen malların vergi oranlarında bir artışa gidilebilir. Bu noktada ithalatın düşüşe geçmesiyle vergi kazancı da azalmış olur. Vergi oranlarındaki düşüklük ise mevcut geliri yükseltebilir fakat yerli sanayinin korunabilmesi açısından sağlıklı kabul edilmemekle birlikte vergi gelir ve yöntemleri arasında çatışmaya neden olabileceği söylenebilir. Bundan dolayı dolaylı vergilerin tüketen kesime olan neticelerini ölçebilmek epey zordur (Akkör, 2019: 59).

B.GÜMRÜK VERGİLERİNİN MALİ VE EKONOMİK AMAÇLARI

Gümrük vergileri yukarıda belirtildiği gibi hükümetlerin ekonomide belirli amaçları gerçekleştirmek için kullandığı hem dış ticaret politikası aracı hem de maliye politikası aracı niteliğindedir. Söz konusu amaçlar mali ve ekonomik nitelikli amaçlar olabilir. Bunların başında devlete gelir sağlamak, yerli sanayiye korumak gelmektedir. Bu sebeple ithal mallarının daha yüksek oranlarda gümrük vergisine tabi tutulması gereklidir. Gümrük vergisinin bir diğer amacı da bazı ülkeler ile olan ticaretin gelişimini sağlamaktır. Bunun için ise ithalatın kaynağına göre oran farklılaşması gerekli olacaktır. Ayrıca ödemeleri bilançosuna katkıda bulunmak da gelir vergisinin bir diğer amacıdır.

1. Devlete Gelir Sağlamak

Gümrük vergisinin ilk amacı devlete gelir temin etmektir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 261). Farklı devletlerin bütçe kazançlarında çeşitli değerlerde yer almakla beraber, bilhassa ülke olarak az gelişen ülke kategorisinde sayılan devletlerin bütçelerinde mühim bir kazanç oluşturur. Gelir elde etme amacına yönelik bu tarifeler genel olarak toplumun

yaygın biçimde tüketimini gerçekleştirdiği mallar üzerine konulur (Seyidoğlu, 2007: 134). Gelir elde etme amacı olan bir tarife, elde ettiği geliri maksimize edecek şekilde olmalıdır. Bu bakımdan gümrük vergisi oranının birim başına düşen gelirin maksimum olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 262). Bu yüzden uygulanacak olan tarifenin ticareti azaltmayarak, gümrük gelirlerini en yüksek düzeye çıkaracak şekilde olması gerekir. Talebi esnek olmayan mallara konulacak olan gümrük vergileri, tüketimin kısılmasına sebep olup vergi gelirlerinin azalmasına neden olabilir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 131).

Diğer vergiler genelde ülke içinde kapsayıcı bir idari teşkilatın inşa edilmesini, birçok yükümlünün denetimini ve gözetlenmesini gerektirmesine rağmen, gümrük vergisi ülke içerisine malın girmesi ve ülke dışına malın çıkışının olduğu az sayıda gümrük kapısında ve sınırlı sayıda mükellefin izlenmesi ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden bilhassa vergi idaresinin yetersiz olduğu bazı ülkelerde, gümrük vergisi devletin gelirleri içerisinde kolaylıkla elde edilebilen bir gelir kaynağı olarak yer almaktadır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 261-262).

Bugün birçok az gelişim gösteren devletlerde bahsi geçen tarifeden elde edilen kazançların toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı büyüktür. Halbuki gelişimini tamamlamış ülkelerin bütçelerinde dolaylı vergilerdense kurumlar ve gelir vergisi benzeri dolaysız vergiler bütçede çok daha fazla yer kaplamaktadır (Seyidoğlu, 2007: 134). Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı oluşan bu durumlar zamanla serbest piyasaya dönük faaliyetlerinin genel olarak uygulanmasıyla beraber bilhassa bütçede gümrük vergilerinden elde edilen payın da azaldığını göstermektedir (Kolçak, 2013: 192).

2. Yerli Sanayiye Korumak

Yerli üretimin özellikle yerli sanayinin korunabilmesi, ithalat gümrük vergilerinden beklenen önemli bir meseledir. Hemen her ülkede, farklı dönemlerde farklı üretici gruplarının şikayetinde bulunduğu mesele olan ülke dışından gelen ucuz malların ülke içerisinde oluşturduğu rekabet ortamı karşısında yerli üretimin korunması istenmiştir (Uluatam, 1991: 321). Dış ticarete serbestliğin zıttı olan kollama politikaları, yerli üretimi ülke dışı rekabete karşı korumak üzere uygulama alanı bulan bir dış ticaret politika yöntemidir. Ülke dışı gerçekleştirilen ticaret faaliyetlerine müdahale niteliğinde sayılan koruma ilkesiyle devletler yerli üretim faaliyetlerini oluşabilecek ülke dışı yarışlara

yönelik koruma sağlarken, bir başka yönden de yerel üreticilere üretim artışlarından olumlu yönde faydalanabilme olanağı tanımış olmaktadır (Özay, 2015; 24).

İthalat gerçekleştirilen malların yurt içindeki fiyatının artmasına neden olan gümrük tarifeleri, bahsi geçen malların benzerinin üretimi yapan yerli üreticileri oluşabilecek ülke dışı rekabete karşı koruyan netice meydana getirir. Bu neticenin ortaya çıkabilmesi adına oran olarak vergilerin yüksek miktarda olması gerekmektedir. Herhangi bir malın ithal ve ithal edilen malın ülke içinde fiyatının yüksek olması, o fiyattan daha az olan dünya fiyatı arasındaki farkın meblağında veya daha yüksek oranında bir vergi tahsil edilmesi, ithalat sürecinin tümüyle önlenmesine ve bu mal için tam bir koruma temin edilmesine neden olur. Bu seviyede yüksek sayılabilecek gümrük vergilerine yasaklayıcı vergi denmektedir. Belirlenen orandan daha az oranda kabul edilebilecek bir verginin tercih edilmesi halinde ithalat gerçekleşecektir, ancak bu durumda kısmi bir koruma sağlanmış olacaktır. Burada asıl amaçlanan yerli sanayiye yönelmiş olan bir koruma olduğu kadar, bununla birlikte yerine getirilen ithalat miktarınca hazineye bir kazanç kazandırmaktır. Gümrük vergileri aslında bu biçimde gelir ve koruma etkisi meydana getirmiş olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 134).

Burada korumacılık amacı ile yüksek oranda gümrük vergisi alınmasıyla ithalat tümüyle ya da belli bir miktarda azaltılmış olacak fakat bu noktada gerçekleşecek olan sonuç korumacılığın zararlarını ortaya çıkaracaktır. Gümrük vergisi oranlarının çok yüksek olmasıyla beraber ithalat azalacak, diğer ülkelerden döviz girişi düşecektir. Bu durum ülkenin ihracat ürünü için mali kapasitesini azaltmasına neden olacaktır. Korumacı vergi oranları yurt içi fiyatları yükselterek yaşam maliyetlerinin de artmasına sebep olacaktır. Bu artışın bir bölümü devlete, bir bölümü korunan endüstrilere bir bölümü de dünyanın diğer yerlerine kıyasla uygun olmayan durumlarda üretilen ürünlerden kaynaklı ekonomik kayıplara neden olacaktır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 263-264).

3. Ödemeler Bilançosuna Katkı Sağlamak

Gümrük vergilerinin koruma amacının dışında gümrük vergilerinden beklenen bir başka mesele de ödemeler bilançosunda oluşabilecek açıkları azaltmak ya da bu açıkları yok etmektir. Farklı ülkelerde çeşitli sebeplerle ödemeler bilançosu zaman zaman açık vermekte ve yaşanan bu durumla birlikte ülkenin milli parası, dış ödeme olanakları üzerinde ağır yükler oluşturmaktadır. Ülkelerin hızlı kalkınma gayreti ödemeler

bilançosunda en güçlü kısıtlamalardan biriyle karşı karşıya kalmakta bu durum karşısında ithalatı kısıtlamak amacı ile gümrük vergilerine başvurmak akla ilk gelen yöntemlerden biri olmaktadır (Uluatam, 1991: 322). Gümrük tarifeleri ithalat olgusunu daralttığı ölçüde, ödemeler dengesinde çıkabilecek açıkları kapatan bir tesir yapmaktadır. Bazen devletler bu amacı yerine getirmek için tarife koymayı tercih etme yöntemine gidebilirler (Seyidoğlu, 2007: 135).

II.TÜRKİYE’DE GÜMRÜK VERGİSİ KAPSAMINA GİREN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER

Türkiye’de gümrük mevzuatının temelini 1999 yılında onaylanan 2000 yılında faaliyete geçen 4458 sayılı Gümrük Kanunu oluşturur (Gümrük Kanunu, 1999). Ancak yurt dışından yapılan ithalat işleminde gümrük vergilerinin tahsil edilebilmesi için bu iki öncül dışında diğer bir önemli husus da gümrüğe giriş yapan eşyanın sistematik ve teknolojik sınıflandırmasının yapılmasına yarayan gümrük tarife cetvellerine gereksinim duyulmaktadır. Bu tarife cetvellerinde vergiye konu olan eşya ile ilgili Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) numarası, eşya tanımıyla beraber ölçü birimleri yer almaktadır. İthalata tabi olan eşyanın gümrük vergisi oranları da İthalat Rejimi Kararına ekli listelerde bulunmaktadır (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 98).

Gümrük Kanunu’nda yer alan gümrük vergileri, “*Bahsi geçen yasa da yer alan yükümlülükler gereğince mala uygulanmakta olan ithalat ve ihracat vergilerinin bütünü ile birlikte eşyanın ithalatında ve ihracatında tahsil edilecek olan gümrük vergileri, işlenmiş tarım ürünleri, eş etki oluşturan mali sorumluluklar ve tarım politika uygulamaları neticesinde ulaşılan birtakım ürünlere uygulanan özel ayarlamalarla ithalat veya ihracat vergilerinin tümü*” şeklinde tanımlanmaktadır (Gümrük Kanunu,1999).

Gümrük Vergisi, İthalat Rejim Kararı Eki listelerde yer alan oranlarda alınan gümrük vergisi iken “diğer eş etkili vergiler” ise gümrük vergisi adı altında tahsil edilmemekle beraber gümrük vergisine denk eş etki oluşturan, eşya ithalatı sırasında elde edilen ve bunun ithal edene karşı maliyetini artıran tüm vergileri ifade etmektedir (Şahin, 2019: 106).Koruyucu ve finansal gayelerle, milletlerarası anlaşmalara uymak koşuluyla ithalata mevzu olan eşyalara gümrük vergisi dışında benzeri etki oluşturan ek mali yükümlülükler/ yükler uygulanabilmektedir. Eş etkili vergiler ve yükler; ithalat esnasında

veya ithalatın meydana gelmesinden sonra, tek yanlı, yurt içindeki benzer eşyalardan farklı olarak, ülke dışından ithalatı yapılan eşyalara hususi olarak uygulanan ve konu olan eşyanın fiyatını artırarak rahat dolaşımdaki eşya üzerinde gümrük vergisi tesiri oluşturan vergilerdir, denebilir. Gümrük vergisi kapsamında tahsil edilmeyen ancak gümrük vergisine eş etki oluşturan eş etkili vergiler ya da yükler, kimi bir vergi adı olarak Kanunla, kimi de fon ve benzeri isimlerle Cumhurbaşkanı kararları ile ortaya çıkmaktadır (Öner, 2022: 342).

Türkiye'nin 01.01.1996 tarihinde Avrupa Birliği'nin gümrük birliğine girmesiyle beraber AB'nin esasını oluşturan Roma Antlaşması'nın 9.maddesinin antlaşma hükümlerine istinaden, Avrupa Birliği'nden yapılan ithalatta Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) ve bazı fon uygulamaları hariç tutularak eş etkili vergiler ile mali yüklerin kaldırılmasına karar verilmiştir. Topluluk dışı ülkeler için ise bir ticaret antlaşması ile kaldırılmadığı müddetçe gümrük vergilerine denk etki oluşturan vergi ve mali yüklerin geçerli biçimde uygulama alanı bulmasına imkân tanınmıştır. Mali yükler ve gümrük vergilerine eş etki eden vergilerin ülke içi üretimi koruyan özelliğine ek olarak finansal açıdan vergi kazancı sağlama niteliği de vardır. Gümrük Birliği'ne dahil olmasıyla gümrük vergilerine eş etki oluşturan vergiler ve mali yüklerin, Avrupa Birliği'nden ithali yapılan malların üzerinden kalkması ile bu malların fiyatının düşmesine neden olmuş sonucunda da hem ödemeler dengesi negatif yönlü seyir izlemiş ve hem de vergi kazancında bütçede bir kayıp oluşturmuştur. Bunun sonucunda dış ticarete yaşanan artışla birlikte ithalattan tahsil edilen KDV kazancındaki yükseliş, Gümrük Birliğine dahil olunması ile uygulanmasına son verilen vergi ve fonlardan sağlanan vergi kazancından fazla olmuştur (Çiçek ve Atalay, 2017: 16-17).

Eşyanın ithalatı sırasında ödenen; İthalde alınan KDV, ÖTV, İlave Gümrük Vergisi, Tek ve Maktu Vergi, Dampinge Karşı Vergi ve Sübvansiyona Karşı Telafi Edici Vergi ithalat vergileri tanımını kapsamında yer almaktadır. Yukarıda sayılan vergiler dışında kalan katılma payı, harç, kesinti, fon, ücret, katkı payı gibi herhangi bir isimle tahsil edilen bütün finansal değerler "mali yükler" anlamına gelmektedir. Bu bakımdan de TRT (Türkiye-Radyo-Televizyon Kurumu) Bandrolü, Tütün Fonu, Toplu Konut Fonu, Turizm Bakanlığı Kesintisi, Çevre Katkı Payı, ithalde alınan Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu, Ek Mali Yükümlülük ithalat vergileri tanımına dahil edilmektedir (Şahin, 2019: 107).

İthal edilen mallar üzerinden gümrük vergisine eş etkili vergiler ve mali yüklerin alınmasının, nedeni birden çok ülkenin ilgili olduğu Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Antlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü hükümleri uyarınca gümrük vergilerinin oranlarının arttırılmak istenmesinin oldukça güç olmasıdır. Bu hükümler aslında dünya ticaretinin gelişimine katkı sağlamaya yönelik olsa da bunun bütün ülkelere yarar sağlamayacağı açıktır. Sonuçta etkileşimdeki ülkeler arasında mevcut ticaret nedeniyle zarar görme tehlikesi baş gösterebilmekte işte bu devletlerde ulusal ekonomik politikalarında koruma amacı olarak da gümrük vergilerine eş etki oluşturan vergi ve mali yükleri tercih edebilmektedir (Çiçek ve Atalay, 2017: 107).

Buraya kadar yer verilen ithalat vergilerine ek olarak ihracat faaliyetlerinde de tahsil edilen Telafi Edici Vergi ve Destekleme Fiyat İstikrar Fonu da ihracattan alınan vergi tanımı içinde yer aldıklarından kanundaki tanımı kapsamında gümrük vergileri sayılmaktadır (Şahin, 2019: 107).

A.İTHALATTAN ALINAN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER

İthalattan alınan vergi ve diğer mali yükümlülükler dış ticaret mevzuatı değerlendirildiğinde çok çeşitli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. İthalatın gerçekleşmesi sırasında gümrük idarelerince alınan vergi ve mali yükümlülüklerle birlikte henüz ithalat gerçekleşmeden gümrük idarelerinin hesaplarına teminat şeklinde yatırılan ödemelerle de gerçekleşen türleri mevcuttur. Genel olarak gümrük vergisi kapsamından olmakla birlikte aynı zamanda harcama vergileri kapsamına da giren; katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi gibi vergilere ek olarak, telafi edici vergiler, fonlar, ek mali yükümlülükler, kesintiler ve katkı payları da bu kapsamda değerlendirilecek olan vergi ve yükümlülükleri oluşturur (Hacıköylü,2014: 21).

1. Gümrük Vergisi

Gümrük vergisi, ülke dışından alınan vergiler kapsamında gümrük vergileri tanımına dahil olup en eski bilinen vergi olarak geçer.

Ülkemizde ithalat işlemleri ile farklı ülkelerden temin edilmekte olan mallardan tahsil edilen gümrük vergisi advalorem temele dayanır ve 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun bu verginin dayanağıdır. İlgili kanun hükmüyle beraber Cumhurbaşkanına kanunda yer alan vergileri sifıra indirmeye ya da %50sine kadar arttırma yetkisi vermektedir. Bu yetki kapsamında Cumhurbaşkanı tarafından

yayınlanması gerçekleştirilen İthalat Rejim Kararı ve İthal Edilen Mal Rejimine İlave Kararlar ile GTİP bazında uygulanması gerçekleştirilecek vergi uygulamaları saptanmaktadır. Gümrük Kanunu'nda yer alan gümrük vergisinin uygulanması noktasında belirlenmiş olan kararlar kapsamında gümrük vergilerinin tahsil süreci ve vergideki yükümlülük ile cezalar ve idari yollar vb. gümrük vergilerine ilişkin hükümler bulunmaktadır (Şahin, 2019: 108-109).

Gümrük Kanununun 1'inci maddesine dayanarak bu kanunun uygulanmasında amaç, ülkemizin gümrük bölgesine giriş yapan veya çıkış yapan mala ve vasitalara yönelik uygulama alanı bulacak gümrük kurallarını saptamaktır.

Gümrük Kanunu'nun 74'üncü maddesine göre; *“Ülkemizin gümrük sınırlarına giriş yapan malın bağımsız hareket etmeye dahil olması, ticari politika tedbirlerinin tatbiki, malın ithalatını gerçekleştirmek amacıyla tavsiye edilen diğer işlemlerin yerine getirilmesi ve yasal olarak tahsili yapılması gereken vergilerin alınması ile mümkündür. Bu maddeye ek fıkra gereğince malın Türk Gümrük Bölgesine gelmesinden serbest dolaşımdaki koşul ve esasları saptamaya Cumhurbaşkanı yetkili kılınmıştır.”* (4458 Sayılı Gümrük Kanunu, 1999)

Gümrük kanununun 15.madde hükmü uyarınca; *“Gümrük vergileri, gümrük yükümlüğünün ilk gerçekleştiği zamanda uygulamada varlığını sürdüren gümrük tarife göstergelerine ilişkin olarak hesaplaması yapılır. Eşya ticaretine ilişkin ayrıcalıklı kararlar tespit edilmiş değişik tedbirlerin gerektiği şartlarda konu olan malın mevcut tarifeye ilişkin yeri dikkate alınarak uygulanabilir.”* Gümrük yükümlülüğü, Gümrük Yasası'nın 181.maddesine göre; *“İthal vergilerine dahil olan malın faaliyetlerinin serbestleşmesiyle doğmakta ve ithal vergilerine dahil olan malın ithal vergilerinden cüzi muafiyet itibarıyla sürekli olmayan ithal işlemleri için verilmesi gereken gümrük beyannamesinin onaylandığı edildiği zamanda başlar”* (4458 Sayılı Gümrük Kanunu, 1999).

İthali yapılacak olan eşyaya yönelik alınacak gümrük vergisi; eşyanın tarifesi, menşei ve kıymeti temel alınmasıyla belirlenir (Şahin, 2019: 109). Eşyanın tarife pozisyonuyla uygulanacak olan vergi oranı eşyanın cinsiyle farklılık göstermektedir. Uygulanacak olan verginin oran olarak menşe ülkeye göre değişiklik ortaya çıkarması ise eşyanın menşei olarak adlandırılmaktadır. Vergi oranı uygulanacak olan matrah ise eşyanın kıymetini

gösterir. Gümrük tarifeleri ise ülke çıkarlarının tespiti neticesinde kısa, orta, uzun vadeli önlemlerin alınması gayesiyle tespit edilmektedir (Tekin ve Tekin, 2021: 205-206).

Gümrük vergisi ve buna ait yükümlülüğünün ortaya çıktığı zamanda yürürlükte bulunan gümrük tarifesinde bulunan oran ve esaslara göre tahsil edilse de bu verginin matrahı olan malın gümrük kıymeti ile ekonomik milliyetini gösteren menşei, bu verginin hesabının tutulmasında en az tarife kadar önemli sayılmaktadır. Gümrük bedeli (kıymeti) esasında gümrük vergisine ait matrahı ifade etmesiyle beraber öbür gümrük vergilerinin de matrah unsurlarının belirlenmesinde ciddi rol oynamaktadır. Bu bakımdan bu vergilerin tam olarak alınabilmeleri ve bu boyutta dış ticaretin bir aracı olarak kendilerinden isteneni yapabilmeleri için tespiti gerçekleştirilen gümrük bedelinin yanlışsız, açık ve saptanan yöntemlere uygun olması gerekmektedir (Kaya ve Doğan, 2020: 11).

Gümrük vergisi uygulanacak olan eşyanın bedelinin Türk Lirası olarak bildirilmesi zorunluluk taşımaktadır. Gümrük yükümlülüğünün doğduğu tarihte, fatura ve diğer belgelerde yazılı olan yabancı paralar, etkin olan Merkez Bankası'nın belirlediği dövizde ait satım kurlarından Türk Lirasına çevrilmesi önemli bir husustur. Gümrük vergileri taşıdığı özellikler itibariyle VUK'un içine dahil edilmemiştir ki bu vergiyi diğer vergi türlerinden ayrı tutan önemli bir niteliktir. Bu sebepten ötürü gümrük vergisinin VUK'ta bulunan hükümler için uygulanma imkânı mümkün değildir. Ancak AATUK ve vergi yargısına ilişkin hükümler son zamanlarda gümrük vergisi için de uygulama imkânı bulmaktadır (Öz, 2008: 81).

Gümrük vergileri üzerinde değişiklik yapılmasını sınırlandıran en önemli ilke Gümrük Birliği Anlaşması neticesinde işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri üstünde rastgele bir gümrük tarifesi uygulanmasının mümkün olmamasıdır (Tekin ve Tekin, 2021: 206). Ayrıca dolaşımı kısıtlı olmayan eşya için gümrük vergisi alınmaz (Şahin, 2019: 109). Gümrük Birliği gibi Avrupa Birliği ülkesi dışında kalan ülkeler ile gerçekleştirilen ikili anlaşmalar ile gümrük tarifesinde değişiklik yapılabilmesi mümkün değildir (Tekin ve Tekin, 2021: 206).

2. İlave Gümrük Vergisi

Dış ticaret ilişkilerini basitleştirerek devletlere avantaj sağlamak, dış ticaret ciro hacminin artmasına ve uluslararası alanda uzmanlaşmayı sağlar. Bu ilişkilerde rekabet dikkate alınarak ülkenin ihracat ve ithalat yapısını en etkili şekilde dönüştürmesenize olanak tanır.

Bu yerli ve yabancı ülkeler arasında oluşan rekabet ortamında ülkeler kendi ekonomileri için korumacı tedbirler almaya büyük önem verir (Novikov ve Zemlyanskaya, 2020: 1).

Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin birleştirilmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne verilen taahhütler, Türkiye'nin bağımsız bir şekilde tarife belirlemesini engellemektedir. Bu sebeple dumping ve koruma önlemlerini içeren ticari savunma önlemleri, yerli sanayilerin korunmasında en sık kullanılan araçlar olmuştur. Ancak 2011 yılında ek gümrük vergisi adı altında yeni bir savunma aracı getirilmiştir. Uygulanmasından bu yana hem vergi tahsilatındaki ağırlığı hem de yoğun kullanımı korumacı bir araç olarak kullanılmasına yol açmıştır (Akbaş, 2022: 496).

Bu vergi tekstil ve hazır giyim mallarında ilk olarak 2011 yılında uygulanmaya başlamıştır. Son birkaç senede birçok değişik sektör ve ürün grubunda genişleme imkânı bulan yeni bir koruma politikası yöntemidir (Şahin, 2019: 110-111). 2011 yılından bu yana hemen hemen her sektörü etkileyen 35 adet ek gümrük vergisi kararnamesi çıkarılmış, 2012-2014 döneminde ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. 2015 yılına gelindiğinde kararnamelerin sıklığı önemli derecede artmış ve ilave gümrük vergileri Türk ithalat politikasında en sık kullanılan önlem olarak kabul edilmiştir. 2020'li yıllar itibariyle yaşanan ithalat miktarında ilave gümrük vergilerinin kullanımında ileri bir aşamaya gelinmiş, tarım ürünleri de sisteme eklenmiştir. İlave gümrük vergilerinin uygulanabilirliği, daha kolay prosedürlerle ithalatın yerli endüstriler üzerindeki baskısını kaldırmaya olanak sağlamıştır (Akbaş, 2022: 497).

İlave Gümrük Vergisi, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonunda tanımlaması yapılmış olan gümrük vergilerinin oranlarında artış yapılması biçiminde uygulaması yapılan bir mali yükümlülük olarak tanımlanabilir. Bu mali yükümlülük bir vergi olarak tanımlanmamış olmakla birlikte vergi sayılmaz (Selen, 2020: 155-156). Verginin tanımlanması Anayasanın 73 Maddesinde "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır bu alandaki oranları kanunla belirlenen alt ve üst sınırlar dahilinde belirlemeye yürütme organı yetkili kılınmıştır." (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md.73). Öte yandan İlave Gümrük Vergilerinin yasal dayanağı olan Anayasa'nın 167.maddesine dayanılarak çıkarılan 2976 Sayılı "Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" gösterilebilir (Selen, 2020: 157). Anayasanın 167. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca yürütme organına, dış ticareti ülke ekonomisi yararına

düzenleyecek şekilde düzenleme amacıyla ithal mallara ilave yaptırımlar uygulama yetkisi vardır (Gençtürk ve Uzunöner, 2019: 470).

Bu bağlamda rastgele seçilen mala uygulanacak olan ilave gümrük vergisinin yanında gümrük vergisinin de toplam değeri kanunda belli olan değerlerin %50'sini aşamaz ve bu değerlerle ilgili değişiklik yapma, usul ve esasları belirlemeye Cumhurbaşkanı yetkilidir. Bu vergiler de gümrük vergisine benzer şekilde eşya ve menşe ülke bazında belirlenir ve gümrük vergisinin bağlı sayıldığı esas ve usullere tabidir. (Şahin, 2019: 110-110). Ayrıca gümrük vergisinden ayrı şekilde hesaplanıp beyannamede gösterilmekte, tahsili yapılmakta ve genel bütçede irat olarak kaydı yapılmaktadır. İlave gümrük vergisi Türkiye ile Gümrük Birliği anlaşması veya serbest ticaret anlaşması olmayan ülkelere yapılacak ithal işlemlerine uygulanmaktadır (Gerçek, 2020: 200-201). Çünkü Ortaklık Komitesi Kararı gereğince Gümrük Birliği içerisinde bulunan ülkeler Ortak Gümrük Tarifesi'nden başka bir gümrük vergisi uygulaması mümkün değildir. Fakat, İlave Gümrük Vergisi, Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Sözleşmesinde yer alan "en çok kayırlan ülke kuralına" terslik oluşturmadan üçüncü menşeli ülke eşyalarının ithali sırasında uygulanabilmektedir (Selen, 2020: 156).

3. Tek ve Maktu Vergi

Gümrük mevzuatının kapsayıcı bir nitelik teşkil etmesi ve vergileme konusundaki işlemlerde teknik bilgi gerekliliği sebebiyle bazı emtialar için tek ve maktu vergi uygulaması gerekliliği doğmuştur (Gerçek, 2020: 201). Gümrük Kanunu'nun ilgili maddesinde yer alan hüküm gereğince; "*Ticari olmayan vergiye tabi maldan tahsili yapılacak gümrük vergilerini belirtmek amacıyla ilgili kanunlarda tespit edilmiş değerleri aşmamak üzere tek ve maktu tarifelerini tatbik etmeye ülkemizin yetkisi en yüksek makamı yetkili kılınmıştır.*" (Gümrük Kanunu, 1999, md.167/son). Aynı zamanda sınır ticaretinin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla tek ve maktu vergi de uygulama alanı bulmaktadır (Şahin, 2019: 111-112). Ülkemiz ve komşu ülkeler arasında coğrafi şartlar ve bölgesel ihtiyaçların değişkenliği dikkate alınarak yapılacak olan sınır ticaretinin çerçevesinin belirlenmesi kapsamında bu ticaretin yapılabilmesi için sınır ticaret merkezlerinin inşa edilmesine ve bu noktalardan gerçekleştirilecek olan ithalat ve ihracatın esas ve usul koşullarının belirlenmesi veya bu yolla serbest dolaşıma girecek eşya üzerinden tahsil edilecek vergileri belirtmek amacı ile ilgili kanunlarda belirtilen

maksimum tutarları aşmamak üzere ilgili bu vergi ile alakalı tarifeleri tatbik etme görevi Cumhurbaşkanı'na mahsus kılınmıştır (Gümrük Kanunu, 1999, md.172/1).

Aslında tek ve maktu vergi kapsamına dahil olan eşyalar gümrük vergisinden muaf sayılmıştır. Bu verginin konusunu ticari nitelikte olmayan, kişisel kullanıma sunulmuş ve vergiye tabi olan eşya ile sınır ticareti sonucu ithalatı yapılacak eşya oluşturmaktadır. Bu kapsam içerisine giren eşyalardan, ithalat faaliyetleri sonucu alınan vergiler yerine geçen belli bir tarifeye yönelik tek ve maktu vergi alınmaktadır (Selen, 2020:169). İthalat işlemlerinde tahsil edilecek tek ve maktu verginin oranı tespit edilirken, eşyanın tabi olduğu gümrük vergisi oranı sıfır alınırken katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi oranları tam alınmak suretiyle hesaplanmaktadır (Gerçek, 2020: 201).

4. İthalde Alınan Katma Değer Vergisi

Ülkemizde katma değer vergisi, 1984'te uygulamaya girmiş ve KDV Kanunu'na ilişkin olarak yerine getirilmektedir (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 59). Bu kanun kapsamında ithalde tahsil edilen Katma Değer Vergisi ve dahilde tahsil edilen Katma Değer Vergisi arasında değersel bakımından bir ayırım yapılmamış, bütün Katma Değer Vergisi (KDV) kullanımları için hizmet ve eşyalar bazında sıralamalar hazırlanmıştır. (Şahin, 2019: 112-113). İthalde alınan katma değer vergisinin konusunu, gümrük işlemleri ile ilişkili olan eşya ve bu eşya ile ilgili olarak yapılan ithalat ve fiili ithalata konu olmayan eşyanın tasfiye işlemlerine tabi tutulması sonucu dolaşımının serbestleşmesi ile boru hattıyla ham petrol, gaz ve bunların türevlerinin taşınması oluşturur (Gerçek, 2020: 209). Ancak her türden mal ve hizmet ithalatının KDV'nin konusu olarak ele alınmasındaki asıl amaç yurt içinde üretimi gerçekleştirilen mal ve hizmetlerle ülke dışından ithalatı yapılan mal ve hizmetler arasında vergi yüküne neden olabilecek farklılıkları engellemek ve bu hususun kanunda yer almasıyla harici mal ve hizmetler ve dahili mal ve hizmetler arasında tarafsızlık sağlanmak istenmiştir (Çelik, 1999: 117-118). İthalde Alınan KDV, gümrük vergileri için belirlenen vergilendirme yöntemlerine tabidir. Ayrıca Dahilde Alınan KDV'nin alınması ile ilgili işlemler vergi idareleri tarafından yerine getirilirken, İthalde Alınan KDV ise gümrük idarelerince alınmaktadır (Gerçek, 2020: 209).

KDV Kanunu'nun 10.madde hükmüne ilişkin olarak; *“İthalat işlemlerinde Gümrük Kanunu'na göre ilgili vergiyi ifa etme yükümlülüğünün gerçekleştiği anda bu vergiye dahil sayılmayan muamelelerde ise gümrük beyannamesine ilişkin onay sırasında, dar*

mükellef tarafından yapılan uluslararası taşımacılık işlerinde ise gümrük sınırlarına girişi veya çıkışı sırasında KDV doğmaktadır.” (Katma Değer Vergisi Kanunu, 1984, md.10).

Ülkelerarası ticarete mevzu olan mal veya hizmetler üzerine vergi uygulanmasında geçerli olan kriter, bunların tüketimlerinin yapıldığı ülke vergilendirmesi kabul edilen varış ülkesi prensibidir. Bu bakımdan ülkemizin dışından gelen mallar, malın ihracını yapan devlet KDV’den temizlenirken ithalatı gerçekleştiren Türkiye’ye ithalat esnasında vergilendirilme işlemi uygulanmaktadır. Bu bakımdan uluslararası ticaret faaliyetlerine dahil olan eşyaların ihracat işlemlerinde KDV iade edilmesi, ithalat işlemlerinde de Katma Değer Vergisi alınması mümkündür (Kolçak, 2013: 196-197).

Bu kanunun yürürlüğe girişi Avrupa Topluluğuyla aramızdaki ilişkilerin ilerletme çabalarının yaşandığı döneme rastlamaktadır. Bu verginin yürürlüğe girmesi mühim bir ekonomik ve idari başarı şeklinde nitelendirilmiş (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 59) ve uygulamada etkili bir vergi yönetimini gerekli kılan bu vergi Avrupa Topluluğunun müşterek vergisi olmasından dolayı diğer ülkelerin de ilgisini çekmiş ve birçok devlet bu vergiyi ya kabullenmiş ya da uygulama hazırlıklarına başlamıştır (Akdoğan, 2019: 295). İthalde alınan katma değer vergisi, gümrük vergilerine eş etkili vergi sayılmakla birlikte ülkemizde Avrupa Birliği ile yapılan gümrük birliği sonrası Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelere uygulanan gümrük vergileri kaldırılırken, gümrük vergisine eş etkili vergi niteliğinde konumlandırılan İthalde Alınan KDV, hala uygulanmaktadır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 69-60).

24/12/2007 tarihli 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya konulmuş olup ülkemizde yapılan son değişiklikle beraber Mal ve Hizmetlere uygulanacak Katma Değer Vergisinin oranlarında beraber Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesinde 7 Temmuz 2023 tarihinde yayınlanan 7346 sayılı Karar gereğince oranlarda değişiklik yapılmıştır. %18 vergi oranı %20’ye, %8 olan oran ise %10 şeklinde değiştirilmiştir (24.12.2007 tarih ve 32241 Sayılı Resmî Gazete yayımlanan 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu).

5. Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), 6/6/2002 tarihli ve 1 Temmuz 2002 tarihinde uygulanmaya sunulan 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi kanununa dayanmakta olup (ÖTVK, 2002: md.1) bu kanuna ekli dört listesinde yer alan malların ithalat işlemlerinde bir seferlik

gümrük idareleri tarafından ÖTV alınmaktadır. Verginin konusunu teslim, ithalat ve ilk iktisap oluşturmaktadır. ÖTV açısından ithalat, verginin konusu olan eşyanın Türk Gümrük Bölgesi sınırlarına girişi şeklinde ifade edilmiştir (Gerçek, 2020: 210-211).

Özel Tüketim Vergisinin konusunu Kanuna ekli (I), (II), (III) ve (IV) sayılı cetvellerde yer alan eşyanın Kanunda belirtildiği üzere teslimi, ithali, ilk iktisabı vs. oluşturmaktadır. Bu listelerde yer alan eşyalar ise şunlardır:

(I) Sayılı listede petrol ürünleri

(II) Sayılı listede motorlu taşıtlar

(III) Sayılı listede kolalı ve alkollü içecekler ile tütün ve tütün mamulleri

(IV) Sayılı listede ise bazı lüks tüketim ürünleri ve çeşitli diğer eşyalar (Havyar, kozmetik ürünleri, kürkler, kitaplar, gazete ve dergiler, lüks mutfak eşyaları elektrikli-elektronik eşyalar, silahlar, avizeler, oyun makinaları vs.).

ÖTV listelerinde bulunan birtakım ürünler için advalorem tarifeye sahip vergiler tayin edilmişken, bazı ürünler için ise spesifik tarifeye sahip vergiler tayin edilmiştir. Değer esaslı vergilerde Özel Tüketim Vergisinin matrahı aynen KDV matrahı gibi hesaplanır ve KDV matrahını oluşturan tüm unsurlar ÖTV matrahına da dahil edilir. Ancak doğal olarak hesaplanacak ÖTV'nin kendisi de KDV matrahına dahil iken, ÖTV matrahına dahil olmamaktadır (Şahin, 2019: 114-115). Ayrıca Özel Tüketim Vergisi uygulamadaki usul ve esasları bakımından aslında VUK kapsamında olmakla birlikte, ithalatta alınan ÖTV'ye yönelik düzenleme ve verginin alınışı Gümrük Kanunu'nun vergilemeye ilişkin hükümlerine tabi tutulmuştur (Selen, 2020: 164).

Özellikle 2001 yılında Avrupa Birliği kazanımlarıyla uyuma sağlama amacıyla yerine getirilmesi gereken orta vadeye sahip düşünceler içinde özel tüketim vergisi kanununun çıkarılması da yer almaktaydı. Çünkü Avrupa Birliği'nde katma değer vergisinden sonra uyumlaştırmaya en önce konu olan vergilerin başında özel tüketim vergileri gelmiştir. Özel Tüketim Kanunu ile beraber içlerinde ithalat işlemlerine uygulananların yer aldığı 16 adet vergi, resim, harç ve fon kaldırılmış olup bu bakımdan vergi sisteminde önemli sayılabilecek bir sadeleştirme yapılmaya çalışılmıştır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 62).

Ülkemizde 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisinde 16 Temmuz tarihli son güncelleme ile birlikte Kanuna Ekli (I). Sayılı listede bulunan özel tüketim vergisi tutarlarının yeniden

belirlenmesi hakkında ekli Kararın yürürlüğe konulmasına karar verilmiştir (01.08.2002 tarih ve 32250 Sayılı Resmî Gazete yayımlanan 4065 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu). Yetkili kurumlarca yapılan araştırmalar doğrultusunda bu kararın alınmasında depremle yaşanan ek maliyetler sebebiyle bütçedeki ağırlığın azaltılmasının istendiği ve yapılan düzenlemede bu malların ithali yapılan mallar sayılması nedeniyle doğrudan olmasa da oluşan cari ağığın kontrol altına alınmasına katkı sağlayacağı görüşü hakimdir (Sabah Gazetesi, 2023).

6. Dampinge Karşı Vergi ve Sübvansiyona Karşı Vergi

Ülke dışı rekabette yaşanan haksızlığın, ticarete kendine özgü bir örneği olan dumping olgusu ve bu olguya karşı ülkelerin uygulamaya sunduğu tedbirler içinde antidumping vergisi önemli bir yer tutmaktadır (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 98). Dumping, bir eşyanın olağan tutarının altında bir fiyata farklı bir ülkede ticarete sunulması demektir. Sübvansiyon ise ihracatçı veya menşei olan ülkenin, ihracatçıya doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik faydası çerçevesinde herhangi bir fiyat veya gelir katkısı şeklinde söylenebilir (Öner, 2023: 344).

Dampingin tespit edilmesi için ithalatı yapan ülkenin sözü edilen dumpingin var olduğunu maddi esaslarla saptaması ve bu esasların bu ülke üreticilerini maddi kayıplara uğrattığı ispat edilmelidir. Çerçevesini Devlet Ticaret Örgütü'nün belirlediği soruşturma evresinde; dumpingin tespiti, maddi kayıpların ortaya konulması ve dumping marjının belirlenmesi gereklidir (Tekin ve Tekin, 2021: 219). GATT kuralarına göre bir ülke diğer bir ülkeye yönelik dumping yaparsa, bu durumdan zarar gören ülke antidumping vergisi uygulama hakkına sahip olmaktadır. Antidumping olağanüstü ve geçici nitelikte bir yükümlülüktür (Öz, 2008: 89).

Bu verginin temel amacı ihracatı yapan ülkenin, ülke içi piyasasında olağan fiyattan satışı gerçekteştirilen bir ürünün, ithalatı yapacak olan ülkeye bu fiyattan daha düşük bir değerden satış yapılması nedeniyle ortaya çıkabilecek haksız rekabet uygulamaları neticesinde meydana gelebilecek zararların önlenmesi veya zarar oluştuysa bunun giderilmesine çalışılmasıdır (Çiçek ve Atalay, 2017: 19-20). Bu bakımdan ilk olarak yapılan şikâyet veya gerektiği durumda kendiliğinden dumping ya da sübvansiyon soruşturması yapılmasına karar verilir. Yapılan soruşturma ile birlikte dumpingin varlığının tespit edilmesi halinde dumping miktarınca Dampinge Yönelik Vergi,

sübvansiyonun varlığının onaylaması halinde tespit edilmiş olan sübvansiyon tutarınca Telafi Edici Vergi uygulanır (Şahin, 2019: 116).

Dampinge karşı vergi ve telafi edici vergi, ithalat gerçekleştiği anda gümrük idarelerince tahsil edilen ithalat vergilerindedir. İthalatın neden olduğu zararlara karşı zarara uğrayan sanayiciyi koruma amaçlı tarife dışı engellerdir. Bahsi geçen vergi miktarları ya da oranları önceden belirli değildir. Ödenecek olan vergiler birtakım hesaplamalar yapılarak belirlenmekte olup (Öner, 2023: 344-345) cümlelerin başında ifade edilen iki vergi de olağanüstü hallerde ve geçici süreli daha çok koruma amaçlı vergilerdir. Bu bakımdan dumping ve sübvansiyon işlemi bittiğinde vergi uygulama işlemi de noktalanmış olur. Ayrıca Türkiye, bazı ülkelere bazı ürünlerde dampinge karşı vergi uygulamasına gittiği gibi, başka ülkeler tarafından da Türk menşeli bazı ürünlere uygulanan dampinge karşı vergi önlemleri bulunmaktadır (Şahin, 2019: 117).

Telafi edici vergi uygulaması, Dahilde İşleme Rejimi (DİR) kapsamında elde edilen Türk menşeli eşyaların Türkiye ile anlaşma imzalamış ülkelere ihracı esnasında da görülmektedir. DİR Kararının 16.maddesinde, ihracat esnasında üçüncü ülkelere tahsil edilen hammadde ve yarı mamullere serbest dolaşım hakkı kazandırabilmek niyetiyle Ortak Gümrük Tarifesine göre alınan ithalat vergisi de “telafi edici vergi” olarak adlandırılmaktadır (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 99).

7. Ek Mali Yükümlülükler

Ülkeler, ticari faaliyetlerinin gelişmesi ve serbestleşmesi maksadıyla milletlerarası birliklere üye olabilmekte ve uluslararası sistemde ticari faaliyetlerini yerine getirirken çeşitli koruma önlemlerinin alınmasını gerekli bulmaktadır. Devletler bu sebeple ithalat faaliyetlerinde koruyucu önlemler olarak Gümrük Vergisi’nden farklı olarak çeşitli ek mali yükümlülükler getirebilmektedir (Altundemir ve Kaba, 2018: 578).

Ülke dışı ticari faaliyetlerin ülke ekonomisine fayda sağlayama gayesiyle ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret muameleleri üzerine eklenen vergi ve benzeri mali yükümlülükler dışındaki eş etki oluşturan mali yükler ek mali yükümlülük olarak ifade edilmektedir (Gerçek, 2020: 203). Ek Mali Yükümlülüğün geniş anlamda tanımı ise, devlet olgusunun var olan egemenlik yetkisini kullanmasıyla cebri olarak tahsil ettiği vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerden farklı olarak yalnızca ithalat, ihracat gibi ülke dışı ticarete yönelik ülke ekonomisine faydası olacak şekilde muamelelerden tahsil edilen, gümrük

vergilerine kıyasla tarife dışı bir özellik kazanmış olsa da fiyatlara etki etmesiyle tarife benzeri neticeye sebep olan muhafaza edici bir dış ticaret vergisi olarak tanımlanmaktadır (Karaş, 2022: 182).

Ek Mali Yükümlülük önceki dönemlerde daha çok ithalat işlemlerinde koruyucu olarak kullanılırken şu an için ise Avrupa Birliği'nden ithalatı gerçekleştirilen bazı menşeli mallara yönelik uygulanmaktadır (Selen, 2020: 167). Ancak ithalat işlemlerinde gerçekleşen ansızın yükselişlerin ülke ekonomik değerlerinde dış açık oluşturması, döviz isteğinin artmasına bağlı döviz kurlarındaki yükseliş negatif sonuçlara sebep olmaktadır. Bu bakımdan koruyucu olarak ithalat işlemi üzerine ek mali yükümlülük getirilebilmektedir. Ek Mali Yükümlülük yasal dayanağını ise 1982 Anayasası'nın 167/2 maddesi dikkate alınarak çıkarılmış olan 2976 Sayılı Dış Ticaretin düzenlenmesi hakkında kanun oluşturmakta olup (Karaş, 2022: 183) kanunun ilgili maddesinde “*Dış ticaret faaliyetlerinin ülke ekonomik faaliyetlerinin yararına olacak şekilde ayarlamak maksadıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret muamelelerinden vergi ve benzeri mali yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler de ilave edilmesi ve kaldırılması gibi hususlarda Cumhurbaşkanı'na yetki verilebilir*” ifadesi bulunur (1982 Anayasası, 167/2 Md.). Mali yükümlülüğe tabi olan eşyaların neler olduğu ve alınacak mali yükümlülük tutarı Cumhurbaşkanı kararıyla tespit yapılmakta ve genel bütçeye irat şeklinde kaydı yapılmaktadır (Öner, 2023: 345).

Ancak Anayasanın 73.maddesinde 3.fıkrasında “Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir ve kaldırılır” ibaresi yer alır. Bu kanun maddesi ile vergilerin kanunilik ilkesine dikkat çekilir. Ancak Cumhurbaşkanına ek mali yükümlülük koyma veya yetkisinin tanınması anayasasının kanunilik ilkesine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle tartışma konusu olmaktadır (Altundemir ve Kaba, 2018: 579). Fakat bu yetkinin yürütme organına verilmesinde birtakım sosyoekonomik sebepler de olabilmektedir. Ekonomik sistemde oluşabilecek aniden ve beklenilmesi mümkün olmayan değişiklikler karşısında hızlı şekilde önlem alabilmek adına yürütme organına yetki verilebilmektedir (Karaş, 2022: 185).

8. Toplu Konut Fonu

Bu fonun uygulaması; “fiyat kararlılığının temini, gelişim süreci içerisinde olan ve rekabet gücü düşük olan sektörlerin korunması, kaçakçılık ve karaborsaya yönelik

tedbirlerin alınması ve toplu konut sorunlarının çözümündeki projelere kaynak sağlanması” maksadıyla alınmaktadır (Çiçek ve Atalay, 2017: 18). Bu uygulama Türkiye’de gümrük uygulamaları kapsamında önemli bir konuma sahip mükellefiyettir. Gümrük vergisinin tahsil edilmediği veya yeteri kadar tahsilinin mümkün olmadığı durumlarda, gümrük vergisini destekleyen ve tamamlayan mahiyette Toplu Konut Fonu tahsil edilmektedir (Saygılıoğlu ve Gerçek, 2007: 103). Toplu Konut Fonu, 2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlemesi Hakkında Kanun uyarınca, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu’yla uygulanmaya başlanmakta olup, İthalat Rejimi Kararı’nda yer alan malın ithalatında bedeli belirlenen oran ve miktarlarda Toplu Konut Fonu alınmaktadır (Öz, 2008: 90).

Cumhurbaşkanı tarafından her yılın son gününde ilan edilen İthal Rejimi Kararı ve İthalat Rejim Kararına İlave kararlarda Hazine adına alınacak Toplu Konut Fonu tutarları bulunmaktadır. Fon tutarları gümrük yükümlüğünün doğduğu zaman içerisinde gümrük idareleri tarafından alınır. Bu tutarların zamanında yatırılmaması durumunda 6183 sayılı Kanun hükümleri uygulanır (Öner, 2023: 343). İthalat Rejimi Kararına Ek Kararlarda III (İşlenmiş Tarım Ürünleri) ve (Balıkçılık ve Su Ürünleri) sayılı listeler kapsamında bazı eşyaların ithali gerçekleştirilirken toplu konut fonu ödemesi yapılmalıdır. Türkiye-AB Gümrük Birliği nedeniyle sanayi ürünleri için vergi oranlarını karşılıklı olarak sıfırlamıştır. Bununla beraber tarım ürünleri gümrük birliğinin kapsamazken işlenmiş tarım ürünleri için tarım payı ve sanayi payı hesaplanmakta olup bu kapsamdaki sanayi payından vergi alınmaz fakat hesaplanan tarım payı üzerinden toplu konut fonu alınır. Önceki zamanlarda farklı ürünlerin ithalinde de alınan toplu konut fonu, gümrük birliği sayesinde ortak gümrük tarifesine geçilmesi sonrasında sadece tarım payından tahsil edilen bir fon haline dönüşmüştür. Yani esasında Toplu Konut Fonu işlenmiş tarım ürünleri içerisindeki tarım payına ilişkin gümrük vergisidir de denilebilir (Şahin, 2019: 118-119).

9. Tütün Fonu

1986 yılında yürürlüğe girmiş olan 3291 sayılı Kanun ve diğer hukuki düzenlemelerle tütündeki Devlet tekeli kaldırılarak, Maliye ve Gümrük Bakanlığı’na bağlı olarak 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu çerçevesinde kurulan Tütün Üretimi Geliştirme Fonu’nun adı, 1991 yılında yapılan fon yönetmeliğindeki düzenleme ile “Tütün Fonu”

olarak değiştirilmiştir. Tütün fonu uygulanmasında rekabette oluşabilecek haksızlıklara neden olduğu ve serbest dolaşımdaki önündeki kısıtlamalardan biri olduğu sebebiyle fonun yok edilmesine ilişkin Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporlarında yapılan devamlı vurgulamalarla talep edilmektedir. Benzer konu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından da çeşitli hâllerde ifade edilmektedir (Kolçak, 2013: 203).

Yabancı tütün ile yurt içinde harmanlanmış ve imal edilmiş sigaraların içerisinde dahil olan yabancı tütünün ithali esnasında CİF bedeli üzerinden 300\$/Ton; üretilmiş halde ithal edilen sigaraların ithalatı sırasında, içerisinde yer alan yabancı tütüne dayanarak, 20 sigaralık paket başına CİF bedel üzerinden 0,40\$ Tütün Fonu kesintisi yapılmaktadır. Maliye Bakanlığı'nca Tütün Fonu'nun kademeli olarak kaldırılması konusunda bir plan hazırlanmış ve 18 Mayıs 2009 tarihinde Komisyona sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu kapsamda, ithal tütün ve tütün ürünleri için uygulanan Tütün Fonu AB'ye sunulan plan çerçevesinde 2010 yılından itibaren aşamalı olarak düşürülmüştür. Öncelikle sigara ve diğer tütün ürünlerinde tütün fonu sıfırlanmış, işlenmemiş tütünde ise ton başına 2010 yılı için 3.000 \$ Tütün Fonu öngörülmüştür. 2011 yılında ton başına 3.000 \$ olan Tütün Fonu tutarı 2.250 \$'a indirilmiştir. 2016 yılı için bu sayı 600 \$, 2017 yılı için 300 \$, 2018 yılı için ise 150 \$ olmuştur. Son olarak 30.12.2018 tarih ve 536 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Tütün Fonu sıfıra indirilmiştir. Plana bağlı olarak aşamalı kaldırılma sürecine giren Tütün Fonu 2019 yılından itibaren tamamen kalkmıştır (Tekin ve Tekin, 2021: 230-231).

10. Çevre Katkı Payı

09.08.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ile "Çevre Kirliliğini Önleme Fonu" kurulmuştur. Kanunun 18.maddesinde belirtilen "Çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve çevre ile ilgili gelişebilecek yatırımların desteklenmesi maksadıyla; (Çiçek ve Atalay, 2017: 23) ithalatına onay verilmiş kontrole mekanizmasına dahil olan yakıt ve atıkların CIF bedelinin yüzde biri ile hurdaların CIF binde beşi oranında alınacak miktar çevre katkı payı olarak alınacağı hüküm altına alınmıştır (Şahin, 2019: 120).

11. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kesintisi

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kesintisi, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 44.maddesine dayandırılarak alınmaktadır. Sözü edilen maddeye göre "Her türlü boş video kaseti, ses kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı gereçleri ile fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihazı ticari amaçlı imal veya

ithal eden gerçek ve tüzel kişiler, imalat veya ithalat kıymeti üzerinden yüzde üçü geçmemek üzere Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenecek orandaki miktarı keserek, ay içinde topladıkları tutarı, sonraki ayın en geç yarısına kadar Kültür Bakanlığı adına bir ulusal bankada açılacak özel hesaba yatırmakla yükümlüdürler.”

Bununla beraber aynı hesapta toplanan kesinti tutarının dörtte birinin saymanlık hesabına aktararak bütçeye gelir kaydedileceği kalan kısmın ise fikri mülkiyet sisteminin güçlendirilmesi ile kültürel sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kullanılacağı belirtilmiştir. 5846 sayılı Kanuna dayanılarak yürürlüğe konulmuş olan 2013/5260 sayılı Fikir ve Sanat Eserlerinin Çoğaltılmasına Yarayan Teknik Cihazlar ile Boş Taşıyıcı Materyallerin İmalat veya İthalatında Yapılacak Kesinti Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Kararla çeşitli eşyalar için gümrük kıymeti üzerinden %5 ile %3 arasında kesintinin serbest dolaşımında bulunabilmek için ilgili beyannamenin tescilinden önce Kültür ve Turizm Bakanlığınca saptanacak bir ulusal bankada Bakanlık için açılmış olan özel hesaba yatırılacağı hüküm altına alınmıştır. Diğer yandan bu kesintinin geri verme kaldırma işlemleri de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Kesintisi de Gümrük Kanunundaki tanımlama yönüyle gümrük vergileri tanımına dahil bir malî yük olarak kabul edilmesine rağmen, Gümrük Kanunu'nda yer alan gümrük vergilerine ilişkin hükümlerin bu kesinti için uygulanmadığı görülmektedir (Şahin, 2019: 120-121).

12. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu, 24 Ocak 1980 sonrası ihracatın ve yatırımların teşvik edilmesi amacıyla kurulan fonlardan biridir. İlk olarak 1984 yılında yürürlüğe konulan bu fon, kalkınma için hazırlanan planlar ve senelik programlarda belirtilen amaçlara uygun olarak yatarın faaliyetlerinde kaynak kullanımını desteklemesi ve ihracat teşviki amacıyla banka kaynaklarının bu alanlara teşviki ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin azaltılması hedeflemektedir (Tekin ve Tekin, 2021: 234).

Bu fon merkez bankası nezdinde kurulmuş olup, sonrasında 4684 sayılı Kanun ile tasfiye edilmiş olmasına rağmen aynı Kanunun Geçici 3/a maddesine göre yeni bir düzenleme yapıncaya kadar alınmaya devam edileceği ve doğrudan genel bütçeye gelir yazılmak üzere Hazine hesaplarına geçişinin sağlanacağı hüküm altına alınmış olduğundan halen dahi alınmaktadır. Diğer yandan aynı Geçici madde ile Cumhurbaşkanına kesinti oranını

sıfıra kadar indirmeye veya on beş puana kadar arttırmaya veya kesintiyi tümüyle kaldırmaya yetki verilmiştir (Şahin, 2019: 121).

KKDF aracılığıyla, saptanan fon oranları usulüyle para ve kredi politikasının uygulanması, ihracatın, ithalatın ve kredilerin özendirici veya caydırıcı olunması hedeflenmektedir. Gelişmesi istenen sektöre yönelik fon oranının düşürülmesi ithalatçıların maliyetlerini düşüreceğinden, üretim veya ihracat amacıyla yapılacak ithalatta teşvik edici rol oynamaktadır. Diğer yandan fon oranları arttırılarak ithalatta ortaya çıkan maliyetlerin arttırılması yoluyla ithalatı kısıcı önlemler alınabilmektedir. Çünkü KKDF ile yerine getirilen ithalatta KDV matrahına dahil olduğundan KKDF kesintisinde yapılan oran değişikliği ithal edilmiş olan malın KDV'sini de azaltmış olacaktır. KKDF genel anlamda yurt içi veya yurt dışı kredi kaynaklı kredi kullanımında, anapara, faiz, ithal edilen mal bedeli üzerinden bankalarca alınan T.C. Merkez Bankası'na devredilen bir değerdir. Dış ticarete ise bu değer ithalat sırasında kullanılan ödeme şekline göre kesilmektedir. Fiili ithalin meydana gelmesinden sonra ithalat tutarının ödenmesi yoluyla ithalatçının yurt içinden kredilendirilmiş olması halinde bir kesinti sözü konusudur. Bu durumu oluşturan ödeme şekilleri ise; mal mukabili, vadeli akredif ve kabul kredili ödeme şekilleridir (Tekin ve Tekin, 2021: 235).

KKDF de Gümrük Kanunundaki tanım bakımından gümrük vergileri tanımına girdiği halde yıllarca diğer gümrük vergilerinden farklı olarak gümrük beyannamesinin tescilinden önce bankalardaki ilişkili hesaplara yatırılarak alınmıştır. Ancak bu hatalı uygulama Vadeli İthalatta Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kesintilerinin Takip ve Tahsili Hakkında ilgili karar ile ortadan kaldırılmış KKDF'nin takip ve tahsilat sürecinin gümrük idarelerince yapılacağı kayıt altına alınmış ve diğer gümrük vergileriyle beraber benzer yöntemle tahsil edilmesi uygulamasına geçilmiştir. Dahilde işleme rejimi ve yatırım teşvik belgesi çerçevesinde gerçekleştirilen ithalatta KKDF alınmamaktadır. Ayrıca Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kesintileri Hakkında 2015/7511 sayılı Karar ile sözü geçen karar eki listede yer alan pek çok eşya grubu için KKDF oranı yüzde sıfır olarak belirlenmiştir. Bu liste ise hammadde ve aramalı niteliğinde olan veya üretimde kullanılacak makine teçhizat gibi eşyalardan oluşmaktadır. Bilhassa son yıllarda yapılan değişiklikler sonrasında vergi oranının %6'ya yükseltilmesi ve pek çok eşya grubunda KKDF'nin kaldırılması ile KKDF giderek vadeli ithalata özgü bir vergi olarak

anılmaktan çıkmış, bazı eşya gruplarına yönelik bir vergi durumuna gelmiş ve Ek Gümrük Vergisi gibi uygulanmaya başlamıştır (Şahin, 2019:122).

13. Türkiye Radyo-Televizyon (TRT) Bandrolü

1984 yılında kabul edilen 3093 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Gelirleri Kanununa dayanarak Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna sürekli ve yeteri kadar kazanç sağlamak amacıyla çeşitli gelirlerin tahakkuk ve tahsili yapılır (3093 Sayılı TRTK, 1984, md.1). Bu kanuna göre, TRT bandrol ücretinin konusunu ticarete yönelik eşya ve yolcu beraberli eşya olmak üzere iki biçiminde ithali yapılan radyo, televizyon, video, cep telefonu, bilgisayar tablet, birleşik cihazlar ile üzerinde radyo televizyon yayımını sağlamaya yönelik cihaz bulunan araçlar oluşturmaktadır (Gerçek, 2020: 207).

Kanunun 4. maddesinde belirtilen cihazlarla ilgili olarak imal edenler için cihazın satış faturasındaki (özel tüketim vergisi hariç) katma değer vergisi matrahı, ithal edenler için ise gümrük giriş beyannamesindeki (özel tüketim vergisi hariç) katma değer vergisi matrahı üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınacağı belirtilmiştir. Ticari amaçla yapılan ithalatta bu matrah üzerinden Cumhurbaşkanı tarafından saptanan oranlarda bandrol ücreti alınır (TRTGK, 1984, md.4).

3093 sayılı Kanunun gümrükler ile alakası bu kanunda belirtilmiş olan mallar ve bu mallardan tahsili gerçekleşecek verginin gümrük idareleri tarafında tahsil edilecek olmasından kaynaklanmaktadır (Çiçek ve Atalay, 2017: 18). Gümrük idarelerince alınan bu ücretler, ithalatla tahsil edilen gümrük vergileri ve diğer gümrük vergilerinden ayrı alınarak en geç takip eden ayın on beşinci günü akşamına kadar TRT kurumuna gönderilir (Şahin, 2019: 123).

B.İHRACATTAN ALINAN VERGİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER

İhracattan alınan vergi ve mali yükümlülükler, idari olarak ithalat vergilerine göre uygulamada kolaylık sunan ticaretten alınan vergi çeşitlerinden biridir. İlimli ya da düşük seviyedeki ihracat vergileri kamu geliri sağlayabilmek için de kullanılabilir. Bu vergilerin alınmasında amaç petrol ve kahve gibi malların arzında liderliği elinde bulunduran ülkelerin, bu malların ihracatında vergi olarak bütçenin finansman sağlama ihtiyacını yabancı alıcılar üzerine yüklemektir. İhracat vergileri ihraç ürünlerinin iç fiyatını azaltırken gümrük vergisi ve diğer ithalat vergileri ithal malların fiyatını artırmaktadır. Bu bakımdan gümrük vergisi gibi ihraç vergisi de malların talep ve arz

esnekliğine bağı olarak ithal mallarının fiyatlarına oranla, ihraç mallarının fiyatlarını düşürerek, ülke kaynaklarının ihracat endüstrilerinden ithal ikamesi endüstrilere aktarılmasına ve tüketim yapısının ithal mallardan ihraç mallarına kaymasına sebep olacaktır. Dünyada genel olarak başlıca savaş zamanlarında uygulaması görülen ihracat vergileri, hâlen aynı adı taşımamakla beraber aynı işlevi yerine getirecek biçimde petrol ihraç eden ülkelerde, belli başlı Orta Afrika ve Güney Asya ülkelerinde uygulama alanı bulmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde “reftiye” adı altında tahsil edilen ihracat-gümrük vergileri, Türkiye’de son olarak İkinci Dünya Savaşı esnasında Toprak Mahsulleri Çıkış Vergisi adı altında uygulanmıştır. Belli başlı arz ve talep şartlarının mevcut olması halinde ihracat vergilerine yer vermek milli ekonomi politikası açısından zorunlu olabilmektedir. Ülkemizde ihracat üzerinden alınan vergiler şu şekilde ifade edilebilir: (Kolçak, 2013: 205).

1. İhracatta Alınan Telafi Edici Vergi (TEV)

Telafi edici vergi, dahilde işleme kapsamında tahsil edilen vergilerden biridir. İhracata konu olan ürünlerimizin küresel pazarda rekabet edebilme gücünü kazandırmak ve ihracata yönelik ürünlerimizin çeşitliliğini arttırmak amacıyla, küresel piyasa fiyatlarından gümrük muafiyetli olacak şekilde, ticarete yönelik politika tedbirlerine tabi olmadan, ihracata konu olan malın üretimi için gereken fiyat veya kalitenin için ülke içi piyasalardan temin edilemeyen ham madde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri ithaline olanak sağlayan bir gümrük rejimidir. Dahilde işleme rejiminde şartlı muafiyet ve geri ödeme sistemi olarak iki tür dahilde işleme uygulanmaktadır (Aydoğan, 2020: 249-250).

Şartlı muafiyet sistemi kapsamındaki sanayi ürünlerinin A.TR dolaşım belgesi eşliğinde Avrupa Topluluğuna üye ülkelere veya menşe ispat belgeleri eşliğinde STA düzenlemesi mevcut olan bir ülkeye ihracatında; işlem görmüş ürünün oluşturulmasında kullanılan üçüncü ülke menşeli hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşyaya ilişkin vergi, kaynak ülkelerle var olan anlaşmalardaki lehte hükümler saklı kalmak kaydıyla ödenmektedir. Ödenmesi gerekmekte olan vergi, serbest bölgelerden elde edilen satışlar dahil ihracata ilişkin gümrük beyannamesinin tescil zamanındaki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kuru ve bu tarihte ithalat rejiminde belirtilen gümrük vergisi ve varsa Toplu Konut Fonu üzerinden hesaplanarak ihracat

sırasında ödenmektedir (Güngör, 2022: 232-231). Yani şartlı muafiyet sisteminde ithalat işlemleri sırasında doğan vergiler teminata bağlanırken geri ödeme sisteminde ise ithalat esnasında vergi alınmakta olup işlem tabi tutulmuş ürünün ihracatı yapıldığında alınan verginin geri ödemesi yapılır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2023).

Ülkemizin taraf olduğu sözleşme kararlarına göre dahilde işleme rejimine yönelik elde edilen Türk menşeli eşyanın sözleşmelere taraf olan ülkelere ithalatında tercihli tarife uygulanmasından faydalanması, bunların içinde olup serbest dolaşımda olmayan eşyanın ithal vergilerinin ödemesinin yapılması ve buna ilişkin belgelerin onaylanması şartına bağlı olarak ithalata yönelik bir yükümlülük oluşur ve telefi edici verginin tahsili de bu noktada söz konusudur (Aydoğan, 2020: 251).

2. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, ülke dışı ticari faaliyetlerin ekonomik koşullar gözetilerek yürütülmesini sağlamak amacı ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Barkasında “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu” kurulması kararı alınmıştır. (Kolçak, 2013 :205) Karar kapsamında fındık ve ham deri ihracatında, bu ürünlerin işlendikten sonra ihracatını özendirmek ve işlenmemiş halde düşük bir katma değerle ihraç edilmesini engellemek maksadıyla ihracat miktarları üzerinden belirli bir fon alınmaktadır. Bu ürünleri ihraç eden firmalar, ilgili fon miktarını DFİF hesabına yatırmak zorundadır (Güngör, 2022: 232).

İhracat işlemlerinden fon kesintisi yapılabilmesi için fiili ihracatı takiben ihracat bedelinin yurda getirilme süresi sonuna kadar aracı banka veya özel finans kurumlarınca alınması gerekmektedir. İhracat bedelinin zamanında yurda getirilmemesi fonun ödenmemesine engel teşkil etmemektedir. Peşin veya erken ödemeli ihracatta fonun ödendiğine dair banka dekontu ibraz edilmediği takdirde Gümrük İdarelerince malın ihracına izin verilemez. Bu genel kıstaslara uygun olarak fonda toplanan kaynaklar ilgili Kararın 10.maddesi kapsamında tanımlanmış olan tarımsal girdilerin sübvansiyonu, ihracatın gelişmesi, ihracat sigortası, ihracat faaliyetlerine yönelik yatırımların finansmanı, üreticilerin fiyat hareketlerinden korunması gibi eylemlerin finansmanı için kullanılabilir (Selen,2020:173).

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GÜMRÜK VERGİLERİ

Bu bölümün amacı küreselleşmenin ülkelerin vergi politikaları ve gümrük vergileri üzerindeki etkisini teorik düzeyde ve dünyadaki gelişmeler ışığında ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda bölümün ilk başlığında küreselleşme ilgili genel açıklamalar yapılacaktır. Bu bağlamda önce küreselleşmenin kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilecek olup, daha sonra küreselleşmenin ülke grupları üzerindeki etkisinden bahsedilecektir. İkinci başlıkta küreselleşmenin dış ticaret politika aracı olarak gümrük vergilerine etkisi incelenecektir.

I.KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

A.KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TEORİK TARTIŞMALAR

1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme terimi, son elli senede dünyayı etkisi altına alan çeşitli finansal, kültürel, sosyal ve politik değişiklikleri nitilemede sıkça başvurulan bir kavramı ifade etmekte ve bir eğilim olarak ortaya konmaktadır. Küreselleşme dünyayı biçimlendiren temel yönelimleri kapsayan bir üst kavram olarak çeşitli sosyal bilim dallarında genişçe bir kullanım alanı bulmuş ve buna bağlı olarak ilgili alanlarda literatürün de gelişmesine katkıda bulunmuştur (Guttal, 2007: 523; Şen, 2008: 148).

“Küresel” (global) kavramının doğuşu dünyanın şeklinin tartışıldığı 400 yıl önceki döneme kadar gitmesine karşın, küreselleşme kavramı şimdiki kullanılan anlamı ile ilk kez Marshall McLuhan’ın 1963 yılında kaleme aldığı “Understanding Media” adlı eserde kullanılmıştır. Dünyada bulunan her yerden insanların bulunduğu bir bölgeyi ifade etmek amacı ile “küresel köy”ü ifade eden bu kullanım akademik alana girmiştir. (Altıntaş ve Pektaş,2009:119) Teknik ilerlemeler, gelişmiş iletişim teknolojileri ve büyük ölçüde genişlemeye başlayan ticaret ve yatırım hareketleri ile birlikte (Owens, 1993: 21) uluslararası sistemin hızlı bir değişime girmesiyle, daha karmaşık ve belirsiz hale gelen yeni dünya ekonomi düzeni, yeni yönelimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu

yönelimler küreselleşme, bütünleşme ve tek dünya düzeni gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Kutlu, 1998: 365). 1980’li yıllarda teknolojik gelişmelerle birlikte önemi artmaya başlayan küreselleşme, 1990’lı yıllara doğru Doğu’da komünizmin çökmesi ve soğuk savaşın sonlanmasıyla beraber hızlanmıştır. (Leba, 2001). İktisat terimleri sözlüğünde küreselleşme, uluslararası düzlemde yayılım alanı bulan iktisadi etkinliklerin fonksiyonel anlamda eklenmesi olarak tanımlanmıştır (Yılmaz, 2011: 283).

Küreselleşme; sermaye hareketleri, üretim, ticaret ve teknolojinin uluslarüstü bir nitelik kazanmasıyla gündeme gelen bir kavramdır. Düşünce ve fikirlerin, teknoloji gibi kaynakların dünyaya dağılması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve evrensel bir olguya dönüşmesi, rekabetin artırılması, küresel pazarın büyümesi gibi gelişmelerle, ulus devlet sınırlarını ortadan kaldıran ve devletlerin etkili olduğu milletler arası düzenden devlet dışı birimlerin etkili olduğu düzene geçişi sağlayan bir süreç olarak küreselleşme, dünyayı tek pazara dönüştürme amacı taşımaktadır (Yıldırım, 1997: 172; İnneci ve Karabulut, 2018: 273; Leba, 2001). Aşağıdaki tartışmalarda belirtileceği üzere bu tek dünya olgusuna dayanılarak bazı iktisatçılar ulus devlet olgusunun ekonomi üzerindeki işlevinin artık bittiği, ulus devlet sınırının ötesine geçildiği, dünyanın tek bir küresel köye döndüğü, bu sürecin önüne geçmenin mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle artık ulus devlet olgusunun sonuna geldiğini savunmuşlardır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 50). Oysa bugün gelinen noktada küreselleşmenin ulus devletlerin ortadan kalkmasına yol açmadığı, uluslararası ticaret ve finansal alanda meydana gelen değişimlere uyum sağlayacak şekilde ulus devletin dönüşümünde rol oynadığı söylenebilir. Bunun sonucunda tek dünya düzeninden ziyade ülkelerin karşılıklı bağımlılığına dayalı yeni bir dünya düzeninin kurulduğunu (Gözübüyük Tamer, 2020: 777) söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekonomik sınırların kaldırılması gayesi ile başlayan küreselleşme süreci, daha sonrasında iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki büyük sıçramalarla günümüzde artık toplumları her açıdan etkileyebilen bir süreç haline gelmiştir denebilir. Sonrasında küreselleşme bununla yetinmeyip ekonomik boyutunun yanında siyasal, sosyo-kültürel, (Türe, 2009: 4) yönetsel, askeri hatta çevresel olmak üzere birçok boyuta ulaşan bir kavram haline gelmiştir. Bu noktada küreselleşme kavramı ve sürecinin, kamu kesimi üzerinde meydana getirdiği etkiler bakımından önemli olan ekonomik-finansal boyutları dikkate alınarak açıklanması önemli olmaktadır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 51).

Buna göre ekonominin küreselleşmesi; üretim ve tüketim ilişkileri ile beraber rekabetin ulusal sınırları aşan hale gelmesi şeklinde tanımlanabilir (Aytekin, 2013: 129). Ekonomik küreselleşme süreci bilhassa piyasa ekonomisinin gelişmesi ve geliştirilmesi gayretleri ile dikkati çekmektedir (Sarıarslan, 2010: 337). Bununla birlikte küreselleşme uluslararası iktisadi birleşmeleri artırarak ekonomik sisteme dahil her bir ülke tarafından ortak politikaların yürütülmesine yol açmakta (Kofoğlu, 2022: 278) ve yoğunlaşan ticari faaliyetler sebebiyle ülkelerin birbirleriyle karşılıklı bağlarının, iş birliklerinin ve benzerliklerinin artmasına neden olmaktadır. Ülkelerin arasındaki ticari ilişkiler arttıkça üretim organizasyonlarından ortak tüketim kalıplarına birçok alanda yakın ilişki ve birliktelikler oluşmakta hatta bunlar zorunluluğa dönüşebilmektedir (Kıvılcım, 2013: 224).

İktisadi açıdan yapılan bir başka tanıma göre küreselleşme, finans piyasalarındaki hareketlilik, teknolojiye hızlı gelişim ile birlikte bilginin ve işgücünün mobilitesinin sağlandığı (Türe, 2009: 4), çok uluslu şirketlerin dünyayı kapsayan şekilde emek ve sermaye benzeri üretim faktörlerinin kullanılmasıyla, yenilik dolu evrensel üretim sürecine geçerek (İnneci ve Karabulut, 2018: 273) dünya genelinde ekonomilerin bütünleşmeleri ve bunun sonucu olarak tek pazarın oluşması sürecidir. Tüm bunların oluşabilmesi için ülkeler arası emek, sermaye, mal ve hizmet akımlarının serbest olması önemli bir gerekliliktir. Bunun için de gümrük duvarları ve ulus devletinin etkin olduğu alanların azaltılması dahil olmak üzere serbestleşme sağlanmalı; bu serbestleşmeye mâni olabilecek her türlü faktörler ortadan kaldırılmalıdır (Özgül, 2017: 29).

Ancak ekonomik alanda yaşanan küreselleşme refahın paylaşımı bakımından dünya ekonomisinin büyük çoğunluğunu kapsamamaktadır. Gelişme aşamasında yer alan ülkelerin yaklaşık yarısı uluslararası getirilerinden uzak kalmakta olup dış ticaret ve yatırımların artık gelişimini tamamlamış ülkelere eğilim göstermesine neden olmaktadır. Bu husus, ülkeler açısından gelişmişlik seviyesini derinleştirerek, küresel kriz oluşumuna yol açmaktadır (Aktel, 2001: 198-199). Bunun en temel nedeni ise üretim faktörleri arasında ciddi yeri olan sermayenin aşırı derecede esnek bir yapı kazanması ve özellikle gelişme aşamasındaki ülke ekonomilerinin krizi hissetmelerine ya da var olan krizin büyüyerek ilerlemesi şeklinde kendini gösterecektir (Karagül, 2001: 203). Küreselleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisine daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir.

2. Küreselleşmenin Unsurları

Küreselleşme kalıcı bir süreç olmamakla birlikte, dünya kapitalist sisteminin uluslararasılaşması halinden uluslar ötesi bir duruma geçişi göstermektedir. Kapitalist rekabetin önünü açtığı belirtilen küreselleşme birbiri ile ilişkili üç temel ögeden meydana gelmektedir. Bunlar ticaretin küreselleşmesi, üretimin küreselleşmesi ve finansal küreselleşmedir. Bunları aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

a. Ticaretin Küreselleşmesi

Küreselleşmenin en önemli unsurlarından biri ticaretin küreselleşmesidir. Ticaretin küreselleşmesi şu şekilde tanımlanabilir: Dünya çapında ülkeler arasındaki mal ve hizmet akımları üzerindeki engellerin azaltılması ve yok edilmesiyle birlikte ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaretin git gide daha fazla genişlemesidir. Küreselleşmenin bu ögesi diğer küreselleşme unsurlarından daha eskiye dayanmaktadır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 60-61; Aydemir ve Kaya, 2007: 269). Yapılan ticaretle birlikte ulusal ekonomiler geçmişte olduğundan daha derin bir seviyede birbirine bağlanacak şekilde değişmiştir (Held, McGrew, Goldblatt, Perraton, 1999: 490) Bugün uluslararası ticaretin yapısı, sıklıkla karşılaştırıldığı 100 yıl öncesine göre oldukça farklıdır. Uluslararası ticaretin, ülkelerin gelişmişliği üzerine etkisi çok tartışılan bir konu olsa da ticaretin dünya ekonomik faaliyetleri içerisinde çok geniş kapsamlı bir yer tuttuğu söylenebilir (Zengingönül, 2004: 36).

Ticaretin küresel boyutta gelişiminde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması kapsamında yapılan milletlerarası düzenlemelerin, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azaltılmasının yanı sıra teknolojideki gelişmelerin de önemli bir katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 1990'lı yıllarda kullanıma sunulan internet teknolojisinin 2000'li yıllarda yaygınlaşması ile beraber hem yeni iş modellerinin (e-ticaret) hem de yeni sosyal platformların oluşması sağlanmıştır. Bu durum ticareti, bilgi paylaşımını ve iletişimi kolaylaştırarak sosyo-ekonomik anlamda küreselleşmeyi hızlandırmıştır (Seyidoğlu, 1999: 189; Doyle, 2003: 30; Ünüvar, 2021:30). Ticari faaliyetlerdeki yaşanan yoğunluk sebebiyle milletlerarasındaki bağlılığın ve benzerliğin artış göstermesi, ticari bağlantıların artmasına ve bununla beraber ulusal ilişkilerin değişime uğrayarak uluslararası ilişkilerin ve tercihlerin uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur (Aslan, 2005: 13). Uluslararası ticaret için gerekli zemin hem küresel

ilişkiler vesilesiyle hem de ülkeler arası siyasi ve iktisadi işbirliği yoluyla oluşmuştur (Ünüvar, 2021: 47). Bu bağlamda hiçbir ekonomik faaliyet, küresel ticaret ve rekabetten izole edilememektedir (Held, McGrew, Goldblatt, Perraton, 1999: 491).

Kimi ülkeler, uluslararası örgütlerin çabalarına ek olarak aralarındaki ticareti geliştirmek ve yabancı yatırımların artmasına katkı sağlamak amacıyla çeşitli düzeylerde bölgesel bütünleşmeye gitmişlerdir. Tüm gelişmeler neticesinde dünya ticaretinde ve yabancı yatırımların miktarında büyük artışlar gerçekleşmiştir (Ünüvar, 2021:30). Serbest ticaret sayesinde uluslararası ekonomik etkileşimlerin artması sonucu olarak ülkelerin dış ticaret hacimleri artmıştır (Doğan ve Kabayel: 2016: 151). Bu artışın gerçekleşmesinde mal, hizmet ve üretim faktörü akımlarının serbestleştirilmesi ile beraber birçok diğer faktörün de etkisi olmuştur. Bu faktörler; gümrük vergilerinin azaltılması (Vatansever Deviren ve Atasever, 2011), gümrük tarife indirimleri ve tarife dışı engellerin azaltılması, nakil maliyetlerindeki büyük azalışlar, endüstri içindeki ticaretin ve endüstri dışı tedarigin artış göstermesi, çok uluslu şirketler nezdinde küresel pazarlama taktik ve faaliyetleri, bölgesel bütünleşmelerin artması, bankacılık sistemi ve dış ticaretin finansmanındaki gelişmeler olarak sayılabilmektedir (Adıgüzel, 2013: 4-5).

Ticaretin küreselleşmesini Dünya Bankası'nın küresel ticaret ekonomik verilerine bakarak değerlendirmek mümkündür. Buna göre dünya mal ve hizmet ihracatı 1979'larda 2,2 trilyon \$ seviyelerinde iken, 2020 yılında 22,59 trilyon \$, 2021 yılında ise 28,11 trilyon \$ seviyelerine ulaşmıştır (The World Bank, 2021). Dünya genelinde doğrudan yabancı yatırım net girişleri 1970 yılı itibariyle 12,36 milyar \$ seviyesinde iken, 2019 yılında 1,71 trilyon \$'dan 2020 yılında küresel salgının etkisiyle 1,24 milyar \$'a düşerken, 2021 yılında tekrar yükselişe geçerek 2,16 trilyon \$ seviyesine gelmiştir (The World Bank, 2021). Son olarak küresel hasıla rakamlarına bakıldığında 1970 3 trilyon \$ seviyesinden 2019 yılında 87,65 trilyon \$ seviyesine çıkmış, 2020 yılında 85,12 trilyon \$ seviyelerine gerilemiş, ancak 2021 yılı itibariyle 96,53 trilyon \$ seviyelerini görmüştür (The World Bank, 2021).

b. Finansal Küreselleşme

Finansal küreselleşme, kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarının engellenmeksizin dünya finans piyasalarına giriş ve çıkışının serbest olması, (Kofçoğlu, 2013: 278) sermayenin sınır tanımaksızın, risk açısından düşük ve potansiyel kazanç açısından ise yüksek olduğu

alanlara ya da bölgelere serbestçe ulaşabilmesidir (Türe, 2009: 4). Bilgi-işlem teknolojisindeki ilerlemelerin; bilginin iletimi ve muamelesini ucuzlatması ve ulaşım harcamalarını azaltmasıyla piyasanın serbest olması mantığına dayanan neoliberal yöntemlerin uluslararası sermaye piyasalarında yayılım göstermesinde etkin rol oynamıştır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 63). Sermaye piyasaları küresel olarak birbiriyle bağımlı çalışmakta ve elektronik ortamda kısa sürede milyarlarca dolar bir ülkeden başka bir ülkeye kolayca aktarılabilmektedir. Yani etkin işleyen bir finansal sistem ve iletişim teknolojileri sermayeye, ekonomiler arasında çok kısa zamanda hareket imkânı sağlamaktadır (Adıgüzel, 2013: 5).

Finansal küreselleşmenin varlığı gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde uluslararası niteliğe sahip finansal işlemlerin, tüm finansal işlemler içindeki payının artmasından izlenmektedir. Az gelişmiş ülkelerde bu durum daha çok sıcak paraya yüksek bağımlı olma hali, spekülatif ataklar ve mali krizler şeklinde oluşum göstermiştir (Öztürk ve Kuşçu, 2011: 19) Ancak bu durum gelişmiş ülkelerde sermayenin etkili bir biçimde gelişmesi neticesinde yeni mal ve faktör piyasaları oluşturarak genişleme problemini aşmaya çalışan bir davranış olarak kendini göstermiştir (Kabayel ve Doğan, 2016: 152). Bu bakımdan finansal küreselleşme, ilk etapta gelişmiş ülkelerin, sonrasında da gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketliliğini kısıtlayan koşulları kaldırmaları ve elektronik iletişim teknolojisindeki gelişmelerle beraber sermayenin milletlerarası sınırları geçerek çeşitli ülkelerdeki banka dışı finansal piyasalarda dolaşım serbestliği kazanması, küresel sistemde kar imkanlarını gözetmesi, ulaştığı ülkede negatif havanın esmesi halinde de hızlı bir şekilde bulunduğu ülkeyi terk ederek daha güven içinde hissettiği alanlara yönelmesini ifade etmektedir. (Bakan ve Şentürk, 2012: 49; Adıgüzel, 2013: 5).

c. Üretimin Küreselleşmesi

Üretimin küreselleşmesi, işletmelerin ülke sınırları dışında oluşturdukları bağlı işletmeler vasıtası ile üretim faaliyetlerini ya da üretimlerinin farklı aşamalarını küresel süreçte gerçekleştirerek farklı coğrafyalarda sonuçlanabilmesidir (Aslan, 2005: 11; Bakan ve Şentürk, 2012: 40). Üretimin küreselleşmesi süreci, uluslararası ticaret ve finansal piyasaların serbestleşmesi ile desteklenmekte olup ülkelerin ekonomik açıdan serbest piyasaya dönük seçimlerini yapmaları ve bu alandaki ölçütlerin gelişiminin

sağlanmasıyla var olan piyasaların küresel bir hale kavuşmasında önemli bir hamle oluşturmaktadır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 68).

Yıldız Tokatlıoğlu, üretimin küreselleşmesi sürecini üç boyutlu ele almakta; bu boyutların birincisinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ikincisinin çok uluslu şirketlerin üretimi ve üçüncüsünün çok taraflı yatırım anlaşmaları olduğunu ifade etmektedir. Buradaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, üretim faaliyetlerinin gerçekleşmesine neden olan ciddi bir faktör olarak milletlerarası sermaye olgusunu yerel müşterekler ile yerel olmayan bir bölgede doğrudan yatırımlara girişilmesi anlamına gelmektedir. Bu tür yatırım faaliyetleri gelişen piyasalarda çok daha fazla ürün satabilmek ve muhtemel ithalat engellemeleri ile karşılaşmamak için tercih edilebilir. Devletler bu gibi yerel olmayan yatırımcıları cezbedebilmek için başlangıç olarak düşük oranlı vergiler olmak üzere farklı özendirme araçlarından faydalanabilmektedirler. Üretimin küreselleşmesinin ikinci boyutu, ülke dışı kaynaklı bir zincir üretimin çok uluslu şirketlerce gerçekleştirilmesi olgusudur (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005c: 69). Çok uluslu şirketlerin ellerinde tuttıkları güç ve ekonomik büyüklük evrensel ve ulus devlet ekonomileri açısından oldukça önemlidir. Gerçekten günümüze bakıldığında çok büyük ölçekli on şirket evrensel üretimin %76'sını, ilk beşteki şirket ise %50'sini yerine getirmektedir (Bakan ve Şentürk, 2012: 48). Üretimin küreselleşmesinde üçüncü boyut olan çok taraflı yatırım anlaşması, uluslararası yatırımları belirten kanunların liberalleşmesi ve yatırımların daha koruyucu olması hedefiyle biçimlendirilen bir sınırlı alan anlaşmasıdır. Bu anlaşma yabancı yatırımların bir ülkeye gidişi ile ilgili olarak anlaşmanın getirdiği belli başlı ilkeler çerçevesinde yatırım sahiplerinin iktisadi menfaatlerini, yatırımın gerçekleştiği ülkelerdeki yerel menfaatlerin önüne koyabilmeyi hedeflemiştir. Anlaşma taslağı ilk başlarda Dünya Ticaret Örgütü içinde tartışmaya açılmış, karşılaşılan muhalefet ile OECD bünyesine dahil edilmiş, ancak sonrasında ülkeler tarafından anlaşma taslağına tepkiler oluşmuş bu yüzden kabul edilip yürürlüğe girememiştir (Samur, 2014: 53; Yıldız Tokatlıoğlu, 2012: 71-72).

Küreselleşme sürecinin 1980'lerden başlayarak 1990'larda hız kazanması, küreselleşmeye karşı olanların görüşlerinin de özellikle 1990'ların sonundan başlayarak 2000'li yılların ilk dönemlerinde tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Aşağıda küreselleşmeye taraf olanlar ve şüphe ile bakanlar ve karşı olanların görüşlerine yer verilmiştir.

3. Küreselleşme Konusunda Teorik Tartışmalar

Küreselleşme kavramının literatüre girmesinden sonraki süreçte küreselleşme konusunda tartışmalar; küreselleşme taraftarlığı, küreselleşme karşıtlığı veya şüphe ile bakanlar (Yıldız Tokathoğlu, 2005c: 50) görüşlerinin ortaya konmasını gerektirmektedir.

Küreselleşmeyi savunanlar ve bu savunmayı ileri düzeye taşıyan “aşırı küreselleşmeciler”, devletlerin ekonomik ve politik değişim süreçlerine maruz kaldığını ve bunun sonucunda giderek küreselleşen bir dünyada yaşadığımızı ileri sürmektedirler. Tüm bunların ulus devletleri aşındırdığı, parçaladığı ve politikacıların gücünü azaltmasıyla bu koşullar altında devletler karar verici değil uygulayıcı haline geldiğini savunurlar (Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton, 2000: 15). Küreselleşmeyi savunanlara göre küreselleşmenin ulus devletlere ait ekonomik kontrol sistemlerinin çoğunun etkisini yitirmesine yol açması, mal ve para piyasalarının dünya ölçeğindeki büyüme ve entegrasyonunun neticesidir (Kaya, 2009: 5). Bu anlayışa göre piyasalar artık devlet faktöründen daha güçlü konuma ulaşmıştır (Dumanlı Kürkcü, 2013: 6).

Küreselleşmeye kuşku ile bakanlar ise, aşırı küreselleşmecilerin karşısında durmaktadırlar. Bu anlayışa göre küreselleşme, ulus devleti erozyona uğratan bir etkidir. Bu görüşün temsilcilerinden olan Chomsky, küreselleşme ve buna bağlı küresel pazarın gelişim göstermesinin ulus devleti zor durumda bıraktığını söyler. Chomsky’ye göre teknolojideki gelişmeler istihdam faaliyetlerini azaltarak gelir adaletsizliği ve toplumlar arası eşitsizliklerin günden güne artış göstermesine neden olmaktadır. (Akıncı ve Alptürk, 2020: 27)

Kuşkucular olarak da adlandırılan küreselleşme karşıtları, 19. yüzyıldan itibaren dünyadaki ticaret, emek ve yatırım gücündeki akışın, modern ekonomik bağımlılıkların hala var olduğunu ve yaşanan dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia ederler (Cebeci, 2011: 370; Kaya, 2009: 7). Bu grubun yaklaşımına göre küreselleşme, adaletsiz bir düzene sahip olduğu ve zenginler için zenginliklerini daha da arttıracakları bir sistem olduğu görüşünden hareketle eleştirilmektedir (Akıncı ve Alptürk, 2020: 27). Küreselleşmeye kuşku ile bakanlar, zenginler lehine gelişen büyümede, küresel şirketlerin rakiplerini ortadan kaldırmanın her türlü yolunu denediğini ve firmaların artık ulus sınırlarını aşan bir şekilde entegre olmaları neticesinde çok uluslu ortaklıkların

artmasına yol açtığını ve böylece küreselleşmenin ulusçuluk kavramını aşan ve rekabet yerine tekelleşmeyi hızlandıran bir sürece dönüştüğünü öne sürerler (Leba, 2001).

1980'li yıllar itibariyle küreselleşmenin varlığı, yaygın kabul edilen bir olgu haline gelmiştir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sınırları aşan sermaye hareketliliği gibi faktörlerden de etkilenerek ulus anlayışının ve siyasal işleyişte devlet kavramının erozyona uğraması ulusal hükümetlerin karar alma etkinliğinin zayıflamasına yol açmıştır (Gözübüyük ve Tamer, 2020: 777; Bakan ve Tuncel, 2012: 59). Bunlara bağlı olarak küreselleşme, ulusal devlet için değişim ve dönüşüm sürecinin hızını arttırmış ve devletin ekonomideki rolünü azaltarak, müdahale eden bir devletten ziyade düzenleyici olan devlet anlayışını ön plana çıkarmıştır (Gözübüyük ve Tamer, 2020: 777; Ener ve Sivrekli Demircan, 2007: 207-209).

Ulus devletin gerilemesinde küreselleşme sürecinde önemli rol oynayan uluslararası kuruluşların rolüne de dikkat çekmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, dünyada barışın ve güvenliğin temini, egemen ülkeler arasında ilişkilerin tekrardan düzene sokulması ve belli hükümlere bağlanması ve bu kuralların uygulanmasına dikkat edecek NATO, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslar üstü ve uluslararası kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşların geçmişe göre daha fazla ön planda olması, milletlerarası mevcut ilişkilerin bir birbirinden bağımsız olmayan bir yapıya kavuşmasına neden olmuş, bu durumun neticesinde ulusal devletin ekonomik ve toplumsal alanda politikalar yürütme etkinliğini zayıflamıştır (Aslan, 2009: 291). Bu noktada küreselleşmenin en önemli sonucunun ulus devlet egemenliğinde hissedildiği öne sürülmektedir. Giderek birbirine daha fazla bağımlı hale gelen ekonomilerin, bölgesel sınırların önemini ortadan kaldırdığı ve egemen ulus devletin çöküşünü hızlandırdığı ifade edilmektedir (Reddy, 2012: 62-64). Bunun neticesi olarak ulus devletin kendine ait egemenliği ve bağımsızlığının büyük ölçüde ortadan kalkmasının, özellikle gelişmiş ülkelerde başta olmak üzere sosyal devlet olgusunun zayıflamasında ve buna bağlı olarak sosyal politika uygulamalarının gerilemesinde, demokratikleşme sorunlarının artmasında ve daha birçok olumsuzluğun ortaya çıkmasında rolü olduğu ileri sürülmektedir (Aslan, 2009: 291).

Küreselleşme tartışmalarının bugün geldiği noktada, küreselleşmeyi savunanların iddia ettiği “küreselleşmenin tüm ülkelerin kaçınamayacağı bir süreç olduğu” görüşü artık

yerini, “küreselleşmenin sorgulandığı, kaçınılmaz bir süreç olmadığı, ulus devleti ortadan kaldırmadığı, sadece dünyayı değişen teknolojik, ticari ve finansal koşullara göre dönüştürdüğü, ülkelerin karşılıklı ekonomik bağımlılıklarını arttırdığı” görüşüne bırakmıştır. 1980’lerden 2020’lere kadar geçen yaklaşık 40 yıllık dönemde küreselleşme süreci hem gelişmiş ekonomileri hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri ciddi düzeyde etkilemiştir.

B.KÜRESELLEŞMENİN ÜLKE GRUPLARINA ETKİSİ

Yukarıda ayrıntılarıyla incelediğimiz küreselleşme olgusunun ülkelerin işletme yapılarını, yönetim zihniyetini ve buna bağlı olarak üretimi etkilediği ve değiştirdiği artık genel kabul görmektedir. Bu değişim süreci neticesinde işletmeler dünyanın hiçbir yerinde bir engelleme olmaksızın bir bütün olacak şekilde tek bir pazar gibi faaliyet göstermeye çalışmaktadırlar. Bu durumda milletler arasındaki sınırlar daha saydam bir yapıya kavuşmakta ve gelişmiş ülkelerdeki yeni düzenlemeler diğer ülkelere daha kolay kabul ettirilebilir hale gelmektedir (Hatipler, 2017: 78). Küreselleşmeyle beraber ticaretin önemi daha da artmış ve sadece ulusal ticari faaliyetler değil uluslararası ticari faaliyetler de ekonomide baskın bir faktör olmaya başlamıştır (Bulum, Ersöz, Ersöz, 2013: 153-154). Ticarete yönelik var olan engellerin kaldırılması ticaretin bütünleşmesini gerekli kılmış ve ayrıca yatırımların önündeki engellerin kaldırılmasıyla sermayenin hareketliliği muazzam derecede artmıştır. Bu iki özelliğin sonucu olarak yoksul diye tabir edilen az gelişmiş ülkelerde yaşam standardı ve istihdamı olumsuz etkileme potansiyeli nedeniyle küreselleşme bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Gul, 2003: 57). 1980’lerden 2000’lere dek hem ticari hem de büyüme teorilerindeki gelişmeler, ülkeler arasında asimetrik ilişkilerin oluşmasına yol açmış ve ülkeler arasında var olan ticaretin verimliliğini etkileyerek ülkelerin gelir seviyelerindeki yakınsamayı olağan kılmak yerine gelir farklılıklarının giderek artmasına neden olmuştur (Ocampo, 2002: 1).

Küreselleşmenin ülke ekonomilerine etkisini gelişmişlik düzeylerini dikkate alarak ifade edebilmek için, önce ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerini belirlemede kullanılan en önemli kriter olan “kişi başı milli gelir” seviyesini dikkate alarak yapılan sınıflandırmayı kullanmakta fayda vardır. Buna göre ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde milli gelir esas kriter olarak alındığında, kişi başına düşen milli geliri 1000 doların altında olanlar az gelişmiş ve 1000 dolar ve 30 000 dolar arasında olanlar gelişmekte olan ülkeler

ve kişi başına düşen milli geliri 30 000 dolar üzerinde olan ülkeler ise gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler olarak adlandırılmaktadır (UNCTAD Handbook of Statistic-Economic Trends, 2022).

1. Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi

Az gelişmiş ülkelerin özellikleri için kısaca şunlar söylenebilir: İlk olarak bu ülke gruplarının ekonomik faaliyetleri içinde tarım sektörü önemli bir paya sahiptir. İkinci olarak tüketim birleşimleri içinde gıda maddelerine yapılan harcamaların tüm harcamalar içinde çok fazla yer kapladığı söylenebilir. Üçüncü olarak bu ülkelerde gelir dağılımı sorunlarının derin boyutlarda olduğu ifade edilebilir. Dördüncü olarak kişi başı gelir seviyesinin düşük olması sebebiyle tasarruf seviyesi de düşük kalmıştır. Son olarak bu ülkelerdeki ekonomik ve politik belirsizliklerin fazla olması nedeniyle yatırımların ülke içerisine girişini zorlaştıran koşullar söz konusudur (Bakan ve Karapınar Kocağ, 2012: 287).

Az gelişmiş ülkelerin vergisel açıdan özelliklerinden bahsedecek olursak; bu ülkeler idaresinde kolaylık sunan ve kazancı bol olan vergileri tercih etmek isterler (Türk, 2015: 341). Kalkınmanın ilk aşamalarında ihracat vergileri ve gümrük (ve diğer ithalat vergileri) vergileri az gelişmiş ülkeler için etkin şekilde kullanılmaktadır (Akkaya, 1994: 276). Bu ülkelerin gümrük vergisi ve ihracat vergilerini tercih etmelerine karşın gelir vergisi gibi önemli bir verginin vergi gelirleri içerisinde düşük miktarlarda ve tamamlayıcı kalmasının önemli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler arasında gelir vergisi uygulayabilmek açısından teknik olarak bir mali sistemin bulunmayışı ve geçimlerini tarımsal faaliyetlerden sağlayan az gelişmiş ülkelerin, buna bağlı olarak kişi başına düşen gelir seviyelerinin de bir hayli düşük kalması belirtilebilir. Kişi başına düşen gelir miktarının az olması gelirin dağılımında adaletli olmayan bir yapının oluşmasına neden olmuş bu da gelir ve servet faktörlerinin az sayıda elde toplanmasına neden olarak gelir vergisinin uygulanmasını zorlaştırmıştır (Selen ve Leba, 2021: 131-132). Gümrük vergisi ile ise ekonomilerinin sanayileşmesi sağlanmakta ve yatırıma yönelik mallar düşük bir tarife ile vergilendirildiği gibi bu vergi ülkemizdeki uygulamasında olduğu gibi beş yıl beş eşit taksitle alınmaktadır. Böylesi bir uygulama aslında gelir dağılımını yüksek gelirli tabakalar lehine değiştirirken diğer taraftan ekonomik kaynakların topluma faydalı olacak şekilde kullanılmasını imkan verir. Ayrıca ekonomide oluşan yatırım miktarıyla orantılı

olacak şekilde işsizliğin kısıtlanmasına ve böylelikle ekonomik koşullarda bir kazanç sahibi olamayanlar için hem gelir teminine ve hem de gelir dağılımında oluşabilecek eşitsizliklerin düzeltilmesine katkı sağlar (Türk, 2015: 341-342). Ancak küreselleşme sürecinde bu tür vergilerin uygulanma olanakları azaldığında, bu ülkelerin vergi gelirlerini çeşitlendirme sorunu ile karşılaşmaları da söz konusu olmaktadır.

Küreselleşmenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisini belirleyen hususlardan biri de bu ülkelerin vergi gelirlerindeki yetersizler nedeniyle dış kaynak temininde uluslararası mali kuruluşlarla geliştirdikleri ilişkilerdir. Az gelişmiş ülkeler dış borç ve yabancı kaynak konusunda, IMF ve Dünya Bankası ile yaptıkları anlaşmalarla bu kuruluşların önerdiği “yapısal uyum programları”nı uygulama zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu programlar çerçevesinde ülke ekonomisini dışa açma, bir anlamda dış ticaretini serbestleştirme, dış dünya ile rekabet etmek için işçi haklarının azaltılması, iç kaynakların ihracı ve yabancı sermaye girişini desteklemek için dışa yönelme gibi ekonomik politikaları uygulamaya koymaktadır. Bu politikaların toplumda yoksullaşmayı artırma gibi sonuçları olmaktadır. Böylece küreselleşme az gelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelerin pazarı, hedefi ve edilgen aktörleri haline getirebilmektedir (Olgun, 2006: 148).

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisinin, bu ülkeleri hem derin zorluklarla hem de derin fırsatlarla karşı karşıya bırakma şeklinde olduğu söylenebilir (Gul, 2003: 56). Gelişmekte olan ülkeler seksenli yılların başlangıcından itibaren serbestleşme sürecine dahil olmuş ve özelleştirme, piyasa ekonomisi, finansal serbestlik, dünya ve bütünleşme kavramlarına yönelik ilgi bu dönemde başlamıştır. Bütün bu olanlar gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir yakınlığa neden olmuştur (Karabulut, 2003: 109). IMF’e göre kendilerini küreselleşmenin güçleriyle aynı hizaya getiren ve bunu gerçekleştirmek için gereken politikaları benimseyen gelişmekte olan ülkeler, kendileri açısından yüksek bir küresel pazar payı elde etme ve daha büyük sermaye akışları gerçekleştirme amacındadırlar (Gul, 2003: 56). İlk etapta gelişmekte olan ülkelerin hammadde ve düşük ücret imkanlarından faydalanma isteğinde bulunan çok uluslu şirketler son yıllarda az miktarda stokla çalışma ve yüksek teknoloji üreten vasıflı işgücüyle daha karlı bir hal almasından ötürü doğrudan yatırımları gelişmekte olan ülkelere doğru çevirmişlerdir (Karabıçak, 2002: 124-125). Böylece küreselleşme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir ilişki ağının oluşmasına neden olmuştur. Bu ilişki ağı üretim ve ticaret alanları ve bunlar arasındaki akımları içinde

barındırmaktadır. Gelişmiş ülke gruplarından geliştirmekte olan ülke gruplarına doğru hizmet sektör ürünleri, teknoloji ve sermaye akımları, geliştirmekte olan ülke gruplarından gelişmiş ülke gruplarına ise enerji-hammadde ile sanayi ürünleri akımı gerçekleşmektedir (Karabulut, 2003: 114).

Geliştirmekte olan ülkelerin ithalat faaliyetlerinde dış ticaretlerinin artması ile beraber ithalat değerlerinde de yükselme olduğu görülmektedir. Yaşanan bu durumun en önemli sebebi, milletler arası şirketlerin özellikle tüketime yönelik mallarını geliştirmekte olan ülkelerde pazarlayabilmesidir. Uluslararası şirketler bu ülkelerde bir bakıma marka bağımlılığına neden olarak tüketime yönelik kalıpların değişmesine yol açmaktadır. Diğer yandan dış ticaretin serbestleşmesinde asimetrik bir durum oluşmasına neden olmaktadır. Birçok gelişmiş ülke halen daha yüksek gümrük tarifeleri tatbik etmektedir. Bunun yanında gelişen ülkelerin nispi olarak avantajlı konuma sahip oldukları dokuma, tarım malları gibi sektörlerde tarife dışı koruma önlemleri alınmakta, özellikle ABD ve AB ülkeleri anti dumpingi bu amaçla kullanmaktadır (Araç, 2000: 97).

1980'li yıllardan sonra küreselleşme ile birlikte geliştirmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının vaktinden önce dışa açılmasının birtakım sorunları da beraberinde getirdiği gözlenmiştir. Gelişmiş ülkelerin küreselleşmenin ekonomilerinde yol açtığı ülke içi fiyat artışları, istihdam ya da üretim düşüklüğü, yüksek cari açık gibi sorunları, sağlam ekonomik yapıları ve uyguladıkları etkili istikrar politikaları sayesinde çözebildiği görülürken, aynı durumun geliştirmekte olan ülkeler için söz konusu olmadığı görülmüştür. Diğer bir anlatımla geliştirmekte olan ülkelerin aralıksız yaşanan devletlerarası şoklardan etkilenme kademeleri, gelişmiş ülkelere nazaran çok daha fazla olmuştur. Netice itibariyle bir yandan ülke içi dengelerde bozulma ve bu sebeple gerçekleşen yüksek enflasyon oranları, diğer yandan hız kesmeden yükselen cari açık finansal piyasalarda ciddi krizlerin oluşmasına neden olmuş ve bunun yayılım göstermesini kaçınılmaz kılmıştır (Eker, 2009: 5-6). Sonuç itibariyle geliştirmekte olan ülkelerin çoğu, eşit olmayan gelişme faktörü ile küreselleşmenin faydalarından yararlanamamış ve esas faydanın gelişmiş ülkelere yönelik olduğu, geliştirmekte olan ülkelere sağlanan faydaların yalnızca birkaç geliştirmekte olan ülkeye tahakkuk ettiği söylenebilir (Gul, 2003: 55).

Küreselleşmenin geliştirmekte olan ülkelerin vergi yapılarını da etkilediği söylenebilir. Geliştirmekte olan ülkelerin asıl gelir sağlama şekli yüzde seksen oranlarında vergilerle

olmaktadır. Bu ülkelerde gelirler üzerinden alınan vergiler, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %28,9'unu oluşturmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde %35'leri görmektedir. Dış ticaret vergilerinde ise dış ticaret vergileri toplam vergi gelirlerinin %29,4'ünü oluşturan öneme sahip vergilerden sayılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir az bir etkiye sahip olmakla birlikte, ithalat birden çok vergi için önemli bir vergi matrahı oluşturduğu için (gümrük, satış, ÖTV) dış borçların artmasına ve bu da vergilemede artışlara neden olmaktadır. Ancak bu ülkeler için çok yüksek ithalat vergileri ikame etkisi ve kaçakçılık gibi faaliyetlere neden olup, gelir kaybına da sebep olabilmektedir. Bu bakımdan uygun bir vergi oranı seçilip vergi gelirlerini arttırıp arttırmadığı gözetilmeli ve dış ticaret politikaları bu yönde sürdürülmelidir (Burgess ve Stern, 2007: 9-37).

2. Gelişmiş Ülkelere Etkisi

Küreselleşmenin gelişmiş ülkelere etkisine değinecek olursak; dünyada merkez konumuna gelen gelişmiş ülkeler, sanayileşme ile birlikte teknoloji alanındaki yenilikleri az gelişmiş ülke gruplarına satışını yapmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkeler, üretim yoksunu ve tüketim ülkesine dönen az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmiştir. Hizmet sektöründeki gelişim, araştırma ve geliştirme (ar-ge) çalışmaları, iletişim teknolojisi üretimi ve iletişim teknolojileri gibi alanlardaki gelişmeler gelişmiş ülke gruplarıyla az gelişmiş ülke grupları arasının iyiden iyiye açılmasına yol açmıştır. Az gelişmiş ülkeler bunları kullanıcı konumundayken, gelişmiş ülkeler ise bunların üretimini yapan, üremini yaptığını pazarlayan ve satan ülke konumunda olmuştur (Germeç Tanrıverdi, 2022: 42).

Gelişmiş ülkeler, milletlerarası ticarete serbest olmakla kendi ticari faaliyetlerini arttırmayı amaçlamakta ve bu amaçlarını yerine getirebilmek için büyük bir uğraş vermektedirler. Yaşanılan bu serbestlik ile beraber yerel ülke sınırlarında bulunan küçük işletmeler mağduriyet yaşamakta, hatta çoğu zaman mali sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Milletlerarası ticarete yaşanan serbestlik başlangıçta büyük bir üstünlük gibi gözükse de bu yaşanan durumun ekonomik dinamizmi ortadan kaldıracabileceği bile söylenebilir (Hatipler, 2017: 78). Ayrıca ticarete yaşanan bu serbestlik ve rekabet ortamında Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların birtakım yöntemler üretip bunları uygulamaya sunma hakları olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Özellikle Dünya Ticaret

Örgütü'nün öncülüğünde verginin ülke hudutlarında bulunması tercih edilmektedir. Bu amaçtan hareketle milletlerarası ticari faaliyetlerde “varış yeri ilkesi” esasında bir harcama vergilemesi yapılması kabulü mevcuttur. Bu durum gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının ve değerinin belli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Selen ve Leba, 2021: 136).

Gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerinin özellikleri küreselleşme sürecinden etkilenmektedir. Bu ülkelerin vergi sistemlerinde dolaysız vergilerin önemli bir yer tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ay ve Talaşlı, 2008: 141). Gelişmiş ekonomilerde az gelişmiş ülkeler gibi basit ve toplanması kolay vergilerden ziyade, gelir ve satış vergileri gibi daha karmaşık vergileri uygulama seviyesine gelinmiştir (Akkaya, 1994: 276). Harcama vergileri ise ikinci plana atılmaktadır. Kişi başına düşen gelir seviyesinin yüksek seyir etmesi, gelirden alınan vergilerin daha fazla kazanç imkânı vermesine ve vergiden sorumluya karşı daha az zorlama yaşanmasına neden olur. Dolaysız vergiler gelişmiş ülkeler için ciddi bir gelir kaynağı iken, küreselleşme sürecinde yaşanan vergi rekabetinin artık ulus devlet sınırlarını aşarak milletlerarası bir boyuta ulaşması vergi sisteminin de zorda kalmasına neden olabilmektedir (Selen ve Leba, 2021: 135-136).

II. TİCARİ KÜRESELLEŞME VE VERGİ POLİTİKALARINA ETKİSİ

Bu başlıkta ticaretin küreselleşmesinin vergi politikaları üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Bu nedenle önce ticaretin küreselleşmesinin ne anlama geldiği, ticari küreselleşmeyi sağlayan belirleyicilerin ne olduğu ve ticari küreselleşme sürecinde uluslararası kuruluşların çabalarının ne olduğu açıklanmalıdır.

A. TİCARİ KÜRESELLEŞME VE BELİRLEYİCİLERİ

Ticaretin küreselleşmesi, devletler arasındaki mal ve hizmet hareketliliğine yönelik engellerin kaldırılması veya azaltılması sürecini konu edinir (Aydemir ve Kaya, 2007: 269). Dolayısıyla ticaretin küreselleşmesinin ülkelerin dış ticaret politikalarını etkileyen ve önemli sonuçlar meydana getiren bir süreç olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği gibi ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyal ve hukuki sebeplerle dış ticaret üzerinde yaptıkları düzenlemeler dış ticaret politikaları olarak adlandırılmaktadır. Dış ticaret politikaları; dış ticareti etkilemek, yönlendirmek, kısıtlamak, teşvik etmek, tamamen önlemek ya da serbest bırakmak amacı ile uygulanabilmektedir (Argın ve Bardakçı, 2011: 11-15). İkinci

Dünya Savaşı'ndan önce dış ticaret politikalarının daha çok korumacı yönü ağırlık basarken, ticari faaliyetlerin küreselleşmesi ile birlikte bu korumacı olgunun yerini ağırlıklı olarak dış ticarete yönelik politikaların serbestleştirilmesi olgusuna bıraktığı gözlenmiştir. Milletler arasındaki ticaretin serbestleşmesi doğrultusundaki bu çabalar merkezi kuruluşlar tarafından yerine getirilen küresel çabalar ve bir veya birkaç ülke tarafından oluşturulan bölgesel çabalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Küresel çabalar ile kastedilmek istenen 1947 yılında kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve ardından GATT'ın kurumsal bir şekli olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'dür. Bölgesel çabalardan kasıt ise; Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA), Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), Gümrük Birlikleri (GB), Ortak Pazar ve İktisadi Birlikler olarak söylenebilir (Ateş ve Seymen, 2019: 256).

Bu bilgiler ışığında ülkelerin uyguladığı dış ticaret politikalarının ülkeler arası dış ticaretin serbestleştirilmesini öngören serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği anlaşmalarından etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle aşağıda ticari küreselleşmenin belirleyicileri olarak bu iki anlaşmanın teorik çerçevesi üzerinde durulacaktır.

1. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Serbest ticaret anlaşmaları; iki ya da daha çok ülke arasındaki ticari faaliyetleri sınırlandıran gümrük tarife, kota ve tercihli uygulamaları yok edecek şekilde bir ticaret anlaşması yapan, taraf olan ülkeler arasında serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, fakat tarafların üçüncü ülkelerle ticari faaliyetlerinde var olan ulusal tarifelerini uygulamasına olanak tanıyan anlaşmalar şeklinde tanımlanabilir (Pınar, Boran ve Sevilmiş, 2013: 4; Kalaycı, 2017: 134-135). Serbest ticaret anlaşmalarında her bir taraf kendi ticaret politikasını izlemekte özgürdür ve taraflar arasındaki ticari faaliyetlerde tercihli rejimden faydalanmaları menşe kurallarına göre gerçekleşmektedir (Goode, 2005: 4; Çağdaş, 2020). Genel tabirle ülkelerin bu anlaşmalarla, gümrük hudutlarında ihracat ve ithalata uyguladıkları vergiler, standartlar ve prosedürler gibi ticari faaliyetleri sınırlayıcı tedbirleri azaltarak veya yok ederek birbirlerinin pazarlarına girme hususunda herhangi bir zorlukla karşılaşmaması hedeflenmektedir (Kalaycı, 2017: 134-135).

Uluslararası ticaretin ülkelerin kalkınması ve refah seviyelerinin yükselmesinde büyük rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Endüstrileşmeyi ve kalkınmayı sağlama

hedeflerinde dış ticaret faaliyetlerine öncelikli bir yer veren ülkelerin; teknolojik yenilik, rekabet, ölçek ekonomileri ve verimliliğe sahip olma konularında kazandıkları fırsatlarla diğer birçok devlete göre ekonomide yüksek büyüme oranları sağlayabildikleri gözlenmektedir. Küreselleşme sürecinde uluslararası ticaretin daha da kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesi esasen bütün ülkelerin amacı haline gelmiştir. GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün temeli olan ayrımcılık yapmama ilkesiyle uluslararası ticarete hiçbir ayrımın olmaması ve herkese eşitlik prensibi ile yaklaşılması gerektiği vurgulanmıştır (Altundal ve Somuncu, 2016: 129; Gerçek, 2020: 17-18). Ayrımcılık yapmama ilkesinin dayanağı olan en çok kayırılan ülke ilkesine istisna oluşturan gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları ile ülkelerin birbirleriyle tercihli uygulama yapmasına izin vererek bir istisnanın oluşmasına neden olmaktadır (Altundal ve Somuncu, 2016: 129).

Serbest ticaret anlaşmaları gerek gelişmiş ülkeler ve gerek gelişmekte olan ülkelerle ticari ve ekonomik faaliyetlere dayalı ilişkilerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Birçok ülke mal ihtiyacını serbest ticaret anlaşması imzaladığı ortaklarından tedarik etmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu anlaşmalar dışında yer alan ülkeler bu fırsatlardan yararlanamamıştır. Birbirine bağlı işleyen bu sistem diğer ülkeleri de serbest ticaret anlaşmaları ağına katılmaları yönünde bir eğilim yaratmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı). Kaynaklarından en etkili şekilde faydalanmak isteyen ülkeler, üye ülke üretici kesimine geniş pazar imkanlarını sunmak amacıyla ticarete yönelik iş birliği yapmak isteyebilirler. İç piyasada korumacılığı azaltıp diğer üye ülke pazarlarındaki imkanlardan yararlanma fırsatı serbest ticaret anlaşmaları ile sağlanabilmektedir. Böylece aralarında uyum sağlayan ülkeler, daha büyük pazar ve endüstriler için ölçek ekonomilerinin oluşmasını sağlayarak üstünlük yakalayabilmektedirler (Koçtürk ve Kocaefe, 2014: 66-67).

2. Gümrük Birliği Anlaşmaları

Gümrük birliği, iki ya da daha fazla ülkenin karşılıklı olarak ticari faaliyetlerinde tarife ve kota uygulamasının kaldırıldığı ve tarafların kendi aralarında belirlemiş oldukları ortak dış ticaret politikalarıyla birlikte birlik dışı ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uyguladığı entegrasyon şeklidir (Şen, 2014:38; Goode, 2005:4). Ekonomik entegrasyon sürecinde bu entegrasyonu bir adım öteye taşıyan gümrük birliği, oluşum yöntemleri itibariyle serbest ticaret bölgeleriyle bir hayli benzer bir yapı göstermektedir. Bundan dolayı gümrük birliği, esas olarak sadece mal piyasalarındaki entegrasyonu amaçlamakta olup birliğe

dahil olan ülkeler arasında vergilerin kaldırılmasıyla, dış ticaret kontrolleri askıya alınmaktadır. Ancak gümrük birliği, üçüncü ülkelere yönelik uygulanan gümrük vergilerinin eşitlenmesi bakımından serbest ticaret bölgelerinden ayrılmaktadır. Gümrük birliğinin bu yapısı, üçüncü ülkelere yönelik mal akımlarını bir hayli azaltıcı etki etmektedir (Telli, 2015: 286).

1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile dünyadaki ülkeler arasında yaşanan ilişkiler sonucunda ortaya çıkan ekonomik birlikler ticari faaliyetlerin küresel bir hal almasına neden olmuş, bununla birlikte ülkeler bu küresel sistemden daha fazla fayda elde etme isteği içerisinde girmişlerdir. Ülkeler dış ticaret faaliyetlerinden elde ettikleri faydalarını arttırmak gayesiyle, milletlerarası ekonomik ilişkilere müdahil olmaya başlamışlar ve buna yönelik müdahale araçları geliştirmiş ve çeşitli yöntemler üretmişlerdir. Bir yandan müdahale araçları geliştirirken, diğer yandan da ülkeler ticareti ilerletme yönünde ekonomik oluşumlara dahil olmuşlardır (Özdemir ve Koç AYTEKİN, 2016: 46-47). Gümrük birlikleri de bu oluşumlardan biridir. Ülkelerin gümrük birliklerine dahil olmalarında ekonomileri için olumlu etkilerin ortaya çıkması beklentileri vardır.

Gümrük birliklerinin ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini iki grupta toplayarak ifade etmek mümkündür: Bunlardan birincisi statik etkiler ikincisi de dinamik etkilerdir. Statik etkiler üretim faktörlerinin yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkabilecek etkiler olarak tarif edilebilir. Bu statik etkiler teknoloji ve ekonomik yapının sabit şekilde kalması varsayımı altında geçerli olduğu kabul edilmektedir. Gelenekselleşmiş dış ticaret analizlerinde daha çok statik etkiler üzerinde durulmaktadır. Dinamik etkiler ise süreklilik teşkil eden ve daha çok kalkınmayı hızlandırıcı etkiler meydana getirerek, tek bir piyasa yerini ortak geniş piyasanın aldığı, kaynak üretimini, üretim yapısını ve teknolojik uygulamaları değiştirici sonuçların ortaya çıkmasına neden olan etkilerdir (Seyidoğlu, 2007: 206).

Gümrük birliği uygulaması üye ülkeler arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması neticesinde, bu ülkeler arasında dış ticaret hacminin genişlemesini gündeme getirecektir. Bu duruma gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı etkisi de denmektedir. Bu etki gümrük birliklerinin dünya refah düzeyine olumlu etkisini göstermektedir. Buna karşılık gümrük birliğine üye olan ülkeler arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük

tarifesi tatbik edilmesi sonucu, birliğe dahil olan ülkeler arasındaki birlik içi ticari faaliyetlerin, birliğin dışındaki ticari faaliyetler aleyhine gelişmesi de mümkündür. Bu şekildeki gümrük birliği uygulaması birlik dışında kalan ülkelerle gerçekleştirilen ticareti azaltarak ticaret saptırıcı etki denilen bir etki oluşturmaktadır. Bu etkinin oranının büyük olması ortalama kaynak verimliliğini azaltacağından, gümrük birliklerinin dünya refahında olumsuz neticelerini de arttırması durumunu ortaya çıkarmış olacaktır (Tüyen, 2016: 116-117).

Gümrük birliği gibi ekonomik bütünleşmeler özellikle gelişme aşamasındaki devletlerin mevcut dezavantajlarını ortadan kaldırarak devletlerin istedikleri sosyoekonomik gelişim seviyelerine erişimlerini sağlamaktadır. Öte taraftan gelişme aşamasındaki ülkelerin büyük bir bölümü teknoloji üreten konumda olmadıklarından, bu ülkelerin ülke dışından teknoloji edinimlerini sağlayarak dış ticaret politikalarını buna göre izlemeleri de zorunlu hale gelmektedir (İncekara ve Savrul, 2011: 11).

B. TİCARİ KÜRESELLEŞME ÇABALARI

Ticari küreselleşmeyi sağlayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine yönelik serbestleşme süreci başlıca iki yoldan gerçekleşmiştir. Birinci yol, önceki adı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) olan, bugünkü adıyla Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde yapılan anlaşmalarla dünya ticaretinin serbestleştirilmeye çalışılması, İkinci yol ise belli bir bölgede yerleşmiş ve birbirine yakın ilişkiler içinde olan ülkeler arasındaki ticari ve diğer iktisadi ilişkilerin serbestleşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu ikinci durumda ekonomik entegrasyondan bahsedilebilmektedir. Buna göre ticari küreselleşme çabalarını Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları, bölgesel serbest ticaret anlaşmaları ve Avrupa Birliği gümrük birliği anlaşmaları başlıkları üzerinden açıklamak faydalı olacaktır.

1. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları

a. Dünya Ticaret Örgütü'nün Ortaya Çıkışı ve Rolü

Dünya Ticaret Örgütü uluslararası ticareti getirdiği en geniş kapsamlı kurullarla düzenleyen uluslararası bir kuruluştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün ortaya çıkışı ve ticari küreselleşmedeki rolü açıklanırken, geçmişten bugüne nasıl gelindiğine bakmak gerekir. Ticaretin küreselleşmesi çabaları 1947'de kurulmuş olan GATT ile beraber gümrük tarife ve miktar kotalarının kaldırılmasıyla milletlerarası ticaretin dünya çapında serbest hale

getirilmesi çalışmaları ile başlamıştır (Seyidoğlu, 1999: 189). Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1947’de 23 ülke tarafından imzalandığında amaç kurallara dayalı bir dünya ticaret sistemi oluşturmak ve karşılıklı avantaja dayalı ticaretin serbestleştirilmesini kolaylaştırmaktı (Baldwin, 2016: 95).

GATT anlaşmasının imzalanması ile birlikte milletlerarası ticari faaliyetlerin önündeki kısıtlamaların kaldırılması ile ticaret hacminin arttırılması amacından hareketle, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması kapsamındaki anlaşmalar artış kaydetmiştir. Milletlerarası ticaret; küresel sistem ve ilerleyen teknolojik faaliyetlere bağlı olarak zaman geçtikçe gelişim göstermiş ve bu olağanüstü gelişmelerle beraber milletlerarasındaki ticari ilişkilerin tertip edilmesini ve döneme uyum sağlamasını gerekli kılmıştır. Bu noktada belli boşluklar doldurulmak istenmiştir. Fakat ticari faaliyetlerin arttırılması, korumacı politikaların önlenmesi ve milletlerarası ticarete kısıtlamaların kaldırılması gibi konularda çok fazla başarı elde edilememiştir (Akıl, 2021: 365-367). Günümüz Şartlarında ülkelerin uyguladıkları ticaret politikaları birbirinden farklı olsa da bu politikaların dünya genelindeki ticari düzene uydukları görülmektedir. lkeler bağımsız ticaret politikaları uygulayabilmekte, ancak bu politikaların uluslararası ticari düzene aykırı olması istenmemektedir (Argın ve Bardakçı, 2011: 11-15).

Ticaretin küreselleşmesiyle dünyada işleyen ticaret sistemine daha çok ülkenin katılımının sağlaması ve ülkelerin sınırlarını aşan faaliyetlerinde artışlar yaşanması aslında ticareti düzenleyici kurullarla daha zorlayıcı bir işleyişin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Aydemir ve Kaya, 2007: 270-271). 1986 yılında Eylül ayında başlayan GATT görüşmelerinin sekizinci turu olan yedi yıldan fazla süren Uruguay Turu GATT’ın (1947) değiştirilmesi ve yenilenmesi ile yeterli olmayacağı aslında tamamen yeni bir kurumun varlığının gerekli olması kararı alınmıştır. 15 Nisan 1994’te Marakeş’te imzalanan ve 1 Ocak 1995’te uygulamaya koyulan Nihai Senesinde bulunan GATT’ın devamı niteliğinde sayılan ve GATT’tan kapsam itibariyle daha kapsayıcı olarak kuruluşu yapılan Dünya Ticaret rgt çok taraflı sistemin yasal ve kurumsal organı olarak dünya ticaret sistemi içerisinde kendine yer bulmuştur (zlk, 2018: 374-375).

Ortaya çıkabilecek uyumsuzlukların ve mevcut uluslararası ticaret kaidelerine uyulup uyulmadığının denetlenmesi oldukça önemli bir konudur. Bunun için Dünya Ticaret rgt milletlerarası ticaretin talimat ve kaidelerini inşa eden, bu ticaretin

mekanizmasının denetimini gerçekleştiren ve buna yönelik yaptırımları uygulayan bir kuruluş olarak etkinlik göstermektedir (Akıl, 2021: 365). Bu doğrultuda Dünya Ticaret Örgütü'nün hedefleri içerisinde; dünya kaynaklarının devamlılığı sağlayacak şekilde en doğru kullanımını sağlamak, üye devletlerin ticari ve ekonomik alanda yaşam kalitesini yükseltmek, ülkelerin mal ve hizmet üretiminin arttırılarak ticari faaliyetleri olabildiğince genişletmek ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete varlık göstermelerinde rol oynamak gibi hedefler yer almaktadır (Öztürk, 2018: 443).

b. Dünya Ticaret Örgütü'nün İlkeleri

Dünya Ticaret Örgütü'nün temel ilkelerini; ayrımcılık yapmama, tarifeler yoluyla koruma, şeffaflık ilkesi, karşılıklılık ilkesi olarak söylemek mümkündür (Gerçek, 2020:17). Temel prensip olarak milletlerarası ticari faaliyetlere yönelik ticaret hacminin arttırılmasının temini için koşullarda eşitlik önemli bir husustur. Bu noktada rekabette denkliğin temini, gümrük vergilerinin müşterek olarak düşürülmesi ve hudutların açılmasıyla ticari engellerin kaldırılması yoluyla milletlerarası ticari ilişkilerin arttırılması amaçlanmaktadır (Akıl, 2021: 370)

“Ayrımcılık yapmama ilkesi”, Dünya Ticaret Örgütü'nün önemli sayılan ilkelerinden biridir. Bu bakımdan eğer bir ülkeye bir ayrımcılık (imtiyaz) tanınıyorsa diğer ülkelere de bu tanınmalıdır. Bu ilkenin de dayanak noktası En Çok Kayrılan Ülke Kuralı ve Ulusal Muamele Kuralıdır (Akıl, 2021: 370).

“En çok kayrılan ülke kuralı”na göre, bir ülkeye düşük gümrük vergisi tatbik edildiğinde başka ülkelere de bu tatbik edilmeli ve bu gümrük oranının diğer ülkelere de uygulanması zorunluluk teşkil etmelidir. Yani bir ülkeye bir kolaylık sağlanıyorsa bu diğer ülkelere de sağlanmalıdır. Ancak en çok kayrılan ülke kuralının istisnaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki tercihli ve gümrük oranı olmayan bölgesel ticaret düzenlemeleridir (Akıl, 2021: 370; Karaca, 2003: 92). Diğer iki istisnası ise gümrük birliği ve genelleştirilmiş tercihler sistemidir (Gerçek, 2020: 11).

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS), 1968 yılında bir araya gelen II. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCTAD) kabul edilen hükümler çerçevesinde belirlenmiştir. Bahsi geçen sistem ile gelişmekte olan ülke sanayi mallarına yönelik ihracatı yükseltmek ve bu bakımdan ülkelerin sanayileşebilmelerine yardımcı olabilmek gayesiyle gelişmiş ülkelerin tek yönlü ticarete ödünlerde bulunması

öngörülmüştür. GTS, 1971 yılında GATT'ın en çok kayırılan ülke kuralından bir istisna olarak benimsenmiştir (Tezcan, 2017: 382). Bu sistemde gelişmekte olan ülkeler lehine olacak şekilde düşük oranlı gümrük vergisi tahsil edilmesi veya bu verginin tahsil edilmemesi gibi kayırıcı uygulamalar ile Anlaşma'nın öngördüğü Anti-Damping ve Telafi Edici Vergiler gibi birtakım uygulamalar mevcuttur. Ancak temel olan kuraldan sapmalarda bulunmak ve buna sıkça başvurmak, en çok kayırılan ülke kuralını temel prensip olarak kabul edilmesinden uzaklaştırarak istisna kural haline getirmiştir (Gerçek, 2020: 12). 1995 yılında yeni bir Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ortaya konulmuş olup bu sistemden yararlanacak ülkelerin UNCTAD tarafından belirlenen gelişmekte olan ülkeler ile gelir seviyesi düşük olan az gelişmiş ülkeler olduğu belirlenmiştir. Buna göre az gelişmiş ülkeler için gümrük vergilerinin tamamen kaldırılması, gelişmekte olan ülkeler için ise dört farklı grupta tercih sunulması söz konusudur. Bu sistemin Avrupa Birliği'ne göre kişi başına düşen gelir seviyesinin az olduğu ve sanayi malları ihracat düzeyi düşük kalan ülkeleri gözeterek uygulandığı bir sistem olduğu söylenebilir (Karluk, 1998: 171-173).

“Ulusal muamele kuralı” iç vergiler ve düzenlemelerin uygulanması amacıyla ithal edilen mallar ile benzer yerel ürünler arasında yerel mallara yönelik ayırım yapılmaması istenmektedir (Karaca, 2003: 92). Yani istenen ve amaçlanan aslında yerli ve ithal ürünler arasında eşit rekabet koşullarının sağlanmasıdır. Bu kapsama ürün veya hizmete yönelik iç vergi ve düzenlemeler dahil edilmektedir. Ürün ve hizmete yönelik olmayan gelir ve kurumlar vergisi kapsam dışında kalmaktadır. İlaveten malların ticareti kapsamında tatbik edilen gümrük vergi ve ücretleri ile ithalat ve ihracata yönelik miktar kısıtlamaları gibi sınır önlemleri de ulusal muamele kuralı kapsamı dışında tutulmuştur (Kaya, 2017: 175).

“Şeffaf olma ilkesi”, milletlerarası ticarete var olan kuralların şeffaf ve öngörülebilir olması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan yatırımların özendirilmesi, iş alanlarının artırılması, kuralların açık ve önceden kestirilebilir olması ve bir uyuşmazlık çıkması durumunda tatbik edilecek olan kanunun yolunun başlangıçta belirli olması sağlanmalıdır (Akıl, 2021: 371). Şeffaflık ilkesinin temini için Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları her şeyden önce ticari kurallara yönelik ilgili kanunların ilanını önemsemektedir. Bu ilanla birlikte ticaret ile ilgili kanunların tek düze, taraflı olmadan ve uygun şekilde tatbik edilmesi için kanun ve uygulamalar bakımından ülke içindeki hukuk yoluna müracaat

etmesine olanak tanınması açısından Dünya Ticaret Örgütü'nün bir gereğidir (Kaya, 2017: 176).

“Tarifeler yoluyla koruma ilkesi”yle istenen ticari faaliyetlerin şeffaf bir şekilde işlemesi için en etkili yöntemin tarifeler yoluyla olmasıdır (Ticaret Bakanlığı, 2023). Üye ülkelerin yerli sanayilerini, milletlerarası rekabete karşı korumak için yalnızca bu tarifeleri kullanmaları ve bu tarifelerden başka bir koruma usulüne gitmemelerini ifade eder (Gerçek, 2020: 18). Tarım ürünleri alım satımında uygulanan sınırlamalar ve diğer tarifeye yönelik olmayan uygulamalar yüksek oranlarda tarifelere çevrilmiştir ve ilaveten birtakım kural dışılıklar olmakla beraber bunların büyük oranda birleştirilmesi hedeflenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2023).

Son olarak “karşılıklılık ilkesi”ne değinecek olursak, Dünya Ticaret Örgütü üyesi bir ülkenin diğer üye ülkenin ihracatına yönelik sunduğu tarife indirimi ve tarife dışı kısıtlamaların ortadan kaldırılması gibi ödünlere diğer ülkeden de umulmasıdır. Bahsi edilen ilke aslında diğer tüm ilkelerin işleyebilmesine olanak tanımaktadır. Zira görüşmeler esnasında ilk olarak iki ülke arasında karşılıklılık ilkesi uyarınca ödünlere konusunda anlaşma sağlanırken daha sonra en çok kayırılan ülke ilkesi gereğince bu ödünlere başka ülkelerin de faydalanması sağlanır (Gerçek, 2020: 18).

2. Bölgesel Serbest Ticaret Anlaşmaları

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları günümüz çok taraflı ticaret sisteminin önemli ve belki geri dönülemez bir özelliğidir (WTO, 2005: 1). Dünya genelinde Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) sayısı özellikle 1980’li yıllardan itibaren yükselişe geçmiş, son zamanlarda ise bu artış hız kazanmıştır. Küreselleşmeyle beraber ticaret faaliyetleri içeriğinin farklılaşması, bu ticari faaliyetlerde oyuncuların değişmesi, yeni problemlerin oluşması ve bu problemlerin giderilmesi konusunda Dünya Ticaret Örgütü’nün yetersiz kalması durumu ülkeleri ticarete yönelik anlaşmalar gerçekleştirmeye itmiştir (Hekim Yılmaz, 2020: 39).

Dünya Ticaret Örgütü, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği ile diğer tercihli ticaret anlaşmalarını ifade etmede ortak bir kelime olarak bölgesel ticaret anlaşmaları terimini kullanmaktadır. Bölgesel serbest ticaret anlaşmalarının zamanla önemli bir hal alması ve ülkelerin giderek bölgesel anlaşmalara daha çok itibar etmesinde iki faktör belirleyicidir. Birinci olarak ülkeler milletlerarası ticari faaliyetlerinde birden fazla taraflı

serbestleşmenin neden olduğu rekabet etkisini bölgesel ticaret anlaşmalarıyla azaltmaya veya dengede tutmaya çalışmaktadır. İkinci husus ise birden fazla taraflı anlaşmalarla isteklerine ulaşan gelişmiş ülkeler ve çok taraflı şirketlerin çok taraflı ticaret anlaşmalarına olan alakalarını ve takviyelerini azaltmalarına ve bu yönde birden fazla taraflı anlaşmalara olan beklentileri azalmıştır. Bu sebeple ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere gelişmiş ülkeler çok taraflı ticari faaliyetlerde yaşanacak gelişmeler yerine ikili ve çoklu serbest ticaret anlaşmaları ile iktisadi ve ticari menfaatlerini arttırmakta ve çok uluslu şirketler de bu oluşumu desteklemektedir (Doğan ve Uzun, 2014: 327-328). Bu anlaşmaların önemli örnekleri aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

a. Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)

Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin kuruluşu 1960 yılının Ocak ayında Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsviçre ve İngiltere ülkeleri arasında imzalanan Stockholm Anlaşması ile gerçekleştirilmiştir. EFTA'ya dahil olan ülkelerin kendi içlerindeki ticari faaliyetlerin serbest bir şekilde işlemesini hedefleyen ve kuruluşa dahil olmayan ülkelere karşı uygulamaya koyulacak müşterek bir gümrük tarifesi ve müşterek ticaret yöntemleri bulunmamaktadır. İlaveten sermaye hareketlerinin serbestliğinin gerçekleşmediği EFTA'da gümrük birliği ve müşterek tarım yöntemleri belirlemeden yalnızca sanayi ürünleri ticaretindeki tarife ve kısıtlamaların kaldırılması söz konusudur (Yılmaz, 2018: 91; Bahçekapılı, 2013: 2).

EFTA'nın kuruluşunda İngiltere etkili olmuş ve temel sebep olarak İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na olumlu bakmaması olduğu ifade edilmiştir. Zira İngiltere, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ile arasındaki ticari faaliyetlerinin zedelenmesini istememekteydi (Yılmaz, 2018: 91). Zamanla bir yandan EFTA'ya yeni üyeler katılımında bulunurken, diğer taraftan da bazı mevcut üyeler ayrılmıştır. Sonradan katılım yapan ülkeler İzlanda, Finlandiya, Lihtenştayn olurken, Danimarka, İngiltere, İsveç, Portekiz, Avusturya ve Finlandiya EFTA'dan ayrılma kararı almışlardır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 50).

Avrupa Topluluğu ve EFTA birbirinden bağımsız oluşumlar olarak varlık bulmuşken, iki taraf için ticari faaliyetlerin ve ilişkilerin gelişim göstermesi ile beraber 1960'lı yıllardan başlayarak bir yakınlaşma durumu oluşmuş ve 1972 senesinde Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imza edilmiştir. Ortaklar, Anlaşmada anlaştıklarından daha hızlı olarak ikili

ilişkilerde var olan gümrük vergilerini 1977 yılından başlayarak kaldırma yoluna gitmişler ve böylelikle Avrupa'da kapsamı çok geniş bir serbest ticaret bölgesi inşa edilmiştir. Ancak bu kuruluşun 1980'li yıllar itibariyle yeterli olmaması ve başka bir ele alış biçiminin oluşmasıyla 1994 yılından itibaren konumunu Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması'na devretmiştir. Bu anlaşma ile Avrupa Topluluğu ve EFTA ülkeleriyle malların, şahısların, sermaye ve işlemlerin dolaşımının bir engel olmaksızın hareket edebildiği bir sistemi oluşturmayı hedefleyerek varlığını sürdürmüştür. (Kaçar, 2003: 195).

EFTA'nın AB ile olduğu gibi, diğer ülkelerle de imzalamış olduğu anlaşmalar mevcuttur. EFTA Türkiye ile de 1991 yılının Aralık ayında bir Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nı imzalamıştır (Yılmaz, 2018: 91). 2009 yılından bu yana EFTA'nın Norveç, İzlanda, İsviçre ve Lihtenştayn olmak üzere dört üyesi bulunmaktadır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 50).

b. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

Kuzey Amerika Serbest Bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika arasında oluşum göstermiş bir serbest ticaret bölgesidir. İlk etapta ABD-Kanada arasında 1988'de imzalanmış, 1989'da uygulamaya girmiş ABD-Kanada Serbest Ticaret Bölgesi meydana getirilmiştir. Sonrasında 1992 yılında, ABD-Meksika ve Kanada-Meksika arasında imzalamalar yapılmış ve bu üç anlaşmaya bağlı olarak 1994 yılında uygulamaya girmesi amacıyla NAFTA kurulmuştur (Yılmaz, 2018: 92). Anlaşmaya göre bölge içerisinde yer alan sanayi mallarının ticaretindeki her türlü engellemeler 2009 yılında kaldırılmıştır. NAFTA'nın dünya ekonomisindeki yerini belirleyen en önemli faktör kuşkusuz dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nin dünya ekonomisindeki yeridir. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi dünya ticaretinde etkili şekilde boy gösteren gelişimini tamamlamış devletlerin bu tür anlaşmalara yönelmelerinin sebebi de aslında küresel ticaretten sağladıkları katkılarını daha fazla yükseltmeyi hedeflemeleridir (Aydoğuş, 2005: 11).

NAFTA'nın temel hedefleri kuruluş anlaşmasınının 102. Maddesinde ortaya konmuştur. Buna göre söz konusu hedefler; üye ülkeler arasındaki ilişkilerde mal ve hizmet faktörlerinin rahatlıkla hareket edebilmesine kolaylık sağlamak, bölge içerisinde rekabet edilebilirliği arttırmak, bir eser üzerinde var olabilecek maddi ve manevi haklara yönelik

hakları muhafaza etmek ve üye ülkeler arasında her çeşit ticarete yönelik kısıtlamaları yok etmek (sanayi ve tarımsal malları kapsayan bir serbestliktir), bununla birlikte üçüncü ülkelere karşı kendilerine ait olan tarifelerini hayata geçirmek olarak ifade edilmiştir (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 48; Yılmaz, 2018: 92). NAFTA anlaşması ile üç ülke arasındaki ticari ve yatırım faaliyetlerinde benimsenen liberal kurallar zaman içinde süreklilik kazanmıştır. Ayrıca Nafta anlaşmasının getirdiği diğer bir önemli düzenlemeye de vurgu yapmak gerekir. O da anlaşma ülkelerine uluslararası tahkim kurallarında ilk kez yabancı şirketlere karşı tek yanlı dava açma hakkı getirmiş olmasıdır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 48).

c. AB Kapsamlı Anlaşmalar

Avrupa kıtasında bütünleşme hareketlerinin geçmişi bir hayli uzun zamana işaret etmekte olup, savaşların sürekliliği ve bunun yıpratıcı bir hal almasıyla bu yıkımın etkilerini yok edebilmek, siyasi sürekliliğin ve ekonomik gelişmenin temini amacıyla Avrupalı devletler İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütünleşmeye yönelik faaliyetlerini arttırmışlardır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 47). 1944 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg kendi içlerinde bir mali iş birliği oluşturma fikriyle hareket ederek Benelux adı verilen Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalamışlar ve bu anlaşma 1948 yılında uygulamaya konulmuştur (Yılmaz, 2018: 89).

Ardından 1951 senesinde Avrupa ülkeleri arasında ekonomik ortaklığın ve barış ortamının tesisi hedefiyle siyasi açıdan bir ortaklığın inşa edilmesi amacıyla Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu oluşturan Paris Anlaşması imzalanmış ve 23 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile savaşın ham maddeleri sayılan kömür ve çelik, barışın aracı oluyor ve dünyada ilk defa ülkeler kendi iradelerinde egemenliklerinin bir kısmını ulus üstü bir kuruma devretmiş oluyor (Avrupa Birliği Ansiklopedisi, 2021: 224-225; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). AKÇT 23 Temmuz 2002 tarihinde hukuki varlığı sona ermiştir (Bilici, 2012: 40).

Avrupa'nın ekonomik bütünleşme sürecinde diğer önemli bir anlaşma 1957 yılında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'dır. Roma Anlaşması'nın 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmesi ile Avrupa Ekonomik

Topluluğu'nun ayrı bir tüzel kişilik olarak kuruluşu gerçekleşmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun amacı gümrük birliğini gerçekleştirmenin yanı sıra, mal ve hizmetlerin, iş gücünün ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği bir ortak pazarın kurulması ve en son aşamada da siyasi bütünlüğe gidilmesiydi (Avrupa Birliği Ansiklopedisi, 2021: 186; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nın adı, 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması ile "Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Anlaşma" olarak değiştirilmiştir (Bilici, 2012: 45-46).

1957 yılında Roma Anlaşması ile kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun amacı ise, nükleer enerjinin barışçıl amaçlar doğrultusunda ve güvenli bir şekilde kullanılmasını temin etmek ve üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek olarak belirlenmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Maastricht Anlaşması, Avrupa bütünleşme sürecinde ekonomik ve parasal birliği tesis etmek üzere 1992 yılında imzalanmış ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma esasında Avrupa bütünleşmesinin soğuk savaşa tepkisi ya da cevabı olmuştur. Bu anlaşma ile 1999 yılına kadar parasal birliğin tamamlanması ve bir Avrupa parasının yaratılması (Euro), Avrupa vatandaşlığının oluşturulması ve ortak dış güvenlik ile adalet ve iç işlerinde iş birliği politikalarının oluşturulmasına karar verilmiştir (Avrupa Birliği Ansiklopedisi, 2021: 787; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Yukarıda belirtilen anlaşmalar çerçevesinde Avrupa Birliği, üye devletlerden bağımsız bir şekilde, gümrük birliği, ortak ticaret politikası ve tek Pazar içinde rekabetle ilgili kurallardan sorumlu bir konumda bulunmaktadır (Bilici, 2012: 49-50). Diğer bir anlatımla gümrük birliğinin tesis edilmesi ve işleyişi, ortak ticaret politikası kurallarının işletilmesi ve tek Pazar içinde rekabetle ilgili kurallara üye devletlerin uyup uymadıklarının denetim ve gözetimi Avrupa Birliği kurumlarına aittir.

3. Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşmaları

a. Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması

Avrupa Birliği'nin kendi bünyesindeki gümrük birliği ekonomik entegrasyonun temelini oluşturmaktadır (Günoğur, 1995:73; Yüceol, 1999:3). 1948 yılında Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında yapılan Benelux Serbest Ticaret Anlaması, Avrupa Birliği'nin gelişmesine sebep olup, Avrupa Birliği Gümrük Birliği'nin hayata geçirilmesine model oluşturmuştur (Kurter, 2020: 67). Milletlerarası sistemde gümrük birliği tecrübesinin

kapsamlı ve başarıya ulaşan uygulaması Avrupa Topluluğu tarafından yerine getirilmiştir (Özdemir ve Altınışık, 1995: 74). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nda gümrük birliği altı üye ülke için ilk ulaşılması gereken hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedefe 1968 yılında ulaşılmıştır. Daha sonra Topluluğa katılan her yeni üye ülke de gümrük birliğine dahil olmuştur.

Daha teknik bir ifadeyle belirtilecek olursa, Avrupa Birliği'nde gümrük birliği, üye ülkeler arasında tüm malların ticaretine ilişkin sınırların kaldırıldığı anlamına gelmektedir (Gümrük Birliğinin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 28. Maddesi). Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergileri ve benzer etkiye sahip mali yükümlülüklerin uygulanması yasaklanmıştır. Dış sınırlarda, AB üyesi olmayan ülkelere gelen mallara Entegre Tarife (TARIC) ile birlikte Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaktadır. AB içinde serbestçe dolaşan mallar, iç pazar kurallarına ve Ortak Ticaret Politikasının belirli hükümlerine uygun olmalıdır. Ayrıca Topluluk ve Birlik Gümrük Kodları, üye devletlerin gümrük makamlarının kuralları aynı şekilde uygulamasını sağlayan önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır (https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/customs.html?root_default=SUM_1_CODED%3D12&locale=en, erişim: 14.11.2023).

b. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile Gümrük Birliği Anlaşması

Avrupa Birliği'nin Türkiye ile yaptığı gümrük birliği anlaşması, üye olmayan bir ülke ile yapılan ilk gümrük birliği anlaşmasıdır. 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 Sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki gümrük birliğinin son aşamasının uygulanmasına ilişkin kuralları içermektedir. Türkiye için gümrük birliği, Avrupa Birliği üyesi olmadan kurulan önemli düzeyde işleyen bir entegrasyondur. Bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklamalar üçüncü bölümde yapılacaktır.

c. Avrupa Birliği'nin Diğer Ülkelerle Gümrük İşbirliği Anlaşmaları

Avrupa Birliği'nin Hindistan (2004), Çin (2005), Hong Kong (1999), Kore (1997), Kanada (1998), ve Japonya (2008) gibi bazı ülkelerle ticaretini geliştirmek ve kolaylaştırmak üzere gümrük işbirliği anlaşmaları imzaladığı görülmektedir. Bu anlaşmalarla tarafların gümrük mevzuatının uygulanmasından sorumlu idari makamlar arasındaki işbirliğinin geliştirmesi amaçlanmaktadır (<https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/12.html>, erişim: 14.11.2023).

C.TİCARİ KÜRESELLEŞMENİN ÜLKELERİN VERGİ POLİTİKALARI VE GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ

Devletler dış ticaret politikalarının ekonomik ve mali amaçlarına ulaşmak belli araçları kullanırlar. Bahsi geçen araçlar bakımından en önemlisinin dış ticaret vergileri olduğu söylenebilir. Dış ticarete yönelik alınan vergiler telaffuz edildiğinde akılda ilk beliren gümrük vergileridir (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 48). Bu bölümde küreselleşmenin vergi politikaları ve özellikle gümrük vergilerine olan etkileri incelenecektir.

1. Vergi Politikalarına Etkisi

Vergi; gelir, servet, harcama veya belirlenmiş işlemler üzerinden belirli tutar veya oranlarda, devlet zoru ile karşılıksız olarak devlete kaynak aktarılmasıdır. Vergi devletin kamusal ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla ihtiyaç duyduğu önemli bir finansal kaynaktır. Devletlerin en önemli egemenlik göstergelerinden biri olan vergilendirme yetkisi aynı zamanda devletlerin en önemli gelir kaynağı sayılmaktadır (Kaplanhan, 2020: 180-181). 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başlarında hızını arttıran küresel dünya olgusuyla beraber toplumsal yaşamın birçok noktasında kalıcı ve kesintisiz dönüşüm gerçekleşmiş ve devlet olgusu da yapısal ve niteliksel işlevleri bakımından aralıksız bir dönüşüm zorlamalarıyla beraber yöntemlerini tekrardan şekillendirmeye başlamıştır (Kaypak ve Bimay, 2019: 21).

Küresel sistemde bir ülkede uygulanan vergi rejimi, diğer ülkelerdeki ekonomik gelişim süreçlerini ve vergi yapılarını da etkilemiştir (Özker ve Miniş, 2012: 185). Bu durum ülkelerin vergi sistemlerinin sermaye hareketlerine paralel olarak yeniden düzenlenmesini, vergilendirme düzeyi, vergilerin bileşimleri, belirli vergilerin tasarımı ve bunların idare ve uyum biçimleri bakımından birtakım değişikliklerde bulunulmasını gerekli kılmıştır (Asher ve Rajan, 2001: 119). Geçmişte her ülke kendi tercih ettiği vergi politikasını ulusal ekonomilerinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirirken küreselleşme süreci artık bunu değiştirerek, devletlerin tek taraflı ve bağımsız maliye politikalarının yanında vergi sistemlerini de büyük ölçüde yönlendirip hatta kısıtlayarak günümüzde vergi politikası değişikliklerini ülkelerin sınırlarını aşan bir noktaya getirmiştir (Öz, 2019: 16; Özdemir, 2009: 2; Aksu, 2020: 577). Söz konusu süreç devletlerin diğer ülkelerden farklı vergi politika yöntemlerini uygulamalarını zorlaştırırken, bir başka yönden bütün devletleri ilgilendiren müşterek vergileme sorunlarına neden olmaktadır (Söğütüoğlu,

2012: 58). Bu olgu ülkelerin, ticari ortakları ve rakiplerince yüklenilen vergi değişiklikleri konusunda daha çok farkındalık durumu ve hassasiyet göstermesini gerektirmekte, bu durum da vergi politikalarına ilişkin özerkliği azaltmaktadır (Asher ve Rajan, 2001: 119). Küreselleşmeyle birlikte çok uluslu şirketlerin sayısındaki artış ve bu şirketlerin yüksek hacimlerdeki mal ve hizmet üretimleri neticesinde büyük vergi ödemeleri doğmuştur. Büyük vergi ödemeleri neticesinde çok uluslu şirketler küresel kapsamda vergisel üstünlük(avantaj) sunan devletleri tercih etmeye başlamışlardır. Bu seçime yanıt veren gelişmekte olan ülkeler, ülkelerindeki gelişimi ve büyümeyi artırmak amacıyla vergisel özendirme ve indirimler gibi araçları diğer ülkelere karşı rekabette dış kaynak sağlayıcı araç olarak kullanmışlardır (Doğan ve Kabayel, 2016: 150). Bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler, kalkınabilmek amacıyla finansman bakımından yabancı tasarruflara gereksinim duyarlar. Bu bağımsız dolaşan sermayenin devletler için önemi oldukça fazladır. Sermayenin ve yatırımların hareketliliğinin artması, devletlerin bunların doğrultusunu kendilerine çevirmek gibi bir rekabetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı finansal piyasalardaki gelişmeler ve sermaye akımlarındaki artış devletleri mevcut vergi oranlarını düşürmeye (vergi rekabeti) ve vergisel kısıtlamalarını kaldırmaya itmektedir (Çevik, 2003: 354). Az gelişmiş ülkeler nezdinde de vergi kavramı çok önemli olmakla beraber özellikle dış ticaret vergileri, kamu geliri elde edebilmek için büyük ölçüde bu vergilere yönelmektedirler. Ayrıca bu ülkelerin dışa açıklık derecesi ne kadar fazla ise toplam kamu gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payı da o kadar fazla olmaktadır (Akkaya, 1994: 279).

Vergi politikalarındaki bu gelişmeler, mevcut vergi düzeninin kamusal harcamaların finansmanını karşılamasını zorlaştırmaktadır (Kargı ve Özürlü, 2007: 283). Vergilendirme yöntemlerindeki sermaye lehine dönüşüm sebebiyle kamusal harcamalar küreselleşme ile birlikte bütçesel açıklara evrilmiştir. Bu konunun asıl sebebi sermaye için vergi yükü ayarlamaları yapılırken dolaylı vergilerden tahsil edilen değerlerin kamusal harcamaları karşılamamasının mümkün olmamasıdır. Bir başka ifadeyle dolaysız vergilerden dolaylı vergilere geçişle beraber kamu harcama miktarlarındaki yükseliş dolaylı vergi gelirlerini karşılamakta yetersiz kalmış ve bunun sonucunda da borcun borçla kapatılması sorununa neden olmuştur. Kamu açıklarındaki yükselme vergi gelirleriyle karşılanamamış bu da kamusal mal ve hizmet üretiminin piyasa koşullarına bırakılmasına yol açmıştır (Özgül, 2017: 32).

Devletler, vergi hasılatı sağlama gayesi ve ülkeye sermaye girişi sağlama ikilemi arasında kalmışlardır. Ancak mali piyasalarda sermayenin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla sermayenin üstündeki vergi miktarının azaltılması yoluna gidilmiş ve dolayısıyla devletin gelirlerini vergiler vasıtasıyla dağıtma işlevinin azalmasına neden olmuş ve bunun sonucu olarak da birçok ülkede gelir dağılımında bozulmalara sebep olmuştur (Taraktaş, 2018: 12). Sonuç olarak, küreselleşme ülkelerin kamunun payını düşürme ve piyasaları genişletme yönünde adımlar atmasına yol açarken, diğer yandan küreselleşmeye adapte olma gayesiyle yürütülen serbestleştirmeye dönük politikalar da vergisel rekabetlere yol açarak kamu bütçesine önemli yükümlülükler getirmekte ve kamu giderlerinin bileşimini değiştirmektedir (Cengiz ve Manga, 2020: 807).

2. Gümrük Vergilerine Etkisi

Küreselleşme süreciyle beraber ülkeler hızlı bir ticari serbestleşme süreci içerisine girmiştir. Ticari serbestleşmenin küresel ekonomideki öneminin artmasıyla birçok ülke ticaret politikalarını yeniden düzenleme gereği duymuştur. Bu düzenlemeler ülkelerin piyasalara daha az müdahale edici ve daha fazla serbestlik tanıyıcı politikaları benimsemesi yönündedir. Bu politika değişiklikleri iki gruba ayrılabilir. İlk grupta vergiler, tarifeler ve ek ücretler gibi değişkenleri kapsayan fiyat müdahaleleri yer alırken ikinci grupta yasalar, kotalar ve lisans hakları gibi tarife dışı kısıtlamalar bulunmaktadır (Özel, 2012: 23-24). Liberalizasyon süreciyle birlikte ülkelerin ekonomilerini ülke dışına açmalarıyla; yabancı sermayeyi ülke içine çekebilmek amacıyla yatırımcının vergi yükünün düşürülmesi, muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi giderlerinin yükselişe geçmesi, vergiye yönelik özendirme faaliyetlerinin çoğalması ve gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi yollar tercih edilmekte ve bu kesimlere birtakım vergisel faydalar sunulmaktadır. Fakat vergi gelirleri ciddi bir konumda olan kamu kaynaklarının azalması kamusal giderlerin finansmanının temini zorlaştırmakta ve oluşan bütçedeki açıkların artması sonucu yeni kaynaklara ihtiyaç duyulmakta bu da vergi bileşimlerinin değişimine sebep olmaktadır (İnneci ve Karabulut, 2018: 274). Ticari serbestleşmenin oluşturduğu rekabete adapte olabilmek amacıyla ülkeler vergilendirme haklarını uluslar üstü ya da uluslararası anlaşmalar yaparak sınırlandırabilmektedir. Bu sınırlamalara örnek olarak Avrupa Birliği, DTÖ, ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları söylenebilir (Kargı ve Yaygın, 2017: 9).

Ticarette serbestlik olgusu eski bir olgu olmakla birlikte 1870'lerden 1914'lere dünya ticari faaliyetlerinde bir serbestleşme dönemi yaşanmış, ilerleyen süreçte bu durumda duraksama yaşanmıştır. Özellikle 1929 yılında yaşanan krizle birlikte ülkeler kendi içlerine yönelerek pazarlarını koruma altına almış, gümrük vergisine yönelik uygulama alanlarını genişletmiş olmakla birlikte gümrük mücadelesine evrilen tatbiklerin evrensel ticareti engelleyici tesiri II. Dünya Savaşı sonuna değin hissedilmiştir. Savaşın son zamanlarında 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kentinde birleşen 44 ülke dünya ticaretine yeni bir yön vererek dünya ticaretinde serbestlik olgusunu asıl amaçları arasında göstermişlerdir. Dünya ticaretinin asıl serbestleşme çabaları Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması GATT'ın 1948'de faaliyete geçmesiyle olmuştur (Gürkan, 2001: 8). Bahsi geçen anlaşmanın bir parçası olan devletler arasında ticari faaliyetlerin serbestleşmesi, gümrük vergilerinin düşürülmesi, miktar engellemelerinin kaldırılması ve ayrıca dış ticarete yönelik hedeflerin üye ülkeler arasında uygunluğuna dikkat edilmiştir (Koçtürk ve Kocaefe, 2014: 66).

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, dünya ticaretinde anlaşmanın tarafı olan devletler arasında gerçekleştirilen çok taraflı tarife (gümrük vergisi) müzakereleri aracılığıyla yerine getiriliyordu. Müzakere usulü karşılıklı taviz verme ilkesine dayanıyordu. Bu bakımdan belli ürünlerin önemli ihracatçıları, ticaret akdini gerçekleştirdikleri ülkelere gümrük vergisi indirimi yapılmasını isterler, onlar da bunu talep edene ödün vermiş olurlar, süreç böyle işlemekteydi. Karşılıklı ödün ilkesinde az gelişmiş ülkeler Uruguay Raundu'na kadar gümrük tavizi sağlamak durumunda bırakılmamıştır. Fakat 125 devletin katılımıyla gerçekleştirilen Uruguay Raundu'ndan sonra az gelişmiş ülkeler yapılan tarife indirimlerine dahil olma durumunda kalmışlar ve zaten geçmişte sunulan tarife indirimlerinden az gelişmiş ülkeler çok da fazla faydalanmamıştır. Çünkü bahsi geçen sanayi ürünleri genel itibarıyla bu ülkelerin üretilmediği ileri teknoloji ürünleri olarak yerini almaktadır. Az gelişmiş ülkelerin üretimlerini gerçekleştirdiği emek-yoğun sanayi alanlarında gelişmiş ülkeler ödün vermek şöyle dursun, gümrük vergisi dışında birtakım tedbirlerle piyasalarını korumayı tercih etmişlerdir.

DTÖ anlaşma maddelerinde uluslararası mal ve hizmetlerin vergilendirilmesinde dört esas prensip yer almaktadır. Bahsi geçen prensipler; çok taraflı olma, ayrımcılığa yer vermemeye, öngörülebilirlik bir diğer ifadeyle gümrük vergilerinde artış yapmama ve

saydam olma olarak sayılabilir. Dünya Ticaret Örgütü'nün temeli sayılan GATT anlaşmasının 1.maddesinde yer verilen en çok kayırılan ülke ilkesine göre (Batirel, 2016: 2) bir akit taraftarı diğer tarafa ayrıcalık sunduğunda diğer akdi gerçekleştirenlere de sınır olmadan ayrıcalık sunmak durumundadır. Öyleyse tüm ticaret partnerlerine aynı davranılması istenmekte, burada çok taraflılık ilkesi de muhafaza edilmektedir (Kartal, 2008: 182).

Gümrük vergilerinin bir diğer sınırlandırma ölçütü olan Serbest Ticaret Anlaşmaları, ülke içindeki pazarda mevcut koruma olanaklarını azaltmasıyla başka üye ülke pazarlarındaki imkanlardan yarar sağlama olanağı vermekte ve ticari kısıtlamaların azaltılmasıyla rekabeti arttırarak ekonomiye bir hareketlilik katmaktadır. Serbest ticaret anlaşmalarının iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu anlaşmalara ilişkin üye sayısının git gide artmasıdır. Bu noktada en güzel örnek Avrupa Birliği'dir. İkinci özellik ise bölgesel ticaret anlaşmalarının daha ileri entegrasyon anlaşmalarına çevrilmesidir (Koçtürk, Kocafe, 2014: 66-67). Bu bakımdan en çok kayırılan ülke ve ayrımcılık yapmama ölçütlerine ayırım getiren bölgesel ticaret anlaşmaları, gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmaları ise Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin gümrük vergilerindeki bağlayıcı olma durumunu yok eden düzenlemeler olarak sayılabilir. Bu sebeple üyeliği bozar nitelikte olup üyelik yapılan bu anlaşmalar, Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden sonrasında oluşabilecek gümrük vergisi zayıtının ne kadar kısmının üyelikle bağlantılı sayıldığıнын saptanması güçleşmektedir Tüm bunların neticesinde oluşturulmuş ürün ve hizmetleri vergilendirme nitelikleri; gümrük vergilerinin vergi sistemi içerisindeki itibarını azaltmak, dış ticari faaliyetlerde yerli ve ithal ürünlerin içinde taraflı olmayan bir vergilemenin politika vasıtası olarak değerini azaltmaktadır (Batirel, 2016: 2).

Gümrük vergileri günümüzde, ülkeler için gittikçe artan ölçüde kabullenilen serbest dış ticaret politikaları ve bu politikalara bağlı imzalanan milletlerarası antlaşmalar ile küreselleşme ve ekonomik entegrasyon süreçlerinin etkisinde ülkelerin ellerinde tuttıkları önemli bir mali araç olmaktan çıkmaktadır. Özellikle iktisadi bütünleşmelerle birlikte ülkelerin aralarında yaptıkları gümrük birliği anlaşmaları, gümrük vergileri ve eş etkili mali yükümlülükler üstünde önemli etkilerin oluşmasına yol açmıştır. Geline nokta bugün için dünya üzerinde en ileri seviyeye ulaşmış Avrupa bütünleşmesinin temelini de gümrük birliği oluşturmaktadır. Avrupa Birliği Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesiyle birliğe dahil olan ülkelerin dış ticaret vergileri üzerinde etkileşimlere

neden olmuş bu vergilerin bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanılması imkanının azalmasına yol açmıştır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 50).

Avrupa Birliği, üye ülkelerin ekonomik ve mali olarak karşılıklı adaptasyon içinde olmasını ve ülkeler arasındaki sorunlarda müşterek çözüm üretebilmek için çeşitli politikalar gerçekleştirmiş ve Ortak Ticaret Politikası (OTP) bunlar içinde en değerlisi olmuştur. Bahsi geçen politika Roma Antlaşmasının 23.maddesinde düzenlenmiş olup Gümrük Birliği adında tek pazar oluşturma hedefiyle hareket edilmiştir. Bu politikanın önemli sayılan araçlarından sayılan Ortak Gümrük Tarifesi (OGT), üye ülkeler arasında çeşitli tarife kotalarının yok edilmesi ile malların özgür şekilde gezindiği ve birlik dışı ülkelere yönelik müşterek bir tarife yürütülmesi gerektiğini ifade eden yöntemlerdir.

Ortak Dış Ticaret Politikası'nın amacı, Avrupa Birliği'ne üye olan devletlerin birbirleriyle gümrük birliğini gerçekleştirerek ticari sınırlamaları kaldırmak amacıyla müşterek menfaatleri koruma ve üye ülkelerin serbest davranmalarını engellemek ve usule uygun müşterek bir pazar oluşturmaktadır. Sözü edilen politika sadece sanayi ile ilgili mal birleşimlerini kapsamına almaktadır (Dilbaz Alacahan ve Akarsu, 2017: 26-31).

Günümüzde AB'ye dahil olan ülkelerle oluşturulan gümrük birliğinin tamamlayıcısı olarak, üçüncü devletlerden gerçekleştirilen ithalat işlemlerine tatbik edilen gümrük vergileri, üye ülkelerde aynı oranda uygulama alanı bulması dolayısıyla Topluluğun gerçekleştirdiği ithalat işlemi, üye ülkelerin hangisi tarafından gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin buna elverişli limandan yapılmalıdır. Bu ithalat işlemlerinde alınan gümrük vergilerinin hangi ülkeye ait olduğu sorunlarını bertaraf etmek amacıyla bu vergi gelirlerinin topluluğa ait olan bütçeye aktarılması kararı alınmıştır. Üçüncü ülkelerle gerçekleştirilen ticari faaliyetlerdeki azalma da gümrük vergilerinin miktarının düşmesine yol açmaktadır (Yıldız Tokatlıoğlu, 2005a: 51).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

Bu bölümde küreselleşmenin gümrük vergilerine etkisi Türkiye örneği üzerinden incelenecektir. İnceleme iki temel başlıkta yapılmaktadır. Birinci başlıkta Türkiye'nin dış ticaret politikası ve gümrük vergisi uygulamasının genel çerçevesi verilmektedir. İkinci başlıkta ise dünyadaki ticari küreselleşme süreçlerinin ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin Türkiye'de uygulanan gümrük vergilerine etkisinin veriler üzerinden değerlendirilmesi yapılmaktadır.

I. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİ

A. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİNİ ETKİLEYEN İÇ VE DIŞ BELİRLEYİCİLER

1. İç Belirleyici Olarak Anayasal Çerçeve

Öncelikle Türkiye ekonomisinin dışa kapalı ekonomik olmadığını, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dünya ile şu veya bu ölçüde ticaret yapan ülkelerden biri olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye ekonomisinin 1980'den sonra uyguladığı ekonomik politikalar dış dünya ile ticareti arttırma amacı taşımaktadır. 1980'den bugüne önceki dönemlere göre daha serbest bir dış ticaret politikası benimsense de dış ticaret üzerinden çeşitli vergilerin alınması söz konusudur. Bu çerçevede Türkiye'nin dış ticaret politikalarını şekillendiren ve anayasal çerçevesini çizen birkaç temel düzenleme vardır.

Birincisi 1982 Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlığının 73. Maddesidir. Bu 73. Maddede "*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir*" hükmü yer almaktadır.

İkinci önemli düzenleme ise, dış ticaretin dinamik bir yapıya sahip olması, bu alanda düzenlemelerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesinin önem arz ettiği görüşünden hareketle Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 167.maddesinin ikinci fıkrasında dış ticaretle ilgili hüküm getirilmiştir. Bu hüküm doğrultusunda 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 02/02/1984 tarihinde çıkarılmıştır. Anayasamızın 167/2 hükmü gereğince dış ticarete yönelik olarak *“Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olacak şekilde düzenlenmesinin sağlanması amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Cumhurbaşkanı yetkili kılınmıştır.”*

2. Dış Belirleyici Olarak Uluslararası Anlaşmalar

İkinci bölümde de değinildiği gibi küreselleşmeyle birlikte milletlerarası ticaret kolaylaşmış ve daha serbest hale gelmiştir. Bu durum ülke dışı ticari faaliyetlerin artış göstermesine neden olarak ülkeleri birbirine daha fazla yakınlaştırmıştır. Ekonominin küreselleşmesi ile bağlarını güçlendiren ve milletlerarası pazarlara giriş yapan ülkeler, pazarlara giriş yapmayı tercih etmeyen ülkelere göre daha hızlı büyümüştür. Bu sebeple ülkeler küresel ticarettten aldıkları payları arttırmak için anlaşmalar yapmışlardır. Ülkemiz de küreselleşmenin etkisi altına girmiş ve bu doğrultuda öncelikle ülke dışı ticarete yönelik doğrudan ve dolaylı kısıtlamaların kaldırılması için 1980-1990 yılları arasında birtakım dış ticaret politikaları uygulamış ve bu politikalara 1989’da finansal serbestleşmeyi gerçekleştirmeye yönelik ekonomi politikaları eşlik etmiştir. Ülkemizin 1996’da Avrupa Birliği Gümrük Birliği’ne üye olması ile Türkiye ekonomisinin dış ticarete küresel ekonomiye daha fazla entegre olduğu söylenebilir. Ayrıca özellikle 1990’lı yıllardan itibaren bölgesel ticaret anlaşmalarına katılmaya başlamış ve buna bağlı bazı devletler ile karşılıklı olarak anlaşmalar imzalamıştır (Altundal ve Somuncu, 2016: 122-140). Bunların detaylarına aşağıdaki başlıklarda değinilecektir.

a. Türkiye ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması

Küresel ticaretin; adaletli, öngörülebilir ve bütün devletlere imkanlar sunacak şekilde gelişimini sağlama amacına hizmet etmek için kurulan Dünya Ticaret Örgütü, dünya ticaretinin serbest bir şekilde işlenmesini ve kolaylaştırılmasını savunur. Ticarete serbestliğin rekabet ortamını arttıracaklarını, ülkelerin karşılaştırmalara giderek üstünlük yapılarına göre iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönleneceğini ve bu durumun küresel dünya

refahını yükselteceği varsayılır (Gültekin, 2020: 146). 1980’li yıllardan itibaren küresel ekonomi ile entegre olmaya çalışan Türkiye, özellikle 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü anlaşmasına üye olması ve yine aynı sene Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine giriş yapması ile beraber ticarete yönelik politika uygulama esaslarını belirten yasal çerçeveyi tekrardan şekillendirme gereği hissetmiş ve gerekenleri yerine getirmeye çalışmıştır (Selen, 2004: 183).

Türkiye’nin GATT’a ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olması, Batı’nın bir parçası olma ve küresel ekonomiyle bütünleşme, ekonomisini modernleştirme ve dış ticaret ilişkilerini geliştirme amacı taşımaktadır. Türkiye, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyiyle orantılı olarak DTÖ’nde gelişmekte olan ülke statüsünde yer almaktadır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülke statüsü, Avrupa Birliği ile gümrük birliği ve OECD üyeliği de DTÖ politikalarını etkilemektedir. Bununla birlikte, gelişmişlik düzeyi nedeniyle, Türkiye’nin DTÖ müzakerelerinin bazı yönlerine ilişkin çıkarlarının diğer gelişmekte olan ülkelerle paralel olarak değerlendirilebileceğini söylemek yerinde olacaktır (Pulat, 2003: 1-5).

Buna göre, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye XXXVII. Sayılı Taviz Listesi’nde yer alan endüstri mallarında, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği kapsamında 1992 yılında Avrupa Birliği’nin Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyumu yakalayabilmek amacıyla yaptığı indirimler ve yine aynı amaca ilişkin olarak bazı tekstil mallarında 1993 yılında Ortak Gümrük Tarifesi kapsamında yapmış olduğu indirimleri Uruguay Round Müzakereleri Çerçevesinde Dünya Ticaret Örgütü’ne konsolide etmiştir. Söz konusu mallarda Türkiye’nin ortalama tarife indirim taahhüt oranı %29’dur. Bu indirimler 1.1.1995-1.1.1999 tarihleri arasında 5 eşit parça olacak şekilde yerine getirilmiştir. (Karaca, 2003: 97).

Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü’nü kuran Merakeş Anlaşması kapsamında imzalanan 1995 yılından bu yana yürürlükte olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)’na da taraftır. Türkiye ayrıca kuruluşundan bu yana DTÖ bünyesi kapsamında Hizmet Ticareti Konseyi ve ilgili diğer Konsey ve Komitelerde hizmet ticareti ve e-ticaret konularını takip etmekte ve çalışmalara aktif olarak katılmaktadır.

Bunun yanı sıra Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü’nün 1995 yılında yürürlüğe giren DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında, tarım konusunda dünya tarım ürünleri ticaretinin şeffaf,

öngörülebilir ve adalet zemininde yürütülmesi amacıyla 2000 yılından bu yana yürüttüğü müzakerelerle ilgili tutumunu da ortaya koymuştur. Buna göre Türkiye'nin adaletli ve dengeli şekilde işleyen tarım ürünleri ticareti için DTÖ Tarım Anlaşması'ndaki var olan eşitsizliklerin giderilmesi talep edilmektedir. Bu kapsamda ülkemizce, tarımsal piyasalardaki artan belirsizliğe karşı geçmiş Bakanlar Konferansı hükümleri temelinde uygulanması mümkün ve etkili bir Özel Korunma Önlemleri Mekanizmasının gelişmekte olan ülkelere tanınması savunulmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2023).

Dünya Ticaret Örgütü tarihinde ilk ve tek ticaret anlaşması 22 Şubat 2017 tarihinde uygulamaya girmiştir. Türkiye'nin de imzaladığı Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın küresel ticarete senede ortalama bir trilyon dolar arttırması beklentileri mevcuttur. Bu anlaşma ile amaçlanan küresel ticari faaliyetlerde belgelere duyulan ihtiyacın azaltılması ve gümrük süreçlerinin daha basite indirgenmesidir (Gültekin, 2020: 147). Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü istisna kuralları çerçevesinde Türkiye'nin kurucu üye olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Gelişen Sekiz Ülke (D8), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çatıları altında tercihli ticaret anlaşmaları da söz konusudur (Batirel, 2016: 4). Bunların dışında Türkiye, DTÖ bünyesinde müzakereleri devam eden E-ticaret, Hizmet Ticaretinde Ulusal Düzenlemeler ve Kalkınma için Yatırımın Kolaylaştırılması ortak girişimlerine de resmi üye olduğunu (<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/genel>, Erişim Tarihi: 14.11.2023) vurgulamak gerekir.

b. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Anlaşmaları

Küresel dünyada milletlerarası ticaret ve ülkelerin ekonomik büyümeleri arasında kurulan iyi ilişkiler milletlerarası ticarete olumlu yönde yansımıştır. Özellikle ülkeler 1950'li yıllardan itibaren etkili şekilde iktisadi entegrasyonlara yönelim göstermişlerdir. Türkiye de dünyadaki bu ekonomik değişime kayıtsız kalmayarak dış ticaretini arttırmak hedefiyle 1996 yılında Avrupa Birliği devletleriyle Gümrük Birliği anlaşması başta olmak birçok ülkeyle değişik ekonomik entegrasyonlar akdedilmiş ve uygulamaya konulmuştur. (Özçelik ve Aykaç Alp, 2021: 101).

(1).1963 Ankara Anlaşması

Ülkemizin Avrupa Birliği ile ilişkileri, 1963 yılında imzası atılan ve 1964 yılında uygulamaya giren Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Anlaşmanın ülkemiz için hedefleri şu şekildedir (Karluk, 1998: 383):

- Türkiye ve Topluluk arasında bir gümrük birliği oluşturma,
- Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi ülke halkları arasında ilişkileri geliştirme,
- Türk ekonomisi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ekonomileri arasında mevcut gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak,
- Türk ekonomisini kalkındırmak amacıyla ekonomik yardımlarda bulunmak,
- Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üyeliğine kolaylık sağlamak,
- Roma Anlaşmasında belirtilen ülküyü paylaşmak, barış ve özgürlüğü garanti altına almaktır.

Ankara Anlaşması'nda Türkiye-Avrupa Birliği (o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) ilişkileri hazırlık, geçiş ve son dönem şeklinde üç aşamalı düzenlenmiştir. Hazırlık aşaması 1964'te başlayıp 1973'te Katma Protokol ile sona ermiştir. Hazırlık aşamasında AB ile Türkiye arasındaki iktisadi açıdan eksikliklerin giderilmesi istenmiş, bunun için de Türkiye'ye iktisadi yardım ve kredi imkânı sağlanmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği, Türkiye'ye tek taraflı olacak şekilde "tarife kotası" tatbik etmiştir. Yine bu dönemde ülkemize 1. Mali Protokol kapsamında 175 milyon ECU'lük kredi verilmiş ve bu kredi Keban Barajı ve Boğaz Köprüsünün yapımında kullanılmıştır. Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile 2. Mali Protokol imzalanmış ve Türkiye Avrupa Topluluğu'ndan 220 milyon ECU tutarında kredi almıştır. 1973-1995 yıllarını içeren geçiş aşamasında, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ortak Gümrük Tarifesi'nin uygulamaya konması ve devletler arasında kota sınırlamalarının kaldırılarak ve tekel oluşumlarının düzenlenmesi söz konusu olmuştur (Dilbaz Alacahan, 2017: 27-28).

Geçiş döneminin hukuki başlangıcı Katma Protokol'ün uygulamaya girdiği 1 Ocak 1973 tarihidir. Geçiş dönemiyle amaçlanan karşılıklı ve denge unsuruna dayalı yükümlülüklerin temelinde; gümrük birliğinin işlerliğini ve Türkiye'nin ekonomik

politikalarının Topluluğun politikalarına yaklaşmasını sağlayabilmektir (Tüzmen, 1999: 318). Katma Protokol'ün maddeleri şu şekilde ifade edilebilir: 1. Kısımda “Malların Serbest Dolaşımı” başlığında sanayi malları için Gümrük Birliği inşa edilmeli, Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye nezdinde kabulü sağlanmalı ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması gibi konular yer almaktadır. 2. Kısımda ise Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımlarının sağlanması ile yerleşme hakkı, ulaştırma ve hizmet edimi gibi konular bulunmaktadır. Ülkemizde geçiş dönemiyle birlikte tarım ürünlerindeki avantajlar azalmış, sanayi ürünlerindeki yükümlülükler ise artmıştır. Bu durum hükümetler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Tarım ürünlerinde Türkiye'nin rekabet avantajlarının azalmasına neden olan “Akdeniz Politikası”, Topluluğun çeşitli Akdeniz ülkelerinin sınai ürünlerinin gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmesine olanak tanımış ve tarım ürünlerine de birtakım ayrıcalıklar getirmiştir. Ancak tüm bunların yanında, Katma Protokolün yukarıda da bahsedilen işçilerin serbest dolaşımı bir türlü gerçekleştirilememiştir. (Uysal, 2001: 143-144).

Ankara Anlaşması'nın Katma Protokol ile düzenlendiği Geçiş Dönemi ve bu dönemin sona ermesini takip eden “Son Dönem” olarak adlandırılan bu dönem Türkiye ile AET arasındaki Gümrük Birliği'ne dayanmaktadır. Bu dönemde, taraflar arasındaki ekonomi politikalarının eşgüdümlü ilerlemesi sağlanacaktır (Tüzmen, 1999: 318). Dış ticaret politikalarının uyum içinde ilerlemesi sürecinde; tarım ürünleri ticaretinde öncelikle tavizli rejimin genişletilmesi, zamanla serbest dolaşıma geçilmesi, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlayabilmek için somut adımların atılması, Türkiye'nin geniş kapsamda rekabet hukukunu, mevzuat ve uygulamalarını Topluluk sistemine tam uyumlu olacak şekilde düzenlemesi beklenmektedir (Arat, 1995: 593). Görüldüğü üzere, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki gümrük birliği ilişkisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma yönündeki geliştirmeye çalıştığı ilişkilerin ayrılmaz bir parçası sayılmaktadır. Bir başka ifadeyle, gümrük birliğinin AB'ye tam üyelik sürecinin bir basamağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kaçar, 2003: 390-391)

(2).6 Mart 1995 Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Anlaşması)

Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında alınan 1/95 Sayılı Karar gereğince Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliğinin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesi kabul edilmiş ve bunun sonucunda Türkiye-Avrupa Birliği ortaklık ilişkisinin yukarıda da bahsedildiği üzere üçüncü aşaması olan son döneme geçilmiştir (Akçay ve Akgül Açıkmeşe, 2017: 285). Türkiye-AB Gümrük Birliği, taraf olan ülkeler arasında malların serbestçe dolaşmasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerinin tatbik edilmesini öngören ekonomik entegrasyon şeklidir. Bu entegrasyonla, AB'de ticari faaliyetlerde ve rekabet politikalarında kayıt altına alınan gelişmelerle beraber Türkiye'nin de bu politikalara uyum sağlama gerekliliği doğmuştur (Tüzmen, 1999: 358).

Gümrük birliği ile birlikte, sanayi mallarında 12 ve 22 yıllık listelerdeki son indirimlerle gümrük vergileri ve eş etkili uygulamalara son verilmiş; gümrük vergileri sıfırlanmış, ithalat kotaları ve bunlara eş etkili önlemler kaldırmıştır. Ayrıca ülkemiz Avrupa Birliği'nin talep ettiği rekabetin korunmasına ilişkin Anti Tekel Kanunu'nu çıkararak, 1997 yılında Rekabet Kurulu'nu oluşturmuş ve Türkiye AB dışındaki ülkelere hassas ürünler denilen petrol yağları, porselen, traktör, deri, çanta gibi ürünlerin ithalatında Ortak Gümrük Tarifesi'ne aşamalı olarak 1 Ocak 2002 tarihinde uyum sağlamıştır (Ertürk, 2002: 287; Telli, 2015: 290).

Türkiye, Avrupa Birliği müktesebatına uyumu baz alan gerekli düzenlemeleri Gümrük birliği kapsamında yerine getirmiştir. Hal böyle olunca Türk ürünlerinin daha kaliteli ve uluslararası alanda rekabet edilebilirliğini arttırmıştır. Bu bakımdan aslında Gümrük birliğinin ticaret hacmi ve üretim kalitesi bakımından hem Türkiye hem de Avrupa Birliği açısından karlı olduğu söylenebilmektedir (Ay, 2019: 163). Ancak Türkiye'nin, gümrük birliği ile Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesini kabul etmesinden sonra üçüncü ülkelere ithalat yapabilmesi için, Ortak Gümrük Tarifeli üçüncü ülke mallarının Avrupa Birliği mallarından daha ucuz olması gerekmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelere mal ihracatını yapabilmesi de bu ülkelere ve Ortak Gümrük Tarifeli üçüncü ülkelere daha ucuz mal üretimine bağlıdır.

Aksi halde gümrük birliği sonrası Türkiye'nin dış ticaret hacmi küçülebilecektir. (Aktaş ve Güven, 2003: 5).

Bu bakımdan gümrük birliği kapsamına dahil olan alanlarda, Türkiye Avrupa Birliği ile serbest ticari faaliyetler de bulunarak Avrupa Birliği'nin müşterek pazarının bir parçası olmuştur. Değinilmesi gereken bir başka önemli husus da Türkiye'nin Avrupa Birliği ile sanayi ürünleri alanında serbest ticarete bulanabilmesi için AB'nin hukuki standartlarına uygun üretimi gerçekleştirmesinin istenmesidir. Gümrük birliğinin yasal dayanağını oluşturan ve 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol, gümrük birliği kapsamına tarım ürünlerinin dahil edilmesini ve bu ürünlerin her iki taraf için de serbest dolaşımını öngörmüştür. Ancak iki taraf arasında kurulan gümrük birliği ilişkisi 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararında (Kalaycı ve Küçükali, 2018: 14) gümrük birliğinin sadece sanayi mallarını ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsadığı, gelenekleşmiş tarım ürünlerini kapsamadığı görölmektedir. Gümrük vergilerinde işlenmiş tarım ürünlerinin yerinin saptanmasında sanayi ve tarımın payları bölünmekte ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine dahil edilmektedir (şen, 2014: 41).

Gümrük birliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulurken Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan gümrük birliği anlaşması imzalayan tek ülke olan Türkiye için Gümrük Birliği Anlaşması'nın, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi için bir geçiş evresi olması, yani serbest ticaretin yerine getirilmesinden çok aslında Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin standartlarına uyumlu üretim yapması ve ileride tek pazara sorunsuz uyum sağlaması niteliğinde olduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak gümrük birliği sonrasında uzun bir zaman (2023 itibariyle 27 yıl) geçmesine rağmen Türkiye AB tam üyeliği konusunda bir ilerleme kat edilememiştir. Tüm bunlara ek olarak Avrupa Birliği'ne dahil olan bazı ülkelerin Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkması sonucu sadece stratejik ortaklık tercih ettiği de bilinmektedir (Ay, 2019: 163).

(3).Türkiye Avrupa Birliği Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Sorunu

GB'nin eski formuyla tahmin edilenden daha uzun süredir yürürlükte olması ve bu süreç içerisinde yaşanan dünya ticaretindeki değişikliklerle beraber gümrük birliğinin birçok eksiklikleri de içinde barındırıyor oluşu güncellemesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Özkoç, 2019: 58). Gümrük Birliği güncellenmesinde beklenenler şu şekilde söylenebilir; AB iç pazarına girişteki engellerin kaldırılması, ortak karar alma mekanizmalarına

Türkiye'nin de dahil edilmesi, uyuşmazlıkların çözümü konusunda ortak hareket edilmesi, AB'nin imzaladığı STA'lara Türkiye'nin de taraf olabilmesi, yapısal reformlara dahil olabilme ve doğrudan sermaye akışlarındaki artışlardan faydalanabilmektir (Nas, 2020: 10).

AB ile STA imzalayan ülkelere ait serbest ticaret kapsamındaki mallar, Türkiye'ye gümrüksüz olarak girebiliyorken Türkiye'ye ait olan malların söz konusu ülkelere gümrüksüz olarak girebilmesi için Türkiye'nin o ülkelerle STA'nı imzalamış olması gerekmektedir. AB ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamayı tercih eden ülkeler, ülkemiz bu anlaşmayı imzalamak istemeyen ülkelere karşı ticari ilişkilerinde dezavantajlı konuma düşecektir. 2009 sonrası imzalanan STA'larda ülke bazında olmayıp bölge bazında da gerçekleşmekte olup ticaretin tam olarak serbestleşmesi amaçlanmakta ve sadece malları değil; hizmetler, tarım sektörü, fikri mülkiyet hakları ve kamu alımlarını da içermektedir. Bu anlaşmaya göre bölgesel bütünleşme kapsamında daha fazla malın anlaşma kapsamına dahil edilmesi hedeflenmektedir. Bu noktada AB ile Türkiye arasındaki GB, henüz tamamlanmamış bir anlaşma olarak karşımıza çıkmakta çünkü sadece sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde tarife ve kotaların kaldırılmasını içermektedir. Yeni nesil STA'larda tam serbestleşme için sadece sanayi ürünleri değil, tarım ürünleri, hizmet sektörü ve kamu alımları dahil edilmeli dolayısıyla GB'nin modernizasyonu yeni nesil STA kapsamında güncellenmesinin taraflar adına faydalı olacağı belirtilmektedir (Develi ve Akyüz, 2019: 11).

GB'nin güncellenmesine gerektirecek bir diğer önemli neden ise; AB üyesi ülkelerin 2001 yılından bu yana üçüncü ülke tırlarına karşı kota ve vize uygulaması getirmiş olması fakat bu noktada temel sorunun Türkiye'nin GB'ne üyeliği olmasına rağmen bu kotalara maruz kalmasıdır. Türk taşımacılara yönelik karayolu taşıma kotaları uygulaması da halen devam etmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018: 20). Ayrıca bir diğer sorunda AB'nin Türkiye' uyguladığı Vize rejimidir. Avrupa Birliği yıllar geçtikçe Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamalarını zorlaştırmıştır olup bu durum özellikle Türk iş adamlarının ürünlerini kolayca Avrupa Birliği pazarlarında pazarlayabilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca kota geçiş ve belge sınırlamaları, vize uygulamaları malların serbest dolaşımı sürecinde Türkiye'nin önünde önemli bir engel teşkil etmekte ve GB'nin yeni güncellemelerle bu konuda da düzenleme yapılması beklenmektedir (Develi ve Akyüz, 2019: 9).

Ticaret Bakanlığı, 2022 yılında, Gümrük Birliği'nin işleyişinin geliştirilmesi ve güncelleme müzakerelerinin başlatılmasına yönelik Komisyon ve AB Üye Devletlerindeki muhataplarıyla siyasi ve teknik seviyede yoğun görüşmeler gerçekleştirmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı von der Leyen de Gümrük Birliği çerçevesini güncellemek için çalışacaklarını açıklamıştır. Ticareti daha da canlandırmak için Gümrük Birliği'nin uygulanmasında ortaya çıkan zorlukların ele alınacağını ve Gümrük Birliği'nin çerçevesinin güncellenmesi üzerinde çalışacaklarının altını çizmiştir. Von der Leyen aynı zamanda, yeşil ve dijital dönüşüme odaklanılarak, kamu ve özel sektör iş birliğini arttıracak yolları da araştıracaklarını belirtmiştir (https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=38, Erişim Tarihi: 16.11.2023).

Gümrük Birliğinin güncellenme sürecinin yavaş işlemesine dair Türkiye'nin önüne sunulan nedenler ise; Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı makroekonomik istikrarsızlar, AB'ne üye ülkelerle yaşanan siyasi gerilimler ve karşılıklı diyalogların azalması, yatırım ortamında endişeler gibi nedenlerle yabancı yatırımların düşük düzeyde kalması karşısında Türkiye'nin de GB'den beklenen faydanın sınırlı kalmasına neden olmuştur (Global İlişkiler Forumu, 2021). Ayrıca son yılların ilerleme raporlarında da Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecinde sınırlı ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülkelerden ithal edilen üçüncü ülke menşeli ürünlerin ithalatına ilave vergilerini bazılarını kaldırmıştır. Türkiye'nin toplam ithalatının büyük bir bölümü, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin temel hükümlerine aykırı olarak halen ek vergilere tabi olduğu öne sürülmüş, AB-Türkiye Gümrük Birliği içerisinde serbest dolaşımda olan mallara yönelik ilave vergileri ve ithalat ve ihracat kısıtlamalarının kaldırılması gerektiği belirtilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

İşte bu noktada Gümrük Birliğinin güncellenmesinin hem Türkiye'ye hem de AB'ye ekonomik kazanımlarının daha fazla olacağı beklentisi nedeniyle tam üyelik gerçekleşene kadar en ideal çözümün tarım sektörü, hizmetler sektörü, kamu alımları, karayolu kotalarının kaldırılması ve vize serbestisi gibi unsurları kapsayacak şekilde bir GB ile böylece müzakere aşamasında AB'ye tam üyelik sürecindeki ilişkiler aktif tutulmak istenmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018: 22). Bu gelişmeler ışığında şu çıkarım yapılabilmektedir. Ekonomik ve ticari ilişkileri artık siyasi ilişkilerden ayırmak pek mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan Gümrük Birliğinin geleceği de AB ile olan siyasi ilişkilerimizin gidişatına göre şekilleneceği açıktır (Global İlişkiler Forumu, 2021).

c. Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye, Avrupa ile gümrük birliğini uygulamaya koyan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi hükmü gereğince Avrupa Birliği'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlama çabası göstermiş ve serbest ticaret anlaşmalarını da bu uyum çerçevesinde imzalamıştır (Gürsel ve Alkin, 2010: 49). Gümrük birliğinin kurucusu olan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16.maddesinde topluluğun tercihli ticaret rejimini 5 yıl gibi bir zamanda üstlenmesi kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda gümrük birliğinin gereği olarak ülkemiz az gelişmiş ülkelerle Topluluğun sağlamış olduğu genelleştirilmiş tercihler sistemini ve Topluluğun diğer ülkelerle olan tercihli ticaret rejimini üstlenmekle yükümlü kılınmıştır. Türkiye bu yükümlülük kapsamında Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ve Kuzey Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır (Kalaycı, 2017: 136)

Ülkemizin ilk serbest ticaret anlaşması 10 Aralık 1991 tarihinde akdedilmiş ve 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girerek İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'nın içinde bulunduğu EFTA-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması'dır. Türkiye EFTA ülkeleri ile ayrı serbest ticaret anlaşmaları akdetmiştir (Pınar, Boran ve Sevilmiş, 2013: 5). Bugüne kadar ülkemiz tarafından 38 serbest ticaret anlaşması akdedilmiş olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanmış olan 11 serbest ticaret anlaşması, bu ülkelerin Avrupa Birliği üyeliği sebebiyle iptal edilmiştir. Geriye kalan serbest ticaret anlaşmalarından 22'si (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela, Birleşik Krallık) yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarıdır. Türkiye-BAE Serbest Ticaret Anlaşmasının 1 Eylül 2023 tarihinde yürürlüğe girmesiyle beraber uygulamada olan serbest ticaret anlaşmalarının sayısı 23'e yükselecektir. Öte yandan, Ukrayna, Lübnan, Sudan ve Katar serbest ticaret anlaşmalarının iç onay süreçleri de sürmektedir (T.C Ticaret Bakanlığı, 2023).

Türkiye, gerek milletlerarası ticarete serbest ticaret anlaşma ağları oluşturma amacına paralel olarak gerekse gümrük birliği çerçevesinde Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkelerle karşılıklı yarar ilkesine dayanan benzeri anlaşmaları akdetmektedir. Bu bakımdan serbest ticaret anlaşmaları, komşu ve çevre ülkelerle aramızdaki dış ticaretimizin gelişmesi, ihracatçılarımızın dış pazarlarda, başta Avrupa

Birliği müteşebbisleri olmak üzere rakipleri ile eşit koşullarda rekabet edilebilmesinin sağlanması; karşılıklı yatırımların ve ortak teşebbüslerle ülkemizin milletlerarası sistemde rekabet gücünün arttırması bakımından önem taşır. Bu kapsamda ülkemizin Avrupa Birliği tarafından akdedilmiş serbest ticaret anlaşmalarının içeriğini olduğu gibi kabul etme zorunluluğu bulunmamakta olup, yapılan görüşmelerle sanayi ve ticaret politikalarımıza ilişkin hedeflerimiz ile ülkemizin hassasiyetleri göz önüne alınmalıdır (Kalaycı, 2017: 136).

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması imzalama nedenleri arasında ülkemizin dış ticarete yeni pazarlar edinme isteği ilk sırada yer almaktadır. Diğer bir neden olarak, Türkiye'nin gümrük birliğine üye olması nedeniyle Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerle benzer anlaşmaları imzalama zorunluluğudur (Ateş ve Seymen, 2019: 258-259). Avrupa Birliği ile Serbest Ticaret Anlaşması akdeden ve henüz Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması imzalamamış olan ülkelerin Avrupa Birliği içinde serbest dolaşımdaki malların herhangi bir Avrupa Birliği ülkesi üzerinden Türkiye pazarına gümrük vergisi alınmadan girme imkanına sahip olmaktadır (Kalaycı, 2017: 136). GATT 'ın 24. maddesi ile bir istisna getirilmiş ve aralarında Serbest Ticaret Anlaşmasını akdeden devletlerin karşılıklı olarak üçüncü devletlere nazaran daha düşük gümrük vergileri uygulayabilmesi olanağı tanımıştır. Bu durum Türkiye'nin makro ekonomik istikrarını gerçekleştirebilmesi için dış ticarete farklı stratejiler belirlemesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu ise ya AB'yi Gümrük Birliği'ni STA yönünde revize etmesiyle ya da her ne kadar Gümrük Birliği'ne aykırı ise de Türkiye'nin yapacağı yeni serbest ticaret anlaşmalarına farklı boyutlar getirmesiyle aşılabilecektir (Telli, 2016: 83-84).

Avrupa Birliği'nin birlik dışı devletlerle akdettiği serbest ticaret anlaşmaları otomatik olarak Türkiye'yi kapsamaması gibi sorunlar zamanla Türkiye açısından ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Kalaycı ve Küçükali, 2018: 14). Avrupa Birliği'nin bu anlaşmaları gerçekleştirdiği devletlerin ürünleri gümrük birliği sebebiyle ülkemizin geniş mal yelpazesine ulaşabilmektedir. Fakat Türkiye'nin ithalatta Avrupa Birliğinin dayattığı koşulları üstlenmesiyle bu ülke mallarından dolayı korunma imkanını yitirmekte olup bu durum karşısında iç pazardaki üretici kesim için de ciddi bir rekabete baskısı ile karşılaşmaktadır (Doğan ve Uzun, 2014: 333-334).

B.TÜRKİYE’NİN KÜRESEL EKONOMİYE ENTEGRASYONU VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Bu başlıkta Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası küresel ekonomiye entegrasyon süreci dış ticaret politikalarında değişim, ekonomiye yansımaları ve Avrupa Birliği ile ticari ilişkilerdeki değişim çerçevesinde 1980’li yıllar, 1990’lı yıllar ve 2000’li yıllar olarak ayrı ayrı incelenecektir.

1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü

a. 1980’li Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü

Aslında Türkiye ekonomisinde dış ticaret politikalarının özelliklerini ifade ederken konuyu 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olarak düşünmek mümkündür. Ülkemiz 1980 öncesinde sürdürülen dış ticaret faaliyetlerine yönelik politikaları daha çok kendi kendine yetebilme, ekonomideki iç piyasa aktörlerini canlandırma ve dışarıdan kaynaklı rekabet ortamından korunmaya özgü ithal ikameci bir politika uygulanmasını tercih etmiştir (Özel ve Aziz, 2018: 451-452). İthal ikameci politikaların yoğun bir şekilde uygulandığı bu dönemde ağır sanayi ve sermaye malları üretimini yükseltmeyi hedefleyen büyük kamu yatırımlarını yapabilmeyi amaçlamışlardır. Ülkemizin uygulamış olduğu ithal ikameci stratejilerin ciddi miktarda ithale dayanan hammaddelere bağlı olduğu söylenebilir. Bundan sebeple 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında ülkemizin dış ticaret verileri negatife dönmeye başlamıştır. Ödemeler dengesi krizi 1977 yılında gittikçe ekonomiyi zorlamış, ekonomik istikrar önemli ölçüde bozulmuştur. 1978 ekonomik istikrar tedbirlerinden istenen sonuçlara ulaşamamıştır (Özel, 2011: 82-83).

Türkiye 1980’li yılların başından itibaren ülke içinde veya dışındaki ekonomik şartların değişiklik göstermesine bağlı olarak 1980 öncesi ithal ikamesine dayalı ekonomi modelini terk etmiş, küresel ekonomiye uyum sağlayabilmek gayesiyle serbest politikalar uygulamaya başlamıştır. Başka bir anlatımla dışa açık bir ekonomi modeli olarak adlandırılan ve temel strateji olarak benimsenen ihracata dayalı büyüme politikası ile ithal ikameci politikalar terk edilerek yeni bir yol tercih edilmiştir (Şiriner ve Doğru: 2005: 162). Türkiye ekonomisinin dışa açılması, sadece dış ticaretin serbestleştirilmesini değil finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmesine yönelik gelişmeleri de içermektedir. Finansal serbestleşmeye geçiş 1990’lı yılların başında olmuştur.

Türkiye ekonomisinin dış ticaret açısından dünya pazarlarına açılması 1980-1990 yıllarında yapılan çeşitli düzenlemelerle gerçekleşmiştir. Bu süreçte ilk olarak mal pazarlarının dışa açılması ve ticari kotaların korunmasına yönelik ithalat rejimi serbestleştirilmiştir (Yeldan, 2001: 25). Aslında bu gelişmelerin arkasında 24 Ocak 1980 kararları denen ekonomik istikrar ve yapısal uyum tedbirleri yer almaktadır. Bu tedbirler ülkemiz dış ticaretinde önemli bir değişim meydana getirmiştir. Çünkü alınan tedbirler içinde; dış ticaret üzerinde etkili olan esnek kur uygulamasına geçiş, ithalat rejiminin liberalize edilmesi, ihracatın ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenmesi yer almaktadır (Demirbaş, 2003: 234).

Bu bakımdan dış ticaret politikalarındaki serbestleşme etkisi ithalat ve ihracat rakamlarında görülür seviyelerde olmuştur (Yıldız Tokathoğlu, 2005a:52). 1980 sonrası dışa açık bir sanayileşme modeli çerçevesinde Türkiye ekonomisinde ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi artarken özellikle ihracatta imalat sanayinin payı hızlı bir şekilde artmıştır. Böylece ekonomik yapı içe dönük, gümrük vergileriyle koruma altına alınmış tüketim sanayisinden, dışa yönelik üretim mallarına yoğunlaşan bir sanayiye dönüşerek uluslararası piyasalarda rekabeti esas alan bir şekle dönüşmüştür (Adıgüzel, 2013: 7).

Tablo 1, 1980-1999 yılları arasındaki dış ticaret verilerini göstermektedir. Tablo 1'e göre Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve dış ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte dış ticaret hacmi 1980 yılında 10,8 milyar dolar düzeyinde iken, 1989 yılında 27,4 milyar dolar düzeyine, 1990 yılında ise 35,2 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Dış ticaret hacminin ihracat tarafına bakıldığında, ihracat hacmi 1980 yılında 2,9 milyar dolar düzeyinde iken, 1990 yılında 12,9 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Buna karşın ithalat hacmi 1980 yılında 7,9 milyar dolar iken, 1990 yılında 22,3 milyara artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1980 yılında %36,8 düzeyinde iken, 1989 yılında %73,6, 1990 yılında %58,1 olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranında 1980-1990 ortalaması ise %64.1'dir. 1980 döneminde uygulanan ihracata dayalı kalkınma stratejisi sonucunda, Türkiye'nin ihracatının da sektörel dağılımı değişmiştir. Toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı hızla artarak 1980 yılında yüzde 36 seviyesindeyken, 1990 yılında yüzde 80'e ulaşmıştır. Aynı dönemde tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payı azalmıştır. İhracattaki artışta gerçekçi kur politikasının uygulanması, kambiyo politikasının serbestliğinin artırılması, ucuz kredi ve vergi iadesi ve sübvansiyonlar ihracattaki artışta önemli rol almıştır (Özsan, 2013: 11). İlgili tabloda

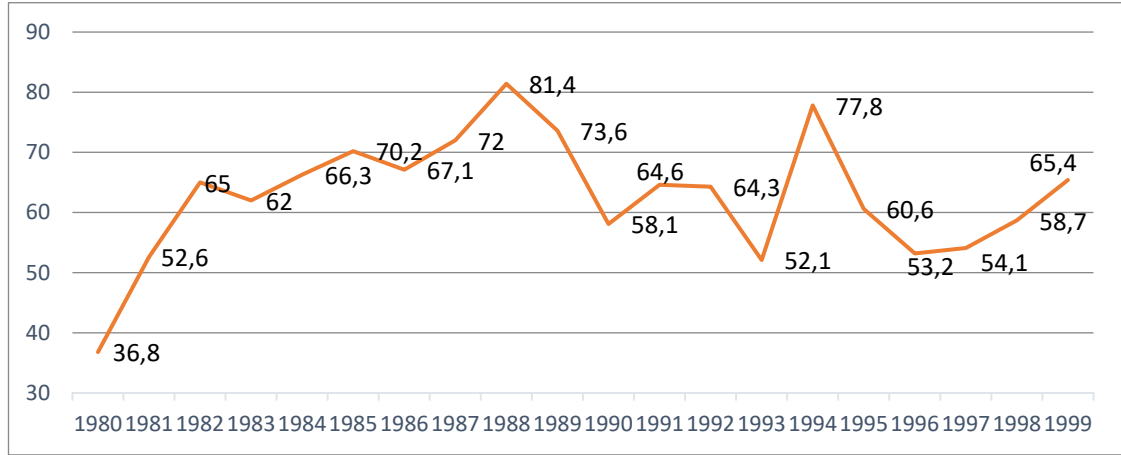
yer alan veriler ışığında ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranlarının yükseliş ve azalış seyrini Grafik 1’de görmek mümkündür.

Tablo 1: 1980-1999 Yılları İtibariyle Türkiye’nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İhracat	İthalat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)			
					Değer	Değer	(%)
1980	2.910	28,7	7.909	56	- 4.999	10.819	36,8
1981	4.702	61,6	8.933	12,9	- 4.230	13.636	52,6
1982	5.745	22,2	8.842	-1	- 3.096	14.588	65
1983	5.727	-0,3	9.235	4,4	- 3.507	14.962	62
1984	7.133	24,5	10.757	16,5	- 3.623	17.890	66,3
1985	7.958	11,6	11.343	5,5	- 3.385	19.301	70,2
1986	7.456	-6,3	11.104	-2,1	- 3.648	18.561	67,1
1987	10.190	36,7	14.157	27,5	- 3.967	24.347	72
1988	11.662	14,4	14.335	1,3	- 2.673	25.997	81,4
1989	11.624	-0,3	15.792	10,2	- 4.167	27.416	73,6
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	- 9.342	35.261	58,1
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	- 7.453	34.640	64,6
1992	14.714	8,2	22.871	8,7	- 8.156	37.585	64,3
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	- 14.083	44.773	52,1
1994	18.105	18	23.270	-20,9	- 5.164	41.375	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	- 14.071	57.346	60,6
1996	23.224	7,3	43.626	22,2	- 20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.558	11,3	- 22.297	74.819	54,1
1998	26.973	2,7	45.921	-5,4	- 18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	- 14.084	67.258	65,4

Kaynak: TÜİK Veri Portalı

Grafik 1: 1980-1999 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: TÜİK Veri Portalı

Türkiye ekonomisinin ithalat ve ihracat verilerinin ekonomik büyüme oranı, enflasyon ve işsizlik oranları gibi temel parametrelerle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Dış ticaret açıklarının yaşandığı dönemler sonrası piyasada artan riskler doğurup temel parametrelere negatif etki verirken dış ticaret fazlası verilen dönemlerde ise bu parametrelere olumlu katkıda bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinin dışa açılma sürecinin ekonomik büyüme oranlarına yansıyor yansımadığını Tablo 2’deki verilere bakarak değerlendirmek mümkündür. Aşağıdaki Tablo 2, 1980-2023/1 yılları GSMH büyüme oranlarını göstermektedir.

Tablo 2: 1980-2022 Yılları İtibariyle Türkiye’de GSMH Büyüme Oranları (%)

Yıllar	GSMH Oranları	Yıllar	GSMH Oranları	Yıllar	GSMH Oranları	Yıllar	GSMH Oranları
1980	-2,8	1991	0,3	2002	7,8	2013	4,2
1981	4,8	1992	6,4	2003	5,9	2014	2,9
1982	3,1	1993	8,1	2004	9,9	2015	6,1
1983	4,2	1994	-6,1	2005	7,6	2016	3,2
1984	7,1	1995	8	2006	6	2017	7,4
1985	4,3	1996	7,1	2007	4,6	2018	3
1986	6,8	1997	8,3	2008	0,9	2019	0,9
1987	9,8	1998	3,9	2009	-4,7	2020	1,8
1988	1,5	1999	-6,1	2010	9,2	2021	11,4
1989	1,6	2000	6,1	2011	8,5	2022	5,6
1990	9,4	2001	-9,5	2012	2,2	2023*	4

Kaynak: Strateji Bütçe Başkanlığı verileri dikkate alınarak tablo tarafımca hazırlanmıştır. * 2023 Yılı ilk çeyrek dönem verisi

Tablo 2'deki 1980-1990 ekonomik büyüme oranları dikkate alındığında bu dönemin ortalama ekonomik büyüme oranı %4,5 düzeyindedir. Bu oran Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme oranıdır. Dolayısıyla 1980'li yıllarda ihracat hacminde ciddi bir artış görülmesine rağmen bunun büyüme oranlarına yansımaları pek söz konusu değildir. Ayrıca yine Tablo 2'ye bakıldığında, ekonomik büyüme oranının inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin istikrar içinde ilerleyen büyüme oranlarına sahip olmaması, sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalması ve büyümekte zorluk çekmesinin önündeki en büyük engellerden birinin sermaye birikimi olduğu yönünde değerlendirmeler söz konusudur (Şiriner ve Doğru, 2005: 163).

b. 1990'lı Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle entegre olma süreci ile beraber tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumunda geçmiştir ve bu dönem finansal serbestleşmenin tamamlandığı döneme işaret etmektedir. Finansal serbestleşmenin getirdiği yeni tür mali araçlar bu mekanizmanın işleyişinde ciddi unsurlar oluşturmuştur. Devlet bir yandan bu araçlarla toplumsal gelir dağılımının düzenlenmesi konusunda gerekenleri yerine getirirken bir yandan da kamu sektörü mali dengeleri bu süreçte tüm maliyetleri üstlenmiştir (Yeldan, 2001: 25-26). 1990 yılından itibaren Türkiye'de kronik yüksek enflasyon ve kamu açıklarının sebep olduğu borç yükü, ekonomik bunalımlara yol açmıştır (Bayrak ve Kanca, 2013: 94). Bu dönemde iki önemli kriz baş göstermiştir. Bunlar 1994 ve 1999 yıllarındaki yaşanan krizlerdir. 1993 sonlarında 1994 başından hem bütçe hem de cari açık çok ciddi seviyelere kadar yükselmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinde serbestleşmeyle beraber Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinde artış yaşanmıştır. Kamunun borçluluğu artmış, Türk Lirası değerlenmiş ve iç borçlanma Merkez Bankası kaynaklarına dayandırılmış ve tüm bu gelişmeler 1994 krizinin çıkmasında etkili olan etkenler haline gelmiştir (Bahar ve Erdoğan, 2011: 1-9; Özsan, 2013: 12). Türkiye'nin 1990'lı yılların başlarından itibaren uygulamaya koyduğu düşük kur politikası neticesinde enflasyon baskı altında tutulmuş mal ve hizmet fiyatları baskılanmıştır. Ancak düşük kur sebebi ile ithal girdi fiyatları yurt içi fiyatlara nazaran düşük kaldığından; bu dönemde ithal ürünlere talep artmış ve dış ticaret dengesi ithalat lehine bozulmuştur. Böylelikle yurt içinde atıl üretim kapasiteleri

oluşmuş arzın önemli bir kısmı cazibesi artan ithal ürünlere yönelmiş ve bu durum ekonomik büyümeyi negatif etkilemiştir (İyidiker, 2002: 70-71).

1991 ve 1994 yılında kriz nedeniyle ülke içinde talebin azalmasına bağlı olarak ve 1994 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ithalatta daraltıcı etkiye sahip olmuştur. 1994 yılının başına kadar değerli olan Türk Lirası, ihracatı negatif etkisi altına alırken ithalatı yükseltici etkisi olmuş sonraki dönemde ise, gerçekleşen yüksek orana sahip devalüasyon ithalatta sıkılaşılmaya yol açmış ihracat verileri ise artmıştır (Özel ve Aziz, 2018: 451-452). 1994 yılında ihracat bir önceki yıla göre %18 artış gösterirken, ithalat ise %20,9 kadar daralma kaydetmiştir. Dış ticaret gelişmeleri açısından 1980-1999 döneminin bütününe baktığımızda (Tablo 1), 1980 yılında 2,9 milyar dolar ihracat değeri 1999 yılında geldiğinde 26 milyar dolar seviyesine gelerek 1980-1999 yılları arasında artan şekilde ilerlemiştir. İthalat ise 1980 yılında 7,9 milyar dolar seviyesindeyken 1999 yılına geldiğinde 40 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Dış ticaret hacmi ise 1980 ve 1999 yılları arasında büyüyerek ilerlemiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılı itibarıyla yüzde 36,8 iken, 1980-1999 yılları arasında bu değer ortalama 62,79 olmuştur.

1996 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne üyeliği sonrası gümrük vergisi alınmadan yurtiçine giren mal miktarları artmış, ilk zamanlarda bu malların Avrupa Birliği'nden ülkemize gelmesi ile beraber üretici kesimi bu ithal mallara karşı rekabet etmekte zorlanmış ve dış ticarete açığın oluşmasında etkili olmuştur. Gümrük Birliği'nden önceki zamanlarda ihracatın ithalatı karşılama oranı %60-70 seviyelerindeyken 1996 yılında bu oran 53,2 seviyelerine 1997 yılında 54,1 seviyelerine gerilemiştir (bakınız: Tablo 1). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte yerel üretici sahiplerinin üretim koşullarında verimlilik olgusunu artırması ve kalite oranı yüksek ürünler üretmesi amacıyla ihracat faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına sanayi sektöründe ARGE uygulamaları için yüksek finansman temini ile yüksek teknolojiye sahip malların üretimi hedeflenmiştir (Karakaya ve Ertekin, 2020:83). 1999 yılında yaşanan krize istinaden gerçekleşen daralma ile birlikte sektörlerde görülün likiditeye erişimdeki sıkıntılardan dolayı ithalat tutarındaki artış seyri sonra ermiş ve azalma görülmüştür. Bunun neticesinde de ihracatın ithalatı karşılama oranının arttığını söyleyebiliriz (bakınız: Tablo 1).

c. 2000'li Yıllarda Dış Ticaret Politikaları ve Genel Görünümü

2001 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkma hedefiyle 2002 yılında önemli adımlar atan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren küreselleşmenin de katkısıyla güçlü bir büyüme dönemine adım atmıştır. Makroekonomik istikrarı devamlı kılacak, ekonomiyi esnek, etkili ve üretken işleyen bir mekanizmaya dönüştüren yapısal reformlarla birlikte uygulamaya sunulan sıkı para ve maliye politikaları ekonomide, güven ve istikrarı büyük ölçüde temin etmiştir. 2002-2007 yılları arasındaki dönemlerde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş (bakınız: Tablo 2), ihracat ve üretim faaliyetlerinde yüksek oranlarda artışlar yaşanmış, enflasyon oranı düşmüş, mali disiplin göreceli olsa da sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak 2008'in ikinci yarısında dünyada başlayan küresel kriz, 2009 yılının Türkiye için bir hayli zor bir yıl olarak geçmesine neden olmuştur. Dünyada yaşanan kriz finansal kaynaklı kriz şeklinde olsa da neticeleri en çok reel sektörde görülmüştür. Ancak bu krizin etkisi Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz sonrasında geliştirdiği politikalar ve yapısal reformlar sayesinde sınırlı düzeyde kalmıştır. Kamu maliyesi ve bankacılık sektörü alt yapısının güçlü oluşu, yaşanan bu krizin etkilerini hafifletmiştir (Acar, 2013: 17)

Ekonomik büyüme, yaşanan kriz sonrası 2010 yılında %9,2 seviyelerine çıkmıştır. 2009 yılının ikinci yarısında başlayan ekonomik toparlanma 2010 yılında da devam etmiş ve ekonomik büyüme oranlarına yansımıştır (bakınız: Tablo 2). Bu dönemde sanayi, inşaat, ulaştırma ve ticaret alanlarında yüksek oranlarda katma değer sağlanmıştır. Bu yıl itibariyle ekonomik faaliyetlerde beklenenden yüksek artışların olması, var olan belirsizliklerin azalması ve istihdamın artırılmasına yönelik alınan tedbirler istihdamı yükseltmiş ve işsizlik oranının da azalmasına katkı sağlamıştır (TOBB Ekonomik Raporu, 2012: 16). 2013 yılı Ekim ayı ve 2014 yılı Şubat ayında uygulamaya sunulan ülke içi talebi azaltmaya yönelik olan makro ekonomik politikaların yanında, Ocak ayında Merkez Bankası tarafından faiz arttırma kararı üzerine tüketim talebini kısarak ve iç talebin sınırlı düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bu durum yatırımların negatif etkilenmesine neden olmuş ve 2014 yılında tekrar ekonomik durgunluk sürecine giriş olmuştur. Yatırım ve tüketim harcamaları da bu ekonomik durgunluktan etkilenmiş bu da büyüme oranlarına yansımış, 2014 yılında büyüme 2,9 seviyelerine kadar gerilemiştir (TOBB Ekonomik Raporu, 2014: 19).

2019 ve 2020 yılında Covid 19 salgını, tedarik zincirlerinin kırılması nedeniyle ve ülkemize yabancı sermaye girişleri azaltmıştır ve bundan dolayı dış ticaret gelirleri düşmüş ve ekonomik büyüme 2019'da %0,9, 2020 yılında %1,8 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2021 yılında salgın sonrası TCMB, 2021 yılında sürdürülebilir fiyat istikrarını sağlama ve finansal istikrarı destekleyici hedefleri doğrultusunda para politikası ve likidite araçlarını gerekli alanlarda kullanmaya devam etmiştir. Türkiye ekonomisi salgın sonrası yüzde 11,4 oranında büyüyerek güçlü büyüme eğilimini devam ettirmiştir. Söz konusu dönemde net ihracatın büyümeye katkısının geçmiş yıllara kıyasla belirgin olarak artmasıyla büyümenin kompozisyonunda sürdürülebilir bileşenlerin payının yükseldiği görülmüştü (TCMB, 2021). 2021 yılında güçlü büyüme 2022 yılının ilk çeyreğinde devam etmiştir. Fakat Şubat ayı itibariyle başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, bölgesel tedarik zincirinde aksamalara ve enerji maliyetlerinde ciddi artışlara sebep olmuş, dış talepte azalma iç talepteki yavaşlama ile beraber Türkiye ekonomisinin büyüme hızı yavaşlamış (TOBB, 2022: 23), 2022 yılı itibariyle %5,6 seviyelerine gerilemiştir (bakınız: Tablo 2).

Tablo 3'deki verilere göre, 2000'li yılların başı itibariyle dış ticaret hacmimiz 80 milyar doları aşmış özellikle 2004'te bir önceki yıla göre ithalattaki %40'lık artış 63.1 milyar dolar ve ihracattaki bir önceki yıla göre %33'lük artışla 97.3 milyar dolar olmuş ve dış ticaret hacmi 160 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2001 yılından sonra ekonomik performansın güçlenmesi ve ihracattaki hızlı artışın arkasında önemli sebepler bulunmaktadır. Bazı ekonomik daralmalara yol açabilecek politikaların bırakılmasıyla ekonomik istikrar ve güven ortamının tekrardan sağlanması amacıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmasına karar verilmiştir (Özsan: 2013: 14). Bu programla hedeflenen siyaset ve ekonominin ayrıştığı dışa açık olan bir yapı içinde gelişmeyi sürekli kılmak ve buna bağlı yatırım, istihdam ve kaynak kullanım sürecindeki verimliliği yükseltmek ve piyasa şartlarında rekabet edebilirliğimizi geliştirmektir (Kol ve Karaçor, 2012: 387). Bu istikrar programının etkisiyle 2001 yılından sonra ihracat değerinde artış yaşanmıştır.

Sırasıyla 2009 ve 2015 yıllarında ithalat ve ihracat rakamlarında ve bunun bağlamında ülkemizin dış ticaret hacminde düşüşler meydana gelmiştir. 2009 yılında meydana gelen düşüşün sebebi yaşanan ekonomik krizdir. Kriz sonrası 2010 yılında ise ihracat %11,5 artarken ithalat ise %31,7 artarak dış ticaret hacminin artmasına buna karşın dış ticaret

açığının yükselmesine sebep olmuştur. 2019 yılında başlayan pandemi ile birlikte birçok ülke ve sektör etkilendiği gibi, ülkemiz de etkilenmiş 2020 yılında ihracat %6,2 oranında azalmış ve 169.637 milyon dolar seviyelerine gerilemiştir. İthalatta ise %4,4 artış göstermiş ve 219.516 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: 2000-2022 Yılları Dış Ticaret Verileri (%) (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İhracat	İthalat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değer	
2000	27.774	4,5	54.502	34	- 2.672	82.277	51
2001	31.334	12,8	41.399	24	- 10.064	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	51.553	24,5	- 15.494	87.612	69,9
2003	47.252	31	69.339	34,5	- 22.086	116.592	68,1
2004	63.167	33,7	97.539	40,7	- 34.372	160.706	64,8
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	- 43.297	190.250	62,9
2006	85.534	16,4	139.576	19,5	- 54.041	225.110	61,3
2007	107.271	25,4	170.062	21,8	- 62.790	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	201.963	18,8	- 69.936	333.990	65,4
2009	102.142	-22,6	140.928	-30,2	- 38.785	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	- 71.661	299.427	61,4
2011	134.906	18,5	240.841	29,8	- 105.934	375.748	56,0
2012	152.461	13,0	236.545	-1,8	- 84.083	389.006	64,5
2013	161.480	-0,4	260.822	6,4	- 99.341	422.303	61,9
2014	166.504	3,1	251.142	-3,7	- 84.637	417.647	66,3
2015	150.982	-9,3	213.619	-14,9	- 62.637	364.601	70,7
2016	149.246	-1,1	202.189	-5,4	- 52.942	351.436	73,8
2017	164.494	10,2	238.715	18,1	- 74.220	403.209	68,9
2018	177.168	7,7	231.152	-3,2	- 53.983	408.321	76,6
2019	180.832	2,1	210.345	-9,0	- 29.512	391.177	86,0
2020	169.637	-6,2	219.516	4,4	- 49.879	389.154	77,3
2021	225.291	32,8	271.424	23,6	- 46.133	496.715	83,0
2022	254.188	12,9	363.710	34	- 109.521	617.898	69,9

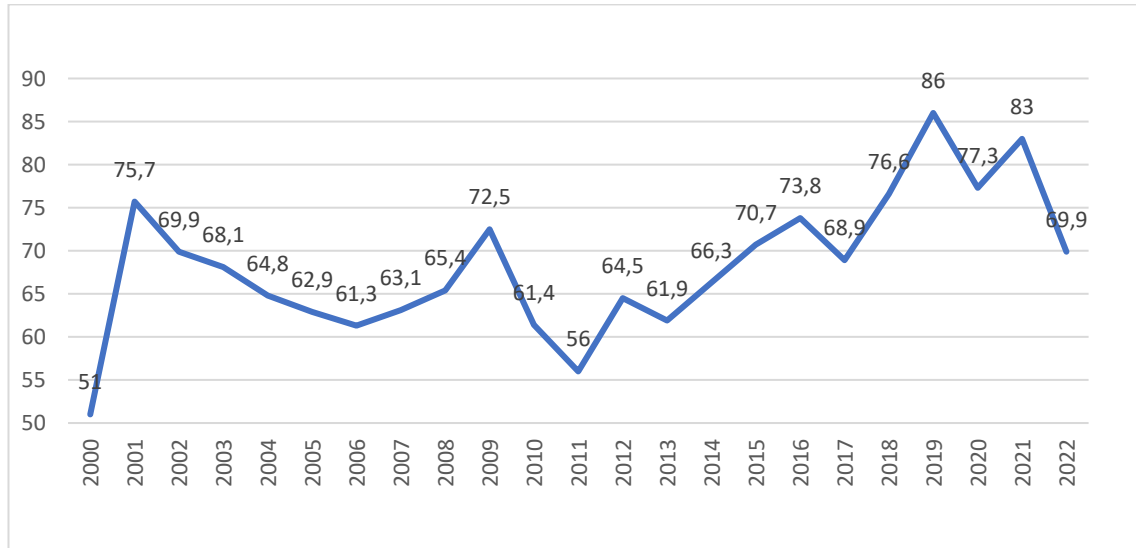
Kaynak: TÜİK, Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri dikkate alınarak tarafımca hazırlanmıştır.

İthalattaki bu artış ihracattaki azalış dış ticaret açığının artmasına sebebiyet vermiştir. Küreselleşme ve bunun yansıması olarak nitelenebilecek küresel tedarik zincirinin

bozulması ile yaşanan kriz derinleşmiştir. Bu bakımdan pandemi sonrası tekrar bir toparlanma olmuş bu da 2021 yılında ihracat ve ithalat rakamlarına yansımıştır. 2022 yılında ise dış ticaret hacmimiz tekrar yükselişe geçerek 617 milyar dolar seviyelerine kadar gelmiştir. Türkiye’de ise ithalatın sektörlere göre gelişimi incelendiğinde; sanayi sektörünün payının 1980 yılında %59 iken, 2021’de %76’yı aştığı görülmektedir. Buna karşılık tarım sektöründeki ithalatın toplam ithalat içindeki payının 1980’lerdeki yaklaşık %1 değerinden, 2021’de %4’e eriştiği, dolayısıyla birçok temel tarım ürününün dahi ithaline ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. (Orkunoğlu Şahin, 2022: 92).

2022 yılında bir önceki yıla göre ihracat yüzde 12,9 oranındaki artışla 254, 1 milyar dolara, ithalat ise yüzde 34 oranında bir artışla 363,7 milyar dolara erişmiştir. İlgili yıllar arasında dış ticaret hacmi büyümüş ancak dış ticaret açığı 109,6 milyar seviyelerine ulaşarak, 1996 yılından bu yana en yüksek dış ticaret açığı olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle artmış özellik 2021 yılında en yüksek seviyesini görmüştür (<https://tr.euronews.com/business/2023/01/02/ithalat-ihracat-dengesi-2022-dis-ticarete-son-27-yilin-en-yukse-acigi>, Erişim Tarihi: 16.11.2023). İlgili tabloda yer alan veriler ışığında ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranlarının yükseliş ve azalış seyrini Grafik 2’de görmek mümkündür.

Grafik 2: 2000-2022 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: TÜİK Veri Portalı

Tablo 4: 1980-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticaretinin (İthalat-İhracat) GSYH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Mal ve Hizmet İthalatının GSYH İçindeki Payı	Mal ve Hizmet İhracatının GSYH İçindeki Payı	Yıllar	Mal ve Hizmet İthalatının GSYH İçindeki Payı	Mal ve Hizmet İhracatının GSYH İçindeki Payı
1980	8,3	4,6	2002	22,9	25,1
1981	8,9	7,2	2003	23,2	23
1982	10,3	10,3	2004	25,2	23,6
1983	11,5	11,1	2005	24,33	21,9
1984	13,7	13,8	2006	26,4	22,4
1985	13,1	13,9	2007	26	21,9
1986	11,2	11,7	2008	27	23,6
1987	12,6	13,2	2009	23,4	23,4
1988	12,4	15,8	2010	25,5	21,2
1989	12,6	13,8	2011	30,3	23
1990	12,4	11,3	2012	28,5	24,4
1991	11,8	11,8	2013	28,7	23,8
1992	12,3	12,2	2014	28,6	25,2
1993	13,7	11,6	2015	26,6	24,5
1994	14,4	18,1	2016	25,2	23,1
1995	17,2	16,9	2017	29,7	26
1996	19,7	18,3	2018	31,4	31,2
1997	21,5	20,9	2019	30,2	32,5
1998	19,7	20,7	2020	32,2	28,7
1999	18,9	18,8	2021	35,5	35,3
2000	22,5	19,9	2022	42,6	37,89
2001	22,7	27,2			

Kaynak: Mal ve Hizmet Ticareti İthalat ve İhracat Verileri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm#indicator-chart> verilerden yararlanılarak tarafımcıca hazırlanmıştır.

1980 yılı itibari ile değişen sosyoekonomik koşullar ve 24 Ocak kararları ile başlayan ihracata dayalı büyüme ve dünya ekonomisine entegrasyon politikası ile dış pazarlara açılma süreci bir atak ile başlamış, bu mal ve hizmet ithalatı ve ihracatına yansımıştır (Ketboğa, 2019: 210). Türkiye’de dış pazarlarda kendine yer bulabilmek ve ülke katma değerini arttırabilmek için küresel sistemin içinde yer almaya çalışmaktadır. 1980-2022 yılları itibariyle Türkiye’nin ihracat ve ithalat olarak dış ticaretin GSYH içindeki paylarını gösteren Tablo 4 bu bağlamda incelendiğinde şunlar söylenebilir: Türkiye 1980 yılında Türkiye’nin mal ve hizmet ithalatı 14 milyar 994 milyon ABD doları miktarında

iken, ihracatı 6 milyar 987 milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılı itibariyle mal ve hizmet ithalat miktarı 274 milyar 676 milyon ABD doları, ihracatı ise 309 milyar 802 milyon ABD doları olarak kayıtlara geçmiştir. Mal ve hizmet ithalatının GSYH içindeki yüzdesi 1980 yılında 8,3 iken, mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki yüzdesi ise 4,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1980 yılından 2019 yılına gelindiğinde, mal ve hizmet ihracatının GSYH içerisindeki payı %32,5 olarak rekor seviyeyi görmüştür. Daha sonraki yıl pandemi kaynaklı bir düşüş yaşansa da son iki yılda hem mal ve hizmet ithalatının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı hem de mal ve hizmet ihracatının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payları artmıştır diyebiliriz.

2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Gümrük Birliğinin Dış Ticaretimize Etkileri ve Avrupa Birliği

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gümrük birliği anlaşması kapsamında tarife ve kotaların kaldırılmasıyla, ülke dışı piyasada yerli üreticiler rekabet etme şansı yakalamaktadır. Düşük verimle çalışan kalitesiz ürünleri pahalı satan firmalar ya bu sektörü terk etme ya da bu problemi çözenin yolunu ararlar. Gümrük Birliğine dahil olan ülkeler, üstün oldukları alanlarda üretimlerini gerçekleştirirler. Türkiye'de buna istinaden verim açısından yüksek olduğu alanlardaki mal gruplarına yönelik üretim yapar. Böylece üretim artmakta ve gerçekleştirilen üretimin sahip olacağı kalite de Avrupa standartlarına kavuşmuş olmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği ile Gümrük birliği sayesinde endüstriye yönelik faaliyetlerindeki düşüncelerini değiştirerek bunların modern ekonomik düzene entegre olmasına katkıda bulunmuştur. Şöyle ki Türkiye'nin gümrük birliği ile birliğin içerisindeki piyasalara dahil olması neticesinde, talepte bir artış olması ve bu talepteki artışı yerine getirebilmek için firmaların daha çok çalışarak üretimlerini arttırmaları gereği ortaya çıkmaktadır. Firmalar, yeterli koşullara sahipse üretim kapasitelerini arttırmakta ve daha küçük maliyetlerle üretim gerçekleştirebilmektedirler. Eğer firmaların bu imkanları yoksa kapasitelerini arttırmalarının bir yolu olarak yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bu yolla Türkiye'nin hem üretim kapasitesini hem de kazancını arttırması söz konusudur (Karademir, 2015: 83).

Türkiye için Avrupa Birliği, girmek için aday olduğu bir ekonomik birliğin ötesinde son derece önemi olan sanayi, bilgi, teknoloji, finans ve turizm ortağı (Gökçe ve Ay, 2019:

88) olarak değerlendirilebilir. Çünkü Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmesinin Türkiye'deki dış ticarete yönelik ekonomik politikaların gelişimine katkı sağladığı ve imalat sektörünün, uluslararası pazarlarda rekabet şansı yakalaması için önemli fırsatlar sunduğu söylenebilir. Ayrıca AB ile gümrük birliği Türk sanayisinin, AB pazarlarında orta seviyede teknoloji gereken alanlarda önemli avantajlar sağlamasına yol açmış ve dış ticaret hacminin AB kaynaklı artış göstermesine sebep olmuştur. (Demirgil ve Birol, 2022: 179). Türkiye gümrük birliği öncesi toplam ihracatının %40'ının tekstil ürünlerinin oluşturduğu, emek-yoğun, az gelişmiş ürünlerin ihracatçısı bir ekonomiye sahipti. Avrupa Birliği'nin Lizbon stratejisi, katma değeri yüksek bilgi ve teknoloji alanlarında AR-GE teşvik araçları önermiştir. Bunun sonucunda Türkiye'de küçük ve orta ölçekli kuruluşlar için AB'ye paralel olacak şekilde teşvik ve destekleme politikaları hayata geçirilmiştir. Küresel ekonomiye entegrasyonunu Avrupa Birliği ve gümrük birliği üzerinden gerçekleştirmeye çalışan Türkiye'nin, yasal düzenlemeler ile mevcut konumunu güçlendirmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları için tercih edilen bir ülke durumuna gelmesi söz konusudur. Yabancı yatırımları teşvik amacıyla vergisel düzenlemeler, AR-GE yardımı, proje yatırım yeri tahsisi ve düşük faiz desteği gibi maliyetleri azaltacak tedbirler alınmıştır (Gökçe ve Ay, 2019: 88). Ülkemize ait üretim sektörünün rekabet ve kazanç düzeyine olumlu katkı, rekabet ve verimlilik düzeyine olumlu katkıda bulunduğu, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelmesinde etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda bir hayli düşük seviyelerde olan doğrudan yabancı yatırım girişleri, gümrük birliği anlaşmasının imzalandığı yıl itibariyle artmış daha sonraki yıllarda dalgalı seyir izlemiştir (Kalaycı ve Küçükali, 2018: 16).

Türkiye 1980'lerden itibaren ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisine geçmiştir. Buna yönelik olarak ihracatı arttıran politikaların yaygınlaşmasıyla Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın yıldan yıla artış göstermesine neden olmuştur. Tablo 5'te gösterilen 1975-2012 arası döneme bakıldığında Avrupa Birliği'ne yapılan toplam ihracat bir önceki yıla göre, bazı yıllarda gerileme olsa da artarak ilerlemiştir. 1980'lerden 1990'lara kadar olan dönemde bu artışın nedeni olarak Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler itibariyle rakip konumda olan 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da İspanya ve Portekiz'in Avrupa Birliği'ne dahil olması ve AB pazarının genişlemesi olduğu söylenebilir. 1980'li yılların ikinci yarısından 1995 yılına kadar olan dönemde Avrupa Birliği açısından genişlemenin yaşandığı dönemdir. Bu durum ilgili yıllar arasında özellikle 1990 yılında Türkiye'ye

olumlu etkisi yansımış ve Avrupa Birliği'ne yapmış olduğu ihracatın toplam ihracat içindeki payında artış yaşanmıştır. 1995 yılından 2005 yılına kadar 10 yıllık süreç içerisinde Gümrük Birliği'nin etkisiyle Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ani bir sıçrama olmaksızın %50 seviyelerinde ilerleme kaydetmiştir (Seymen, 2009:202-204)

Tablo 5: 1975-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne İhracatı (Milyon \$)

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	AB'ye Yapılan Toplam İhracat (Milyon \$)	AB'ye Yapılan İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
1975	1.401	615	43,9
1980	2.910	1.242	42,7
1985	7.958	3.133	39,4
1990	12.959	6.893	53,2
1995	21.637	11.078	51,2
2000	27.775	14.510	52,2
2005	73.476	38.400	52,3
2010	113.883	52.685	46,26
2011	134.954	62.377	46,22
2012	152.560	59.240	38,83
2013	151.868	63.055	41,51
2014	157.715	68.563	43,47
2015	143.934	64.034	44,48
2016	142.606	68.731	48,19
2017	157.055	73.942	47
2018	168.023	84.020	49,9
2019	180.832	76.726	42,42
2020	169.481	69.959	41,27
2021	225.291	93.082	41,31
2022	254.171	103.105	40,56

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm verileri dikkate alınarak tarafımda hazırlanmıştır.

Ancak 2005- 2010 arası dönemde yaşanan 2008 küresel krizinin etkilerinin hissedildiği bu dönemde, kriz sebebiyle Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının yüzde 46'lı seviyelere gerilediği söylenebilir. 2008 Küresel kriz sonrası yaşanan toparlanmanın kolay olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Krizin etkisiyle 2010-2016 arası dönemde toparlanma çalışmaları başlamış ilgili yıllar arasında AB'ye yapmış

olduğumuz ihracatın toplam ihracat içindeki payı bazı yıllar artan, bazı yıllar azalan bir seyir izlemiştir. 2010-2022 yılları itibariyle bu on iki yıllık süreçte AB'nin toplam ihracatımız içindeki payının ortalama %43-44 seviyelerinde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. 2010 yılında toplam ihracat içerisinde AB'ne yapılan toplam ihracat bedeli 52,2 milyar dolar seviyelerindeyken 2022 yılında bu değer 103,1 milyar dolara kadar yükselmiştir. Genele eğilime bakıldığında Avrupa Birliği'ne yapmış olduğumuz ihracatın yükselen bir grafik çizdiği görülebilir. Ancak yine de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne olan ihracatını daha iyi seviyelere taşıması için, ileri teknolojiye sahip yüksek katma değerli ürünlerin ihracatını arttırması ve bunun için de sanayi politikalarını desteklemesi gerekmektedir (Ağır ve Metin, 2016: 25).

AB, Türkiye için önemli bir ihraç pazarı olmasının yanı sıra Türkiye'nin de ithalatında önemli sayılacak derecede bir yer kaplamaktadır. Tablo 6'ya göre 1980-2000 yılları arasındaki dönemlerde Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Avrupa Birliği'nin ithalat payı artan bir seyir izlemiştir. Özellikle 1996 yılı itibariyle Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişyle 1995-2000 yılları arasında toplam ithalatı içerisinde AB'nin payı yüzde 48'lere ulaşmıştır. Ancak Tablo 6'dan görüleceği üzere bu yükseliş 2005 yılı itibariyle azalışa geçmiş ve Avrupa Birliği'nin toplam ithalatımız içerisindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır.

Türkiye'nin toplam ithalat bedelleri yıllar itibariyle artmış ve 2022 yılında 363,7 milyar dolar değerini görmüştür. Türkiye, kendi sanayi ürünleri için gerekli olan petrol ve mineral yağlar ihtiyacını kendisi gibi gelişmekte olan ülkelere sağlamakta, sanayi malı ihtiyacını ise gelişmiş ülkelere gerçekleştirmektedir (Özbalcı, 2015:91-92) Bu bakımdan toplam ithalat bedeli içerisinde bu ürünlerin payı ilk sıralardadır. AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı son on iki yılda ortalama %35,2 seviyelerinde olmuştur. 2022 yılında ise AB'nin toplam ithalat içindeki payı bir önceki yıla göre %5,8 düşerek %25,6 seviyelerine gerilemiştir. AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payının azaldığını ve ithalatın daha çok diğer ülkelere kaydığını yukarıdaki Tablo 6 verilerine ilişkin olarak da söyleyebilmek mümkündür. Dünyada yaşanan savaşlar, salgın hastalıklar, ekonomik krizler, siyasi olaylar ve tedarik zincirinde aksamalar gibi ekonomilerin dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Bu gibi birçok sebeple dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin AB gibi önemli bir ticaret ortağı ile arasındaki ticari ilişkilerinde zayıflıklar oluşturmuş ve AB'den gerçekleştirdiği

ithalatın toplam ithalatı içerisindeki payı son yıllarda azalan bir seyir izlemesine neden olmuştur.

Tablo 6: 1975-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden İthalatı (Milyon\$)

Yıllar	Toplam İthalat (Milyon \$)	AB'den Yapılan Toplam İthalat (Milyon \$)	AB'den Yapılan İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payı (%)
1975	4.739	2.338	49,3
1980	7.909	2.203	27,9
1985	11.343	3.547	31,3
1990	22.302	9.328	41,8
1995	35.709	16.861	47,2
2000	54.503	26.610	48,8
2005	116.774	49.220	42,1
2010	185.544	72.179	39,9
2011	240.833	91.125	37,82
2012	236.536	87.446	36,96
2013	251.661	92.457	36,73
2014	242.223	88.783	36,65
2015	207.203	78.669	37,96
2016	242.177	88.753	36,64
2017	233.791	85.207	36,44
2018	223.039	80.809	36,23
2019	210.345	67.913	32,28
2020	219.397	73.286	33,4
2021	271.424	85.385	31,45
2022	363.710	93.286	25,64

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Verileri, Ülkü Gruplarına Göre Dış Ticaret, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm verileri dikkate alınarak tarafıma hazırlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 7, gümrük birliği sonrası Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payının nasıl bir değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre Tablo 7'de Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payının yüksek değerlerde olduğu ancak toplam ithalat içinde AB'nin payının ise ihracattaki payı kadar yüksek değerlerde olmadığı görülmektedir. 1996 Gümrük Birliği'nden sonra ihracatta AB'nin payı 2006 yılına kadar

artış göstermiştir. İthalatta tam tersi bir durum yaşanmıştır. 2014- 2022 yılları arasında toplam ihracatta AB'nin payı hem artan hem azalan bir durum izlerken toplam ithalatta AB'nin payının azalışa geçtiği (Yaman ve Eken, 2019: 349-351) Tablo 7'den görülmektedir.

Tablo 7: Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı (%)

Yıllar	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Yıllar	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)
1996	54,1	55,7	2010	46,3	38,9
1998	54,9	55,1	2012	38,8	37,0
2000	56,4	52,3	2014	43,5	36,7
2002	56,6	49,8	2016	48,0	39,0
2004	57,9	49,3	2018	50,0	36,2
2006	56,0	42,5	2020	41,3	33,4
2008	48,3	36,9	2022	40,6	25,6

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Verileri, Yaman, Eken, 2019, s.351'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

II.TİCARİ KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİN TÜRKİYE'NİN VERGİ POLİTİKASI VE GÜMRÜK VERGİLERİNE ETKİSİNİN VERİLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMESİ

1980'lerde başlayan küreselleşme sürecinde vergileme alanında meydana gelen yeni eğilimler birçok ülke ve Türkiye'nin uyguladıkları vergi politikaları alanında değişikliklere yol açmaktadır. Bunun sonucunda da ülkelerin vergi yapısında önemli dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin ve ulusal ekonomilerin birbiriyle artan entegrasyonu ülkelerin birbiriyle uyumlu olmasını sağlayarak rekabet edilebilirlik düzeyinde bir gelişme göstermektedir (Candan, 2012: 84). Aşağıdaki başlıkta Türkiye'nin 1980 sonrası vergi politikalarının genel görünümü verilmektedir.

A.TÜRKİYE'DE VERGİ POLİTİKALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Küreselleşme süreci ikinci bölümde ifade edildiği üzere devlet anlayışında birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. 1980'lerde yayılan küreselleşmeyle beraber ulus

devletin değişmesi kadar, devletin maliyesinin de gerek hacim gerekse de nitelik açısından kclme yönünde değişmesi gündeme gelmiştir (Demirbaş, 2003: 99). Bu anlayış devletin etkili mali araçlarından biri olan vergilerle ilgili olarak uluslararası boyutta da kendini göstermiştir. Vergiler konusunda devletlerin iki ya da çok taraflı anlaşmalarla kendilerine sınırlamalar getirmeleri söz konusu olmuştur (İnneci ve Karabulut, 2018: 278). Küreselleşme süreci ve artan ekonomik entegrasyonlar, birey ve işletmelere yabancı ekonomik fırsatların avantajlarından yararlanma konusunda daha fazla serbestliği teşvik ederek hem döviz hem de sermaye hareketlerinin liberalizasyonu yoluyla firmaların hareketliliğini arttırmıştır. Dünya ticaretindeki bu gelişmeler, ülkeleri milletlerarası rekabette otoritelerini arttıracak tedbirleri almaya mecbur bırakmış, bir yandan da iktisadi eylemler ve yerleşim kararları üzerinde önemli bir etken olan vergilerin önemine katkıda bulunmuştur (Giray, 2005: 102). Bu kapsamda düşünüldüğünde küreselleşme süreci Türkiye'nin de vergi politikalarını etkilemiştir. Türkiye 1980 sonrası yabancı sermayeyi kendi sınırlarına çekebilmek için vergileme alanında düzenlemeler yapmıştır. Türkiye 1980 sonrası müdahaleci devlet anlayışını terk ederek liberal devlet anlayışına yönelmesiyle neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde vergi indirimlerini gündemine almış, bu alanda 1983 yılı itibariyle vergilemeye ilişkin bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir (Aksu, 2019: 569). Bunların en başında vergilendirmeye ilişkin modern ve ağdaş bir vergi olarak kabul edilen 25.10.1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nu söylemek mümkündür. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle Dahilde Alınan İstihsal Vergisi, Nakliyat Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, İşletme Vergisi, Spor-Toto Vergisi ve Dış Seyahat Harcamaları Vergisi yürürlükten kaldırılmıştır. Piyasa ekonomisine verilen ağırlık göz önünde bulundurulacak değişlik gösteren iktisadi yapı içerisindeki sermaye, üretim, yatırım, ihracat faaliyetlerinin arttırılması hedeflerine bağlı olarak gelir vergisi ve kurumlar vergisi başta olmak üzere, vergi kanunlarında geniş çaplı düzenlemelere gidilmiştir (Kükrer, 1999: 91).

1980 sonrası ekonomik politikaları özellikle sermaye üzerindeki vergi yükünün düşürülmesini amaçlamıştır. Bu yaklaşım arz yanlı iktisatçıların önerdiği vergi politikalarını yansıtılmaktadır. Küreselleşme sürecinde ne çıkan arz yönlü iktisat politikası uygulamalarının temel özelliği, gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin oranlarında birtakım indirimlere gidilmesidir. Arz yanlı politikalar temel olarak dolaysız vergi oranlarının düşürülmesi yolu ile emek ve sermaye gelirleri üstündeki

ikame etkisini yok etmeyi, nihayetinde ekonominin çalışma-tasarruf-yatırım kaynaklı eğilimini güçlendirmeyi öngörmektedir (Kargı ve Özügürlü, 2007: 281).

Tablo 8: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Gelirleri/ GSYH Payı (%)

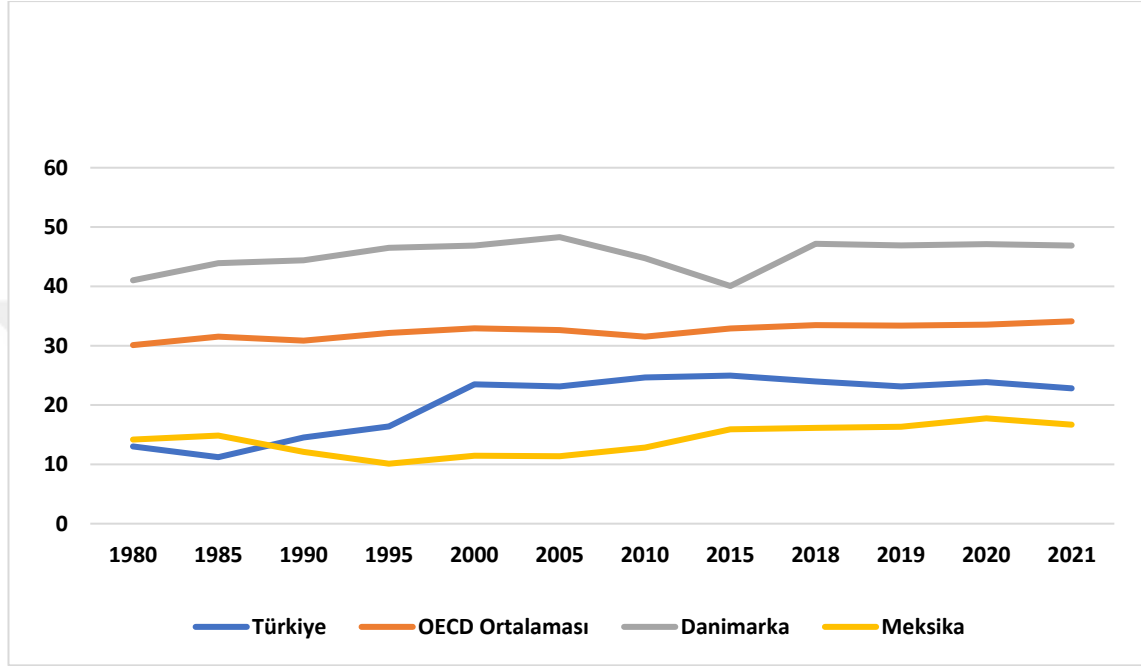
Yıllar	Türkiye	OECD Ortalaması	Danimarka	Meksika
1980	13,02	30,1	41,03	14,17
1985	11,21	31,54	43,91	14,85
1990	14,54	30,85	44,4	12,09
1995	16,38	32,14	46,5	10,11
2000	23,48	32,93	46,88	11,46
2005	23,14	32,63	48,3	11,36
2010	24,65	31,53	44,76	12,84
2015	24,96	32,9	40,06	15,9
2018	23,98	33,47	47,17	16,14
2019	23,14	33,39	46,9	16,34
2020	23,86	33,55	47,11	17,76
2021	22,82	34,11	46,88	16,7

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm#indicator-chart> verileri dikkate alınarak tarafımda hazırlanmıştır.

Tablo 8’de vergi gelirlerinin GSYH’ye payları yıllar itibariyle gösterilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı yıllar içerisinde artmıştır. Fakat bu artış OECD ortalamasının daima altında bir seyir izlemiştir. 1980-1990 yılları arasında yabancı sermayeyi ülke içine çekebilmek için yapılan vergi indirimleri bu payın düşük kalmasına sebep olmuştur. OECD ülkeleri arasında toplam vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı 2021 yılında ortalama yüzde 34,11 olarak gerçekleşirken, Türkiye’de yüzde 22,82 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak bu parametreye bakıldığında OECD ülkeleri arasında vergi gelirlerinin en yüksek seyrettiği ülke Danimarka, en düşük ülke ise Meksika’dır. Meksika’da bu oran yüzde 16,14 olarak en düşük seviyeleri görmüştür

(İnneci ve Karabulut, 2018: 278-282). İlgili tablodaki verilerin daha açık bir şekilde gösterimini Grafik 3'te görebilmek mümkündür.

Grafik 3: 1980-2021 Dönemi Türkiye ve Bazı OECD Ülkelerin Toplam Vergi Gelirleri/ GSYH Payı (%)

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm#indicator-chart> verileri dikkate alınarak tarafımca hazırlanmıştır.

Genel olarak Türkiye’de toplam vergi yükü ya da çeşitli vergi türleri itibariyle vergi yükü OECD ortalamasının oldukça gerisinde hatta bazı dönemlerde çok düşük vergi yüküne sahip ülkeler arasında konumlanmaktadır. Vergi türü açısından Türkiye’nin OECD ortalamasına en çok yaklaştığı alan mal ve hizmetler üzerindeki vergi yükü yani dolaylı vergiler itibariyle vergi yüküdür. Bu noktada Türkiye’de vergi yükünün ağırlıklı olarak dolaylı vergiler üzerinde daha baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplam vergi yükü açısından OECD ülkelerine kıyasla daha düşük bir orana sahip olan Türkiye’de özellikle dolaylı vergilerle ilgili yüksek orana bakıldığında aslında Türkiye’de vergi yükünün adil bir dağılım göstermediği ortaya çıkmaktadır (Gündoğdu, 2022: 163).

Türkiye’de dolaylı vergilerin hızlı bir şekilde artmasında önemli etkenin 1985 yılında uygulamaya geçilen KDV olduğu söylenebilir. Bunun yanında 2002 yılında uygulamasına başlanılan Özel Tüketim Vergileri de dolaylı vergi gelirlerinin artmasında

önemli bir etken olarak kabul edilmiştir. Küreselleşme sürecinde dolaşımdaki sermayeyi ülke içerisine çekebilmek için gelir ve kurumlar vergisi oranlarında yapılan değişiklikler dolaysız vergilerin payının azalmasında etkili olmuştur. Dolaysız vergi oranları 1980'li yıllarda %62 seviyelerindedir (İnneci ve Karabulut, 2018: 279-280).

Tablo 9: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Gelir Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçerisindeki Payı (%)

Yıllar	Kişisel Gelir Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (TR)	Kişisel Gelir Vergisi/ GSYH (TR)	Kişisel Gelir Vergisi/ GSYH (OECD)
1980	43,53	5,67	9,88
1985	27,55	3,09	9,84
1990	26,79	3,89	9,34
1995	21,57	3,53	8,35
2000	22,24	5,22	8,47
2005	14,71	3,40	7,63
2010	14,03	3,46	7,23
2015	14,62	3,65	7,85
2018	15,42	3,70	7,93
2019	16,31	3,77	8,03
2020	13,19	3,14	8,31
2021	13,27	3,03	-

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm#indicator-chart> verileri dikkate alınarak tarafımda hazırlanmıştır.

Küreselleşme, ülkeleri serbest dolaşımdaki sermayeyi kendilerine çekebilmek için fırsat kollamaya itmiştir. Sermaye hareketliliğindeki artışın uluslararası vergi rekabetine neden olmasıyla egemen ülkeler, yatırımlar üzerindeki vergi oranların düşürerek yabancı kaynakları kendi ülkelerine çekebilmeyi hedeflemektedirler. Bu durum ülkeleri, gelirlerinin en büyük payı olan gelir ve kurumlar vergisi gelirlerini eritme tehdidi ile baş başa bırakmaktadır (Doğan ve Kabayel, 2016: 161). Türkiye de gelir ve kurumlar vergisi oranlarında kademeli şekilde azaltma yoluna gidilerek uluslararası piyasalardaki vergisel

değişikliklere uyum sağlamaya çalışmıştır. Küreselleşmenin etkilerinin tüm dünyada ve ülkemizde de hissedildiği 1980 yılından itibaren gelir vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı her geçen yıl azalmıştır. Tablo 9’a göre 1980 yılı kişisel gelir vergisinin toplam vergiler içindeki payı %43,53 iken bu oran 1985’te %27,7 seviyelerine düşmüş ardından yıllar itibariyle bu düşüş seyri devam etmiş, son yıllarda %13’ler seviyelerinde değerler kaydedilmiştir. Gelir vergisinin GSYH içindeki payı 1980 yılında %5,67 seviyelerinde iken 2021 yılında bu oran %3,03 seviyelerine gerilemiştir. Tablo 9’dan da görüleceği üzere Türkiye’nin kişisel gelir vergisinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı daima OECD oranlarının altında kalmıştır.

Tablo 10: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%)

Yılar	Kurumlar Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (TR)	Kurumlar Vergisi/ GSYH (TR)	Kurumlar Vergisi/ GSYH (OECD)
1980	4,1	0,54	2,29
1985	9,5	1,06	2,52
1990	6,7	0,97	2,44
1995	6,7	1,10	2,58
2000	7,3	1,71	3,14
2005	7,1	1,64	3,30
2010	7,3	1,79	2,67
2015	5,7	1,42	2,78
2018	8,7	2,09	3,11
2019	7,9	1,83	2,96
2020	8,7	2,08	2,75
2021	10,8	2,46	-

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-corporate-profits.htm#indicator-chart> dikkate alınarak tarafımca hazırlanmıştır.

Kurumlar vergisinin yüksek orana sahip olması, yerli firmaların yatırımlarını baskılar ve yabancı yatırımcıların bu doğrultudaki yatırım kararlarını sorgulamalarına zemin hazırlar. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler özellikle yabancı sermayeden pay alabilmek için

kurumlar vergisi oranlarını azaltma yoluna gitmişlerdir. Kurumlar vergisindeki düşüş hem yerli hem de yabancı sermayenin ülke içinde faydalı yatırımlara dönüşmesi konusunda bir teşvik unsuru olmuştur (Karaş ve Hayrullahoğlu, 2023: 399). 1980'li yıllarda ihracata dayalı büyüme modeliyle birlikte dışa açılma ve ihracatın artmasına katkı sağlamak üzere uygulamaya konulan politikalar, reel ücretlerin düşürülmesi ve döviz kuru politikalarının yanında ihracatta vergi iadesi uygulamalarına gidilmiştir (Kargı ve Özüğurlu, 2007: 282) Bu bakımdan ülkemizde küreselleşmenin etkisiyle yabancı sermayenin ülke içine teşviki ve bunun yatırımlara dönüşmesi ve istihdama katkı sağlaması amacıyla yürütülen politikalar olmuştur. Bu bağlamda kurumlar vergisi oranlarında birtakım düzenlemelere gidilmiş ilk düzenleme 1981 yılında yapılmış ve kurumlar vergisi oranı %50'ye yükseltilerek vergi alacağı (1/2 oranında) sistemi uygulamasına başlanmıştır. Daha sonra 1983 yılı itibariyle kurumlar vergisi oranı %40'a ve vergi alacağı oranı da 1/3'e düşmüştür. Vergi alacağı sisteminin uygulamada güçlük yaşatması sebebiyle 1985 yılında bu sistemin uygulanmasından vazgeçilse de 2004 yılına kadar belli zamanlarda değişik oranlarda uygulamaya gidilmiştir. 1986'da kurumlar vergisi oranı %46'ya yükselmiş, 2006'ya gelindiğinde oran %20'ye düşürülmüştür (Kargı ve Özüğurlu, 2007: 281-282).

Kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1980 yılında %4,1 oranına sahipken bu oran 2021 yılı itibariyle %10,8 olmuştur. Kurumlar vergisinin GSYH içindeki payı ise 1980 yılında 0,54 seviyelerinde iken günümüzde 2,46 seviyelerine gelmiştir. Kurumlar vergisinin gayri safi yurt içi hasıla içindeki oranı kişisel gelir vergisinde olduğu gibi OECD ortalamasının altında kalmıştır. OECD ülkeleri arasında bu payın en yüksek olduğu ülke %4,75 oranı ile Yeni Zelanda olurken, en düşük olan ülke ise %1,62 ile Slovenya'dır (OECD Veri). Yukarıdaki Tablo 9 ve Tablo 10'a göre Türkiye'de 1980 yılından 2022 yılına dek gelir ve kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı üzerinden bir karşılaştırma yapılacak olursa; gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payının, kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payından daha yüksek oranlara sahip olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle toplam vergi yükünün sermaye dışı kesimlere kaydırıldığı sonucunu çıkarabilmek mümkündür (Kargı ve Özüğurlu, 2007: 281).

Konunun başında da değinildiği gibi Türkiye'de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının ağırlığı dolaysız vergilere kıyasla bir hayli fazladır. Nitekim

günümüzde toplam vergi hasılatının yaklaşık yüzde almış yedisi dolaylı vergilerden, yüzde otuz üçü dolaysız vergilerden oluşmaktadır (İnneci ve Karabulut, 2018: 285). Bunun temel nedeni olarak 1980 yılının ikinci yarısından itibaren küreselleşme olgusunun dolaylı vergiler lehine gelişim göstermesidir (Susam ve Oktayer, 2007: 116). Bu dönemde mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler konusunda önemli yenilikler yapılmış ve bu yenilikler dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisindeki payının artışında doğrudan etkili olmasına neden olmuştur. Bu yeniliklere örnek olarak; 1985 yılında Katma Değer Vergisi, 2002 yılında Özel Tüketim Vergisi, 2004 yılında Özel İletişim Vergisi ve Şans Oyunları Vergisi'nin yürürlüğe girmesi söylenebilir (İnneci ve Karabulut, 2018: 285).

Tablo 11: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler/ Vergi Gelirleri (TR)	Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler/ GSYH (TR)	Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler/ GSYH (OECD)
1980	25,61	3,34	9,51
1985	36,02	2,91	10,16
1990	27,92	4,06	9,88
1995	37,57	6,15	10,76
2000	41,98	9,86	10,81
2005	49,30	11,41	10,81
2010	47,68	11,75	10,53
2015	44,31	11,06	10,78
2018	40,49	9,71	10,81
2019	39,01	9,02	10,73
2020	42,94	10,25	10,59
2021	42,09	9,61	-

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-goods-and-services.htm#indicator-chart> verilerden yararlanılarak tarafınca hazırlanmıştır.

1985 yılında Katma Değer Vergisi, 2002 yılında Özel Tüketim Vergisi, 2004 yılında Özel İletişim Vergisi ve Şans Oyunları Vergisi yürürlüğe girmesiyle mal ve hizmetler üzerinden tahsili yapılan vergilerin 1980'lerden 2021 yılına kadar ilerleyen süreçte vergi gelirleri içerisindeki payının artış gösterdiği tablodan görülmektedir. Mal ve hizmetler üzerinde alınan vergilerin GSYH içindeki payları, 1980 yılında %3,34, 1990 yılında

%4,06, 2015 yılında %11,41 seviyelerine ulaşmış günümüzde ise %9,61 seviyelerinde kalmıştır. (İnneci ve Karabulut, 2018: 286). OECD Ülkeleri arasında mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin GSYH içindeki payı 1980-2020 arası dönemde ortalama yüzde 10,48 gerçekleşirken Türkiye’de ise bu oran ortalama yüzde 10,53 seviyesinde OECD ortalamasının biraz üstünde gerçekleşmiştir.

Tablo 12: 1980-2021 Yılları İtibariyle Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri ve GSYH İçindeki Payı (%)

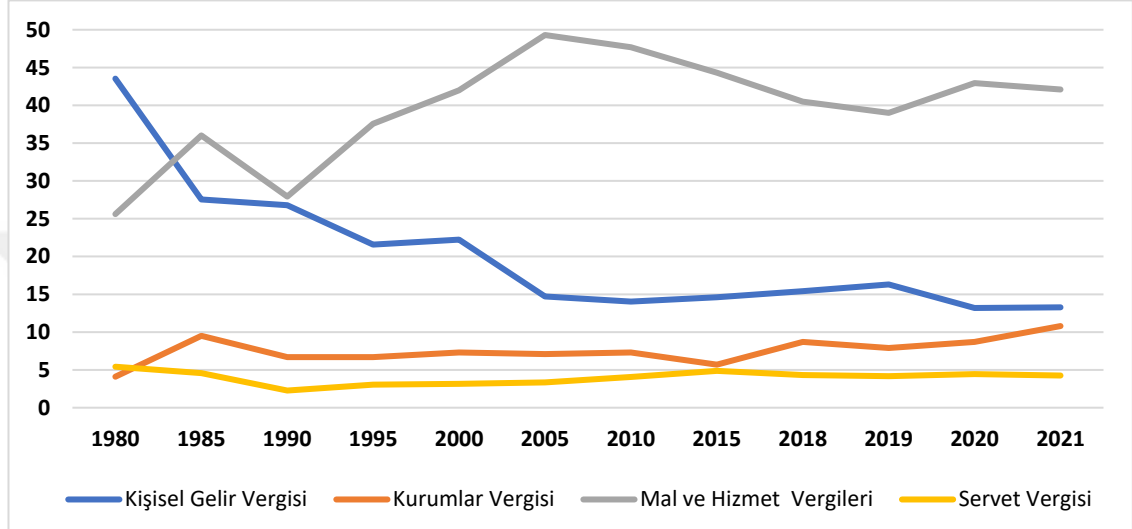
Yıllar	Mülkiyet Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (TR)	Mülkiyet Vergisi/ GSYH (TR)	Mülkiyet Vergisi/ GSYH (OECD)
1980	5,42	0,7	1,54
1985	4,58	0,51	1,61
1990	2,27	0,33	1,66
1995	3,05	0,49	1,55
2000	3,16	0,74	1,68
2005	3,34	0,77	1,71
2010	4,06	1	1,64
2015	4,87	1,21	1,82
2018	4,32	1,03	1,81
2019	4,18	0,96	1,81
2020	4,44	1,06	1,85
2021	4,25	0,96	-

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm#indicator-chart> verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Taşınmazlar servet vergileri kapsamına dahil edilmiş olup emlak(mülkiyet) vergisinin de konusunu oluşturmaktadır. Bu vergi türü, geçmişi bakımından oldukça eski ve uygulama açısından geniş bir vergi türüdür. Bu vergi özel nitelikli, dolaysız ve objektif niteliğe sahip konu itibariyle gerçek veya tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan bina ve arazilerden yerel idarelerce tahsil edilen bir servet vergisidir (Organ ve Çiftçi, 2015: 128-129).1980-2020 yılları arasında mülkiyet vergisinin GSYH içindeki payı ortalama yüzde 0,8 seviyelerinde

gerçekleşirken OECD ülkeleri arasında bu oran yüzde 1,69 olarak gerçekleşerek Türkiye OECD ortalamasının altında kalmıştır (bakınız: Tablo 12). Tablo 9, Tablo 10, Tablo 11 ve Tablo 12’de yer alan ilgili vergi türlerinin toplam vergi gelirleri içindeki paylarına yönelik karşılaştırmasını genel olarak Grafik 4’te görebilmek mümkündür.

Grafik 4: Türkiye’de Vergi Türlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Kaynak: Vergi Gelirleri, OECD Veri, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm#indicator-chart> verilerinden yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Özetle, küreselleşmeyle birlikte ticaretin serbestleşmesi ve sermaye hareketliliği neticesinde yabancı sermayenin ülke içine çekebilmesi için birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de dolaysız vergilerden özellikle gelir vergisinin 1980’lerden günümüze toplam vergi gelirleri içindeki oranı azalışa geçmiştir. Oysa kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı ise 1980’lerde ortalama %6 düzeylerinde iken 2021’de %10 düzeyine gelmiştir. Bu gelişmelerle toplam vergi gelirleri içerisindeki dolaysız vergilerin payının küresel sistemin getirilerine göre uyum sağlama içine girdiği söylenebilir. Diğer taraftan, Türkiye’nin ekonomik yapısının istikrarsız oluşu ve hızla artan kamu açıkları, 1989, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında baş gösteren ekonomik krizlerin esas sebeplerinden biri olmuştur. Ekonomik krizle birlikte vergi politikaları da buna göre şekillenmiş ve bu dönemlerde sorun çözüm odaklı olmaktan çok acil mali kaynak teminine yönelik olarak kısa vadeli tedbirler şeklinde olmuş ve mükellefler hissiyat derecesinin daha az olduğu ve tahsilatın etkinliği açısından dolaylı vergilerin tercih edilmesine neden olmuştur (Cural ve Çevik, 2015: 135).

B.TÜRKİYE'DE GÜMRÜK VERGİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1980 sonrası gümrük vergisi gelirlerini belirleyen en önemli etkenlerden biri, 1996 yılının başında uygulamaya giren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasıdır. 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Gümrük Birliğinin tam üyelik hedefine ulaşmada bir araç olarak kabul edilebilir. Üye ülkeler arasındaki ilişkilerde işlenmiş tarım mamullerinin ve sanayi ürünlerinin bağımsız dolaşmasını öngören Gümrük Birliği'nde, Türkiye, ilgili yasalarını Avrupa Birliği'nin ticari ve gümrük hedefleriyle birlikte bağlı olduğu geniş bir alanda uyumlaştırma yükümlülüğünü üstlenmiş olmaktadır. Bu bakımdan ülkemiz, Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünde Gümrük Birliğine giren tek devlet konumunda olmuştur. Türkiye-AB Gümrük Birliği, genel gümrük birliği tanımının da ötesinde, tarafların birbirlerine uyguladıkları gümrük vergileri ve bunlarla eş etkili vergilerle, ikili ticaretin önündeki her türlü engeli kaldırmaları ve üçüncü ülkeler kaynaklı ürünlerde ortak bir gümrük vergisi tahsil etmeleri anlamına gelmektedir (Küsmenoğlu, 2010: 1178).

Türkiye, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün öngördüğü şekilde, 1 Ocak 1996'dan beri gümrük birliğinin son aşamasındadır. Sanayi mallarını kapsayan gümrük birliğinin tamamlanabilmesi için; Türkiye ile Topluluk arasında ihracat ve ithalatta, gümrük vergilerinin kaldırılması, eş etki oluşturacak vergi ve miktar kısıtlamalarının, yerli üretim amaçlarına uymayan bir korumacılığı öngören her tür önlemin yasaklanması, ülkemizin birlik dışı devletlerle bağlantılarında Topluluğun müşterek gümrük tarifesinin kabulü ve ortak ticaret politikasına uyum sağlanması beklenmektedir (Yıldız Tokatlıoğlu, 2004b: 196-197). Türkiye 1 Ocak 1996 tarihi ile başlayarak, Avrupa Birliği'nden ithalini gerçekleştirdiği sanayi mallarına tatbik ettiği var olan bütün gümrük vergilerini ve bu vergilerle eş etki oluşturacak önlemleri yok etmiş, üçüncü ülkelere karşı miktar kısıtlamalarını Avrupa Birliği ile uyum içinde yürütmeye çabalamıştır. Öte yandan beş yıllık geçiş dönemi diye adlandırılan zamanda hassas mallar dışında üçüncü devletlere karşı, gümrük birliğinin Ortak Gümrük Tarifesi işlemeye başlamıştır. Belirli işlenmiş tarım mahsullerinin sanayi ve tarıma yönelik payları hesaplanmış bir bölümüne ait sanayiye yönelik payı sıfırlanmış, bir bölümünün de sanayi payları aşamalı olarak sıfırlanması hükme bağlanmıştır (Küsmenoğlu, 2010: 1178-1179).

Türkiye-AB 6 Mart 1995 Ortaklık Komitesi kararına göre Türkiye Birlik dışı devletlerle akdettiği serbest ticaret anlaşmalarına uyum sağlamak durumundadır. Bu durumda Avrupa Birliği ile imzaladığı anlaşma sonucu olan üçüncü ülkelerden ülkemize giriş yapan mallar gümrüksüz olarak ülkemize girmekte, ancak ülkemiz bu durumda üçüncü ülkelere yapmış olduğu ihracatta gerekli gümrük vergilerinin ödemesini yaparak ticaretini yürütmektedir. Bu durum Türkiye'nin hem gelir kaybına maruz kalmasına hem de dış ticaret açığının artmasına sebep olmaktadır (Şen, 2014: 41). Bu yükümlülükler teorik olarak gümrük vergisi gelirleri üzerinde olumsuz etki oluşturacak özellikler taşır. Gümrük Birliğinin kamu gelirleri üzerindeki olumsuz etkilerine karşın, sıfırlanan vergiler sebebiyle Türk sanayisinin rekabet gücü kazandığı ve buna bağlı olarak artan ihracatın ekonomide yarattığı olumlu etkilerin, vergi kayıplarından daha fazla olduğu görüşünde olanlar da vardır. Teşvik önlemlerinde olduğu gibi, gümrük birliğinin sebep olduğu vergi kayıplarını hesaplamak mümkün olsa da sağladığı yararların ölçülmesi oldukça güçtür. Ayrıca gümrük birliğine katılmanın bir sonucu olarak meydana gelen ihracat artışının ithalat artışına dayalı olduğu ve gelişmeler sonucunda dış ticaret açığının giderek büyüdüğü dikkate alınmalıdır (Küsmenoğlu, 2010: 1178-1179).

Aşağıdaki başlıklarda 1980'den günümüze Türkiye'de gümrük vergilerinin vergi sistemi içindeki yeri ve zaman içindeki değişimini ortaya koyan veriler analiz edilmiştir.

1. Gümrük Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payını ortaya koyarken, gümrük vergisi dışında dış ticaretten alınan diğer vergiler de kapsama dahil edilmiştir.

Tablo 13'ye göre 1980- 2000 yılları itibariyle dış ticaretten alınan vergilerin tutarları artan bir seyir izlemiştir.1980 yılında dış ticaretten alınan vergi miktarı 73 bin TL iken 2000 yılına gelindiğinde bu tutar 4.289 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılı itibariyle dış ticaretten alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde ki payı %9 oranına tekabül etmekte olup 1982 yılında %11lere yükselmiş ve 1985 ve 1987 yıllarında zirveyi görmüştür. Türkiye AB 1996 yılı kapsamında 1/95 sayılı Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı ile gümrük birliğine girmesiyle kısa vadede dış ticarete olumlu etkilerinin olması yanında uzun vadede kayıpların yaşanmasına neden olmuştur (Orkunoğlu Şahin, 2022: 83).

Tablo 13: 1980-2000 Yılları İtibariyle Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)

Yıllar	Dış Ticaretten Alınan Vergiler (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	1/2 (%)	Yıllar	Dış Ticaretten Alınan Vergiler (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	1/2 (%)
1980	73	749	9,75	1990	8.057	45.399	17,75
1981	114	1.190	9,58	1991	12.864	78.642	16,36
1982	145	1.304	11,12	1992	22.849	141.602	16,14
1983	254	1.934	13,13	1993	46.213	264.273	17,49
1984	377	2.372	15,89	1994	89.649	534.888	16,76
1985	746	3.829	19,48	1995	194.648	1.084.350	17,95
1986	993	5.972	16,63	1996	387.147	2.244.094	17,25
1987	1.777	9.051	19,63	1997	826.211	4.745.484	17,41
1988	2.672	14.231	18,78	1998	1.317.351	9.228.596	14,27
1989	4.246	25.550	16,62	1999	1.976.954	14.802.280	13,36
1990	8.057	45.399	17,75	2000	4.289.401	26.503.698	16,18

Kaynak: 1980-1991 Arası Veriler İpekçi, 2019: 83’ten alınmıştır. 1992-2000 Yılları arası veriler Gelir İdaresi Başkanlığı Konsolide Bütçe Verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Bu kayıplar dış ticaretten alınan vergilerin toplam vergiler içindeki oranına yansımış dış ticaretten alınan vergilerin tutarı yıllar itibariyle artan bir grafik çizse de 1997 yılından 2002 yılına kadar dış ticaretten alınan vergilerin toplam vergiler içindeki payının azalışına neden olmuştur.

Tablo 13’e göre 2000 yılında dış ticaretten elde edilen vergi gelirleri toplam vergi gelirlerinin %16’sını oluşturmakta ve rakamsal olarak 4.289 milyon TL’dir. Tablo 14’e göre, 2001 yılına gelindiğinde bu oran %13’e düşmüş ve 5.551 milyon TL değerine sahip olmuştur. Bu azalışın temel sebebi 2001 yılında yaşanan krizle birlikte dış ticaretten elde edilen gelirler düşmüştür. 2001 yılından itibaren dış ticaretten elde edilen gelirler yıllar geçtikçe artan bir seyir izlemiştir. 2015 yılına gelindiğinde dış ticaret vergilerinin toplam vergiler içindeki yükselen bir seyir ile %20,39 seviyelerine gelmiştir. 2015 yılından sonra dış ticaret vergilerinin toplam vergiler içindeki payında belli bir süre düşüşler görülse de bu yıldan sonra bir toparlanma yaşanmış ve 2022 yılı itibariyle dış ticaretten alınan vergiler 658 milyar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaretin toplam vergiler içerisindeki payı da bir önceki yıla göre %2,43 artışla %27,96 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 14: 2001-2022 Yılları İtibariyle Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Milyon TL) (%)

Yıllar	Dış Ticaretten Alınan Vergiler (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	1/2 (%)	Yıllar	Dış Ticaretten Alınan Vergiler (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	1/2 (%)
2001	5.551	39.735	13,96	2012	55.310	278.781	19,83
2002	9.487	59.631	15,9	2013	68.269	326.169	20,93
2003	12.578	84.316	14,91	2014	71.144	352.514	20,18
2004	16.932	101.038	16,75	2015	83.166	407.818	20,39
2005	19.307	119.250	16,19	2016	86.248	459.002	17,95
2006*	27.563	137.480	20,04	2017	112.932	536.617	18,79
2007	28.970	152.835	18,95	2018	138.221	621.536	22,23
2008	32.781	168.109	19,49	2019	142.732	673.860	21,18
2009	28.651	172.440	16,61	2020	185.452	833.251	22,25
2010	39.528	210.560	18,77	2021	297.477	1.164.988	25,53
2011	53.452	253.809	21,05	2022	658.042	2.353.438	27,96

Kaynak: 2001-2005 yılları arasında Gelir İdaresi Bütçe Gelirleri Konsolide Bütçe Gelirleri baz alınarak hazırlanmıştır. 2006-2022 yılları arasında BÜMKO Merkezi Yönetim Bütçe verileri dikkate alınarak tablo oluşturulmuştur.

Tablo 15’e göre, 1992- 2022 yılları arasında toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergisi gelirlerinden elde edilen tutarlar yıllar itibariyle artan bir grafik çizmiştir. 1992 yılında 141 Milyon 602 Bin TL olan toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergisi gelirleri 1Milyon 715 Bin TL olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar artarak ilerlemiş ve 2022 yılına gelindiğinde toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergisi gelirleri tutarı 77 Milyar 375 Milyon 609 Bin TL’ye ulaşmıştır. Gümrük vergilerinin toplam vergiler içindeki payı sırasıyla 1992 yılında %1,20, 1994 yılında %2,18 ve 1996 yılına gelindiğinde 2,41 seviyesine kadar çıkmıştır. Gümrük Birliği’ne girişle 1996-2002 yılları arasında toplam vergiler içinde gümrük vergisinden elde edilen gelirlerin payında sert bir düşüş yaşandığı bunun en temel sebepleri arasında 1996 yılı itibariyle GATT ve Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar ve indirimler sebebiyle uygulanan gümrük vergisinin vergi gelirleri içindeki payında, ithalattaki artışa rağmen gerilemenin yaşandığı Tablo 15’deki verilerle de desteklenerek söylenebilir. 2004 yılından sonra toplam vergiler içerisindeki gümrük vergisi gelirleri payında bir toparlanma yaşanmış ve 2022 yılına kadar paylar artan bir seyir izlemiştir.

Tablo 15: 1992-2022 Yılları İtibariyle Türkiye’de Gümrük Vergisi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)

Yıllar	Gümrük Vergisi Gelirleri (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	½ (%)	Yıllar	Gümrük Vergisi Gelirleri (1)	Toplam Vergi Gelirleri (2)	½ (%)
1992	1.715	141.602	1,20	2010	3.269.932	235.714.637	1,38
1994	12.844	587.760	2,18	2012	5.238.117	317.218.619	1,65
1996	54.290	2.244.093	2,41	2014	6.588.051	401.683.956	1,64
1998	168.086	9.228.596	1,82	2016	9.173.022	529.607.901	1,73
2000	382.611	26.503.698	1,44	2018	15.734.482	738.180.401	2
2002	590.927	59.631.867	0,99	2020	26.424.361	983.258.493	2,68
2004	1.219.854	101.038.904	1,20	2021	35.231.353	1.395.725.545	2,52
2006*	2.090.187	151.271.701	1,38	2022	77.375.609	2.708.979.101	2,85
2008	2.788.884	189.980.827	1,46				

Kaynak: 1992-2006 yılları arasında Gelir İdaresi Başkanlığı, Konsolide Bütçe Gelirleri, 2006 sonrası veriler için BÜMKO Merkezi Bütçe Verileri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

2. Gümrük Vergisi Tanımına Giren Diğer Mali Yükümlülüklerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Tablo 16’da 1992-2005 yılları itibariyle gümrük vergisi tanımı kapsamına giren mali yükümlülüklerin toplam vergi gelirleri içindeki tutar ve payları gösterilmiştir. 1992 yılından 2005 yılına kadar toplam vergi gelirleri içerisinde elde edilen gümrük vergilerinin tutarı artan bir seyir izlemiştir. 1992 yılında 1 Milyon 715 Bin TL olan gümrük vergisi tutarı, 2005 yılına gelindiğinde 1 Milyar 369 Milyon 594 Bin TL tutarına ulaşmıştır. 1992-1996 yılları arasında gümrük vergisi gelirlerinin toplam vergiler içindeki payı artan azalan bir seyir izlemiştir. 1996 yılında gümrük birliğine girişle birlikte bu yıldan itibaren oranlarda 2001 yılına kadar gümrük vergisinden elde edilen gelirden bir azalış olmazken, gümrük vergilerinin toplam vergiler içerisindeki payında gözle görülür azalışlar yaşanmıştır.

Tablo 16: 1992-2005 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)

YILLAR	Toplam Vergi Gelirleri (Bin TL)	Gümrük Vergisi (Bin TL)	Gümrük Vergisi +Eş Etkili Vergiler (BİN TL)	Gümrük Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (%)	Gümrük Vergisi+Eş Etkili Vergiler/ Toplam Vergi Gelirleri (%)
1992	141.602	1.715	22.849	1,21	16,14
1993	264.273	8.680	46.213	3,28	17,49
1994	534.888	12.844	89.649	2,4	16,76
1995	1.084.350	30.326	194.648	2,8	17,95
1996	2.244.094	54.290	387.147	2,42	17,25
1997	4.745.484	111.748	826.211	2,35	17,41
1998	9.228.596	168.086	1.317.351	1,81	14,27
1999	14.802.280	233.694	1.976.954	1,5	13,35
2000	26.503.698	382.611	4.289.401	1,4	16,18
2001	39.735.928	379.834	5.551.053	0,95	13,96
2002	59.631.868	590.927	9.487.175	0,99	15,9
2003	84.316.169	888.382	12.578.666	1,05	14,91
2004	101.038.904	1.219.854	16.932.418	1,2	16,75
2005	119.250.807	1.369.594	19.307.144	1,14	16,19

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Konsolide Bütçe verileri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Türkiye, gümrük birliğine girmesi sonucu birliğin dayatmış olduğu yükümlülükleri yerine getirmesi sonucu birlik içerisinde gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanmış bu da gümrük vergisi gelirlerinin toplam vergiler içerisindeki oranının düşüşüne neden olmuştur. 1995 yılında gümrük vergilerinin toplam vergiler içerisindeki payı 2,80 iken 1996 yılında gümrük birliğine girişle birlikte 2,42'ye düşerek 0,38'lik bir azalış yaşanmıştır. Ancak daha sonrasında 2001 yılından 2005 yılına kadar gümrük vergisinin toplam vergiler içindeki payları artışa geçmiştir. 1992 yılında gümrük vergisi ve eş etkili vergilerin toplam tutarları 2005 yılına kadar ki süreçte artış göstermiş olup toplam vergiler içerisindeki oranları ise özellikle 1997 yılından sonra azalışa geçmiştir.

Tablo 17'de 2006-2022 yılları itibariyle gümrük vergisi tanımı kapsamına giren mali yükümlülüklerin toplam vergi gelirleri içindeki tutar ve payları gösterilmiştir. 2006 yılı itibariyle 2 Milyar 81 Milyon TL olan gümrük vergisi hasılatı elde edilirken 2022 yılına

kadar gümrük vergisinden elde edilen gelir artarak ilerlemiş ve 2022 yılına gelindiğinde 76 Milyar 517 Milyon TL'ye kadar yükselmiştir. Gümrük vergisinin vergi gelirleri içindeki payı 2006-2022 yılları arasında artan azalan bir grafik çizmiş, özellikle 2017 yılından sonra oranlarda ciddi artışlar olmuş ve 2022 yılına gelindiğinde gümrük vergisinin vergi gelirleri içindeki payı en yüksek seviyeyi görerek 3,25'e ulaşmıştır.

Tablo 17: 2006-2022 Yılları Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Milyon TL) (%)

YILLAR	Toplam Vergi Gelirleri (Milyon TL)	Gümrük Vergisi (Milyon TL)	Dış Ticaret Vergileri (Gümrük Vergisi+Eş Etkili Vergiler) (Milyon TL)	Gümrük Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (%)	Gümrük Vergisi+Eş Etkili Vergiler/ Toplam Vergi Gelirleri (%)
2006	137.480	2.081	27.563	1,51	20,04
2007	152.835	2.441	28.970	1,59	18,95
2008	168.109	2.770	32.781	1,64	19,49
2009	172.440	2.466	28.651	1,43	16,61
2010	210.560	3.240	39.528	1,53	18,77
2011	253.809	4.653	53.452	1,83	21,05
2012	278.781	5.195	55.310	1,86	19,83
2013	326.169	5.409	68.269	1,65	20,93
2014	352.514	6.543	71.144	1,85	20,18
2015	407.818	8.280	83.166	2,03	20,39
2016	459.002	9.065	86.248	1,97	18,79
2017	536.617	12.329	112.932	2,29	21,04
2018	621.536	15.276	138.221	2,45	22,23
2019	673.860	16.832	142.732	2,49	21,18
2020	833.251	25.637	185.452	3,07	22,25
2021	1.164.988	34.444	297.477	2,95	25,53
2022	2.353.438	76.517	658.042	3,25	27,96

Kaynak: BÜMKO, 2006-2022 Yılları Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Özellikle 2017-2020 yıllarında Türkiye'de gümrük vergisi gelirlerinin toplam vergi gelirlerinden almış olduğu paylarda bir artış yaşanmıştır. Bu artışın sebebi getirilen ilave gümrük vergisi uygulamaları ve ek mali yükümlülüklerdir. Pandemi sonrası kapanma

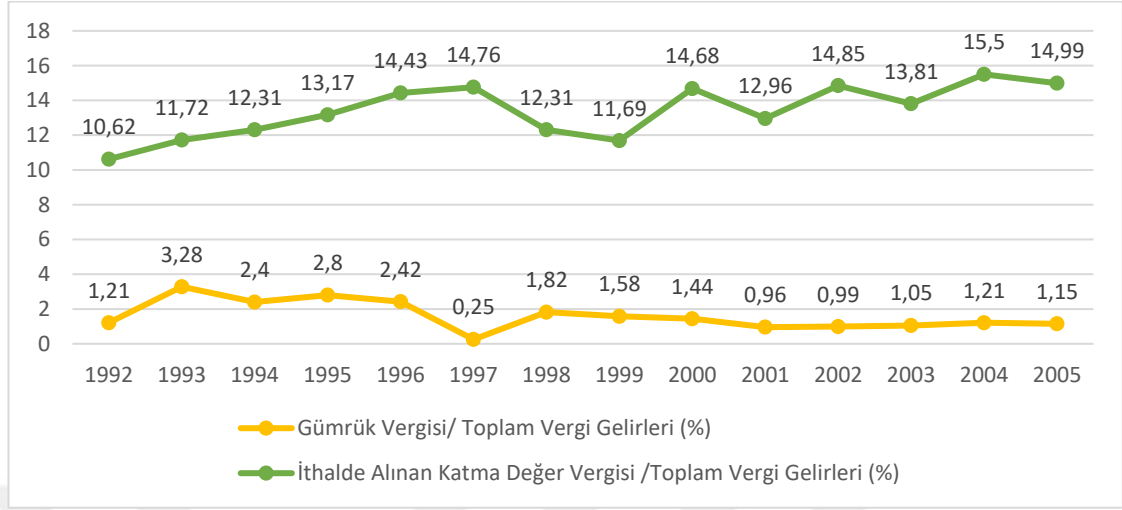
eğilimiyle ülkeler DTÖ ötesinde ilave koruma araçları geliştirerek kendi içlerine dönük ulusal politika uygulamalarına gitmiş ülkemiz de buna yönelik politika araçlarını geliştirmiş ve uygulamaya sunmuştur. 2006-2022 yılları arasında toplam vergiler içerisinde gümrük vergisi ve eş etkili vergilerin toplamının payı, gümrük vergisinin toplam vergiler içerisindeki payına göre yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bunun böyle olmasında en önemli etkenin aşağıda Tablo 18 ve Tablo 19’da görüleceği üzere ithalde alınan katma değer vergisinin toplam vergiler içerisindeki payının diğer tüm vergilerin toplam vergiler içerisindeki payından yüksek oluşudur.

Tablo 18: 1992-2005 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Bin TL) (%)

Yıllar	Toplam Vergi Gelirleri (1)	Dış Ticaret Vergileri (Gümrük Vergisi ve Eş Etkili Vergiler) (2)	Gümrük Vergisi (3)	İthalde Alınan KDV (4)	Diğer Dış Ticaret Gelirleri (5)	3/1 (%)	4/1 (%)	5/1 (%)	2/1 (%)
1992	141.602	22.849	1.715	15.035	6.099	1,21	10,62	4,30	16,13
1993	264.273	46.213	8.680	30.985	6.548	3,28	11,72	2,47	17,47
1994	534.888	89.649	12.844	65.824	10.981	2,40	12,31	2,05	16,76
1995	1.084.350	194.648	30.326	142.861	21.497	2,80	13,17	1,98	17,95
1996	2.244.094	387.147	54.290	323.859	8.998	2,42	14,43	0,36	17,21
1997	4.745.484	826.211	111.748	700.300	14.163	0,25	14,76	0,29	15,30
1998	9.228.596	1.317.351	168.086	1.136.023	13.242	1,82	12,31	0,14	14,27
1999	14.802.280	1.976.954	233.694	1.731.072	12.188	1,58	11,69	0,08	13,35
2000	26.503.698	4.289.401	382.611	3.891.746	15.044	1,44	14,68	0,05	16,17
2001	39.735.928	5.551.053	379.834	5.149.317	21.902	0,96	12,96	0,05	13,97
2002	59.631.868	9.487.175	590.927	8.857.542	38.706	0,99	14,85	0,06	15,9
2003	84.316.169	12.578.666	888.382	11.641.552	48.732	1,05	13,81	0,05	14,91
2004	101.038.904	16.932.418	1.219.854	15.658.747	53.817	1,21	15,50	0,05	16,76
2005	119.250.807	19.307.144	1.369.594	17.879.333	58.217	1,15	14,99	0,04	16,18

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Konsolide Bütçe verileri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Grafik 5: 1992-2005 Dönemi Gümrük Vergisi / Toplam Vergi Gelirleri Oranı ve İthalde Alınan KDV / Toplam Vergi Gelirleri Oranının Karşılaştırması (%)

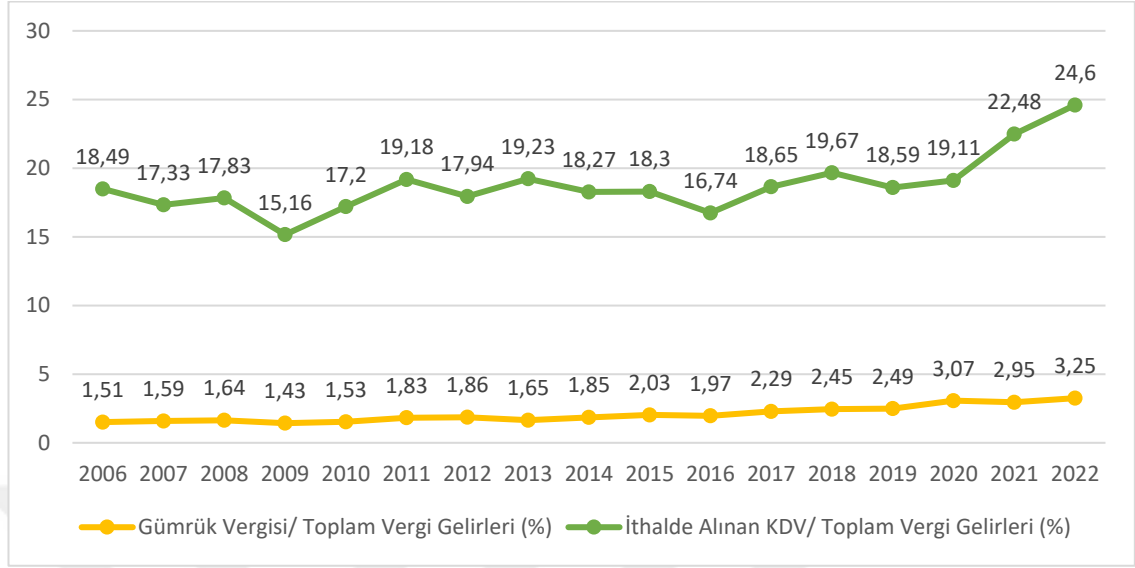
Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Konsolide Bütçe verileri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Tablo 19: 2006-2022 Yılları İtibariyle Gümrük Vergisi Tanımı Kapsamına Giren Mali Yükümlülüklerin Toplam Vergiler İçindeki Payı (Milyon TL) (%)

Yıllar	Toplam Vergi Gelirleri (1)	Dış Ticaret Vergileri (Gümrük Vergisi+ Eş Etkili Vergiler) (2)	Gümrük Vergisi (3)	İthalde Alınan KDV (4)	Diğer Dış Ticaret Gelirleri (5)	3/1 (%)	4/1 (%)	5/1 (%)	2/1 (%)
2006	137.480	27.563	2.081	25.426	56	1,51	18,49	0,04	20,04
2007	152.835	28.970	2.441	26.493	37	1,59	17,33	0,02	18,95
2008	168.109	32.781	2.770	29.972	39	1,64	17,83	0,02	19,49
2009	172.440	28.651	2.466	26.134	51	1,43	15,16	0,03	16,61
2010	210.560	39.528	3.240	36.208	80	1,53	17,20	0,04	18,77
2011	253.809	53.452	4.653	48.685	113	1,83	19,18	0,04	21,05
2012	278.781	55.310	5.195	50.000	115	1,86	17,94	0,04	19,83
2013	326.169	68.269	5.409	62.727	133	1,65	19,23	0,04	20,93
2014	352.514	71.144	6.543	64.411	190	1,85	18,27	0,05	20,18
2015	407.818	83.166	8.280	74.646	240	2,03	18,30	0,06	20,39
2016	459.002	86.248	9.065	76.836	348	1,97	16,74	0,08	18,79
2017	536.617	112.932	12.329	100.096	508	2,29	18,65	0,09	21,04
2018	621.536	138.221	15.276	122.262	683	2,45	19,67	0,11	22,23
2019	673.860	142.732	16.832	125.271	628	2,49	18,59	0,09	21,18
2020	833.251	185.452	25.637	159.206	609	3,07	19,11	0,07	22,25
2021	1.164.988	297.477	34.444	261.885	1.418	2,95	22,48	0,10	25,53
2022	2.253.438	658.042	76.517	578.965	2.560	3,25	24,60	0,11	27,96

Kaynak: BÜMKO, 2006-2022 Yılları Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Grafik 6: 2006- 2022 Dönemi Gümrük Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri Oranı ve İthalde Alınan KDV / Toplam Vergi Gelirleri Oranın Karşılaştırması (%)

Kaynak: BÜMKO, 2006-2022 Yılları Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri dikkate alınarak tablo tarafınca hazırlanmıştır.

Tablo 18 ve Tablo 19’da daha detaylı bir gösterim yapılmıştır. Tablo 16, Tablo 17, Tablo 18 ve Tablo 19’dan ve Grafik 5, Grafik 6’dan hareketle toplam vergiler içerisindeki dış ticaret vergileri ile tüm veriler dikkate alındığında aslında Türkiye’nin AB ile Gümrük Birliği’ne girişiyle birlikte gümrük vergisinden elde edilen gelirler ile birlikte gümrük vergisi ve eş etkili vergilerden elde edilen gelirlerde çok ciddi azalışlar yaşanmamış hatta tersine artan oranlarda seyir etmiştir. Bu sebeple aslında gümrük birliğinin dış ticarete ciddi kayıplara neden olmadığı söylenebilir. Bunun en temel sebebi telafi durumunun ortaya çıkmasıdır. Buna en güzel örnek ithalde alınan KDV uygulamasıdır. Gümrük Birliği’ne üyelikle birlikte AB ile ticarete sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünleri üzerinden gümrük vergileri kaldırılmış ancak ithalde alınan KDV uygulamasına devam edilmiştir. Dış ticarete elde edilen toplam vergiler içerisindeki alanı en çok ithalde alınan KDV’nin kapladığı söylenebilmekte ve Tablo18 ve Tablo 19’da bu açıkça görülebilmektedir. Gümrük Birliği sonrası toplam vergi gelirleri içerisinde İthalde alınan KDV’nin, Gümrük Vergisinden daha çok pay almasının sebebi ithalde alınan KDV’nin oran artışından değil yapılan dış ticaret sayesinde ithalat hacminin artması ile ithalde alınan KDV’nin toplam vergiler içerisindeki payında bir artış yaşamasına neden olmuştur. Yani Gümrük Birliği sonrası gümrük vergisi ile kaybedilen saha aslında ithalde alınan KDV ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden İthalde alınan KDV’nin toplam

vergiler içerisindeki payları, gümrük vergisinin toplam vergiler içindeki payından daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Gümrük vergisi kayıplarını dış ticarete azaltıcı bir etki olarak bir başka husus olarak Türkiye, 2002 yılında ÖTV'yi kabul etmiştir. İthalat yapılan bazı ürünlerin ÖTV kapsamına alınması bir bakıma gümrük engeli oluşturarak dış ticarete dengeyi temin edici bir fayda sağlamıştır (Karakoç, 2003: 111). Sonuç olarak Türkiye, Avrupa Birliği ile gerçekleştirmiş olduğu gümrük birliği kapsamında uygulanan politikalar çerçevesinde gümrük birliğinin gümrük vergilerinin toplam vergiler içindeki paylarını azaltıcı etkisini gümrük vergilerine eş etkili vergiler çerçevesinde telafi etme yoluna gittiği söylenebilir.

3. Gümrük Vergisi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı

Son olarak Türkiye'de gümrük vergisi gelirlerinin GSYH'ya oranı Tablo 20'de gösterilmiştir. Tablo 20'ye göre 2006 yılında %0,26 olan pay 2007 ve 2008 yıllarında %0,28 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında gümrük vergisinin GSYH içindeki oranı %0,25'e düşüşse de 2010 yılı itibariyle artış yaşanarak 2022 yılına gelindiğinde %0,52 olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 20: 2006-2022 Yılları İtibariyle Türkiye'de Gümrük Vergisi Gelirlerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	GSYH'deki Yüzde Payları	Yıllar	GSYH'deki Yüzde Payları
2006	0,26	2015	0,36
2007	0,28	2016	0,35
2008	0,28	2017	0,40
2009	0,25	2018	0,42
2010	0,28	2019	0,41
2011	0,33	2020	0,52
2012	0,33	2021	0,49
2013	0,30	2022	0,52
2014	0,32		

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Bütçe Gelirleri dikkate tablo tarafınca hazırlanmıştır.

SONUÇ

Tarihin en eski dış ticaret vergilerinden biri olan gümrük vergileri, dünyada ve ülkemizde dış ticaretin vergilendirilmesinde uygulanmıştır. Gümrük vergileri belli kanun ve yönetmelikler çerçevesinde geçmiş dönemlerde ithalat, ihracat ve transit ticaret işlemlerinin tümü üzerinden tahsil edilmekte iken, içinde bulunduğumuz zamanda ihracat, vergi kapsamına alınmayarak gümrük vergileri sadece ülkeye girişi olan eşyanın ithali sırasında alınan bir vergi olarak uygulamada yer bulmaktadır. Gümrük vergilerinin, devlete gelir sağlamak, yerli sanayiye korumak ve ödemeler bilançosuna katkı sağlamak gibi çeşitli mali ve ekonomik amaçları bulunmaktadır. Bu nedenle gümrük vergileri devletler için hem bir gelir kaynağı hem de politika uygulamaları için önemli bir kaynak unsurdur. Ancak ilerleyen süreçle birlikte 1980 yılından itibaren dünyayı biçimlendiren küreselleşme süreciyle birlikte hükümetlerin gümrük vergileri politikalarına yönelik uygulamada birtakım değişikliklerin de beraberinde geldiği görülmüştür.

Küreselleşme, yeni dünya ekonomik düzeni ve yeni yönelimleri oluşturmayı amaçlayan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, ulus devlet sınırlarının ortadan kalkmasına bağlı olarak sermaye hareketleri, üretim, ticaret ve teknolojinin ulusüstü bir nitelik kazanmasına neden olan bir kavramdır. Düşünce, fikir ve teknoloji gibi kaynakların tüm dünyaya yayılması, sermaye önündeki engellerin kaldırılması ve evrensel bir olguya dönüşümü, rekabet olgusunun iyiden iyiye artması, küresel pazarın genişlemesi, ulus devlet sınırlarının ortadan kalkması ve devletlerin etkin olduğu sistemden devlet dışı birimlerin etkili olduğu bir düzene geçişi ifade eden küreselleşme, dünyayı tek pazara dönüştürme amacını taşır. Küreselleşme en önemli unsuru olan ticari küreselleşmeyle birlikte dünya çapında mal ve hizmet akımları üzerindeki engellerin azaltılması ya da kaldırılması ülkeler arasındaki ticaretin artışını beraberinde getirmiştir. Bu ticari ilişkilerle birlikte ekonomiler geçmişte olduklarından daha sıkı ticari ilişkilerle birbirlerine bağlanmıştır. Dünyada artan ticari serbestlik ve buna bağlı artan ticari ilişkilerin düzen içinde işlerlik kazanması için çeşitli anlaşmalar ve entegrasyonlar kurulmuştur. Ticaretin küreselleşme çabalarına katkı sunan birtakım belirleyicilerle dünya ticaretini şekillendirmiş ve milletlerarası ticaretin kural ve kaideleri bu belirleyiciler tarafından inşa edilir olmuştur. Ülkeler de kendi vergi sistemlerini bu yeni

dünya düzeninin gerektirdiği yönde değiştirmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle ticarete serbestlikle ülkelerin vergi sistemlerini artık küresel ilişkilerin şekillendirdiği ve vergi sistemlerini sermaye hareketlerine paralel olacak şekilde bir vergilendirme düzeyi geliştirmelerine itmiştir. Az gelişmiş ülkeler nezdinde vergi kavramı önemli olmakla birlikte özellikle dış ticaret vergileri, kamu gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir. Ancak bu durum gelişmiş ülkelerde tam tersine işlemekte olup dış ticaret vergileri gelişmiş ülkelerin bütçelerinde oldukça az bir alan kaplamaktır. Küreselleşme süreci, yukarı da değinildiği gibi vergi düzenini etkilemiş, ülkeler yabancı sermayeyi ülke içine çekebilmek ve ayrıca yatırımları teşvik amacıyla gümrük vergileri ve vergisel indirim teşvikleri sunmuştur. Bu da gümrük vergilerinin etkili bir mali araç olarak kullanılmaktan uzaklaştırmaktadır.

1980 yılı itibariyle Türkiye, dünyada yaşanan ticari serbestleşme faaliyetleri ve bu yönde atılan adımlarla birlikte kapalı ithal ikamesine dayalı bir ekonomiden ihracata dayalı ekonomi modeline geçerek kendine küresel pazarlarda yer bulmaya çalışmıştır. Küresel ekonomiye entegre olmak amacıyla Avrupa Birliği ile ilişkilerini 1963'ten beri sürdürmeye çalışan ve üstelik Avrupa Birliği'ne üye olmadan gümrük birliği anlaşması yapmıştır. Önemli bir ticaret ortağımız olan Avrupa Birliği ile ticari ilişkiler içerisinde bulunulmuştur. Bu durum hem ithalatımıza hem de ihracat verilerimize yansımıştır. Hem ithalat hem de ihracatımız artmış ancak son yıllarda toplam ithalat içerisinde AB'den yapılan ithalatın oranı düşüşe geçerken AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı artmıştır. Türkiye bu ticaret ortaklığının bir parçası olarak Gümrük Birliği'ne üye olmuştur. Avrupa Birliği'nden ithalini gerçekleştirdiği sanayi mallarına tatbik ettiği var olan bütün gümrük vergilerini ve bu vergilerle eş etki oluşturacak önlemleri kaldırmış, üçüncü ülkelere karşı miktar kısıtlamalarını Avrupa Birliği ile uyum içinde yürütmeye çabalamıştır. Birlik içerisinde gümrük vergileri ve eş etkili vergiler kaldırılmış üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması yoluna gidilmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretine yönelik bir diğer önemli husus serbest ticaret anlaşmalarıdır. Serbest ticaret anlaşmaları, ülkeler arasındaki ticari faaliyetlerin serbestleşmesinde bir araç olarak görülmekte olup, iki ya da daha fazla ülkenin arasında ticari engellerin kaldırılarak, taraflar arasında serbest ticaret alanını oluşturmak amacıyla hareket edilen ve taraf olan ülkelerin üye olmayan ülkelerle ticaretinde ulusal düzenlemelerini yürütmelerine izin veren anlaşmalardır. Türkiye'nin ekonomik büyümesinde etken

faktörün ihracat olması; Türkiye’yi çeşitli ve dış rekabette kendine yer bulabilecek ürünler üretmesine hem de üretimini yaptığı ürünleri satabileceği yeni pazarlar bulma çabasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin serbest ticaret anlaşması imzalama nedenleri arasında ilk neden aslında yeni pazarlar edinerek dış ticarete ülke çeşitlendirmesine gitme gayesi içinde olmasıdır. Bir diğer önemli neden ise, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin Gümrük Birliği’ne dahil olması sebebiyle, Avrupa Birliği’nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerle benzer anlaşmaları akdetme zorunluluğu içinde bulunmasıdır. Türkiye, Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması akdeden ancak Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması imzalamamış ülkelerin Avrupa Birliği üzerinden Türkiye pazarına ulaşım imkanına sahip olmuş ve gümrük vergisi alınmadan Türkiye gümrük sınırlarına girme imkânı tanınmıştır. Bu durum Türkiye açısından bir vergi geliri kaybı anlamına gelmektedir. Türkiye’nin söz konusu ülkelere ürünlerini satarken gümrük vergisinden muaf oluşu ihracatını olumsuz etkileyerek ekonomik istikrarını bozucu etki oluşturmaktadır. Bu etkiyi dağıtmak adına Türkiye yapacağı yeni serbest ticaret anlaşmalarına farklı bir boyut getirmesine neden olacaktır. Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye’ye olumsuz etkilerin dışında, olumlu etkileri de bulunmaktadır. Türkiye’nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaların taraf olan ülkelerle ticari ilişkiler sonucu ticaret hacminin artmasına olumlu katkı sağlayacak ve yeni ihracat pazarlarında Türkiye’nin kendini bulabilmesine imkan tanıyacaktır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde Türkiye’nin küresel ekonomiye entegrasyonu sonucunda yerine getirdiği koşullar değerlendirildiğinde ticaret hacmine katkılarının olduğu söylenebilir. Türkiye, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği sayesinde endüstri alanındaki faaliyetlerine yönelik düşüncelerini değiştirerek uygulamada bunların modern bir ekonomik düzene entegre olmasını sağlamıştır. Türkiye’nin gümrük birliği sayesinde piyasalara entegre olması neticesinde taleplerde bir artış yaşanmış daha çok üretimi teşvik etmiştir. Bu yolla Türkiye hem üretim kapasitesini hem de ticaret hacmini arttırmıştır. Türkiye’nin toplam ihracatı içerisinde AB’nin payının yüksek değerlerde olduğu ancak toplam ithalatı içerisinde AB’nin payının ihracattaki payı kadar yüksek değerlerde olmadığı verilerle ortaya koyulmuştur. 1996 Gümrük Birliği’nden sonrasında ihracatta AB’nin payı 2006 yılına kadar artış göstermiş, ithalatta ise tam tersi bir durum yaşanmıştır. 2014- 2022 yılları arasında toplam ihracatta AB’nin payı hem artan hem azalan bir seyir etse de toplam ithalatta AB’nin payı azalışa geçmiştir.

Türkiye, küresel ekonomiye entegrasyon amacını yerine getirebilmek ve daha çok yatırımcıyı ülke içine çekebilmek için vergisel düzenlemeler de bulunmuştur. Serbest dolaşımdaki sermayeyi ülke içine çekebilmek için fırsatların kulanmasını gerekliliği doğmuştur. Bu durum ülkeleri, gelirlerinin en büyük payı olan gelir ve kurumlar vergisi gelirlerini eritme tehdidi ile baş başa bırakmış, Türkiye’de bu doğrultu da kademeli olarak gelir ve kurumlar vergisinde azaltma yollarına giderek küresel sistemdeki piyasalarda vergisel değişikliklere uyum sağlamaya çalışmıştır. Özellikle gelir vergisinin toplam vergiler içerisindeki payı kurumlar vergisine göre bir hayli düşük kalmıştır. 1980 sonrası gümrük vergisi gelirlerini belirleyen en önemli etken unsurunun başında 1996 sonrası uygulamaya giren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşması olmuştur. Türkiye - Gümrük Birliği gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesini taahhüt etmiştir. 1980 yılından günümüze toplam vergiler içerisinde dış ticaretten alınan vergilerin tutarları artan bir seyir izlemiştir. Gümrük vergisinin toplam vergiler içindeki payları 1992-2005 arasında artan azalan bir seyir izlerken 2006-2022 yılları itibariyle bu pay artışa geçmiştir. Bu payın artışa geçmesinde ticari ilişkilerin varlığı söylenebilir. Ancak gümrük birliği tarafından duruma bakıldığında birlik içerisinde gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılmasıyla birlikte gümrük birliğinin dış ticaret vergileri üzerinde ciddi kayıpları olmadığı söylenebilir. Bunun en temel sebebi telafi durumunun ortaya çıkmış ve dış ticaret vergilerinin toplam vergiler içerisindeki payı artmıştır. Bu durumun oluşmasına en önemli katkı ise ithalde alınan KDV uygulamasıdır. Gümrük Birliği’ne üyelikle birlikte AB ile ticarete sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünleri üzerinden gümrük vergileri kaldırılmış ancak ithalde alınan KDV uygulamasına devam edilmiştir. Bu yüzden İthalde alınan KDV’nin toplam vergiler içerisindeki oranları, gümrük vergisinin toplam vergiler içindeki oranından daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Türkiye ticari küreselleşme ile birlikte Avrupa Birliği ile gerçekleştirmiş olduğu gümrük birliği kapsamında uygulanan politikalar çerçevesinde gümrük birliğinin gümrük vergilerinin toplam vergiler içindeki oranlarını azaltıcı etkisini gümrük vergilerine eş etkili vergiler çerçevesinde telafi etme yoluna gittiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ACAR Fatih, (2013), “Türkiye Ekonomisine Genel Bir Bakış”, C.1, S.2, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, ss.15-32.
- ADIGÜZEL Muhittin, (2013), “Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkisi”, S.35, *Akademik Bakış Dergisi*, ss.1-20.
- AĞIR Hüseyin, Mehmet Metin, (2016), “Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.11, ss.11-26.
- AKBAŞ Serdar, (2022), “An Emerging Factor in Turkish Anti-Dumping Policy: Additional Customs Duty”, C.40, S.3, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.494-513.
- AKÇAY Belgin, (2018), “Avrupa Birliğinin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye”, S.155, *Maliye Dergisi*, ss.11-38.
- AKÇAY Belgin, Sinem Akgül Açıkmeşe, (2017), *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, 2.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AKDOĞAN Abdurrahman, (2019), *Kamu Maliyesi*, 20.Baskı, Ankara: Gazi Kitapevi.
- AKIL Abdülkadir, (2021), “Dünya Ticaret Örgütünün Denetim Sistemi ve Kararlarına Uyulmamasının Müeyyideleri”, C.16, S.2, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss.365-387.
- AKINCI Abdulvahap, Hilal Alptürk, (2020), “Ulus Devletin Küreselleşme Karşısındaki Genel Durumu”, S.47, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.13-34.
- AKKAYA Şahin, (1994), “Dış Ticaret Vergilerinin Kamu Gelirleri İçindeki Yeri ve Gelişim”, S.36, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansı*, ss.265-294.
- AKKÖR Mehmet, (2019), *Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Ekonomiye Etkisi: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- AKSU Hasan, (2019), “Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, *4.Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi*, ss.554-580.

- AKTAŞ Cengiz, Didem Güven, (2015), “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’nin İthalat Fonksiyonları Kat Sayılarındaki Değişimin İncelenmesi”, S.9, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.1-15.
- AKTEL Mehmet, (2001), “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, C.6, S.2, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.193-202.
- ALTINTAŞ Muharrem, Ethem Kadri Pektaş, (2020), “Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkileri ve Ulus-Devletin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, C.22, S.1, *Kocatepe İ.İ.B.F Dergisi*, ss.115-126.
- ALTUNDAL Vahdet, Kartal Somuncu, (2016), “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı Sorunu”, C.2, S.2, *Ekonomi İşletme Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, ss.119-149.
- ARAÇ Kuter, (2000), “Küreselleşme: Bir Değerlendirme”, C.18, S.1, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, ss.95-102.
- ARAT Tuğrul, (1995), “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler Ve Gümrük Birliğinin Yeri”, C.44, S.1, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss.587-606.
- ARGIN Nilüfer, A. Can Bardakçı, (2011), *Türkiye'nin Dış Ticaret Tarihi: Teori, Politika, Uygulama, Mevzuat*, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- ASHER Mukul G., Ramkishan S. Rajan, (2001), “Globalisation and Tax Systems: Implacations for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia”, C.18, S.1, *Asean Economic Bulluten*, ss.119-139.
- ASLAN Nurdan, (2005), “Dünya Ekonomisinde Ekonomik Gelişmeler: Küreselleşme”, Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, ed. Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu, Bursa: Ekin Kitapevi.
- ASLAN Seyfettin, (2009), “Küreselleşmenin Ulus Devletlere Etkisi”, S.25, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.289-296.
- ATEŞ Erdem, Ayşe Dilek Seymen, (2019), “Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları: İki Yanlı-Sektörel Bir Analiz ve Dış Ticaret Politikası Açısından Bir Değerlendirme”, C.27, S.42, *Sosyoekonomi Dergisi*, ss.255-282.
- AY Hakkı M, Esra Talaşlı, (2008), “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”, S.154, *Maliye Dergisi*, ss.135-155.

- AY Sema, (2019), “Türkiye’nin Gümrük Birliği Çıkamazı Gümrük Birliği Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, C.6, S.2, *Tesam Akademisi Dergisi*, ss.161-174.
- AYDEMİR Cahit, Mehmet Kaya, (2007), “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, C.6, S.20, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.260-282.
- AYDIN Ali Kemal, “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye’nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi”, S.12, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, https://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22.06.2023).
- AYDOĞAN Ertan, (2020), “Telafi Edici Verginin KDV İade Alacağından Mahsup Edilmesi”, C.30, S.162, *Mali Çözüm Dergisi*, ss.249-254.
- AYDOĞUŞ İsmail, (2005), “Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Açısından Önemi: İspanya ve Meksika Örneği”, C.7, S.2, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.1-21.
- AYTEKİN İbrahim, (2013), “Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme”, C.1, S.2, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.123-134.
- BAHAR Ozan, Ebru Erdoğan, (2011), “1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları”, S.27, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.1-19.
- BAHÇEKAPILI Cengiz, (2013), "Avrupa Kıtasında Avrupa Birliği Dışındaki Entegrasyon Hareketleri.", *Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, ed. H. Çeştepe ve Ş. Tüylüoğlu, Bursa: Ekin Kitapevi
- BAKAN Selahaddin, Gökhan Tuncel, (2012), “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, C.2, S.1, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.51-65.
- BAKAN Sumru, Esra Karapınar Kocağ, (2012), “Küreselleşmenin Az Gelişmiş Ülkelere Etkisi”, C.4, S.1, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, ss.283-292.
- BAKAN Sumru, Mehmet Şentürk, (2012), “Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma”, S.9, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.45-64.
- BALDWIN Richard, (2016), “The World Trade Organization and the Future of Multilateralism”, C.30, S.1, *Journal of Economic Perspectives*, ss.95-116.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (1999), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 4.Baskı, Ankara: Doğu Matbaacılık.

- BATIREL Ömer, (1990), *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, 3.Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- BAYRAK Metin, Osman Cenk Kanca, (2013), “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri Ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri”, S.48, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ss.91-111.
- BİLİCİ Nurettin, (2012), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- BULUM Ahmet Ziyaeddin, Filiz Ersöz, Taner Ersöz, (2013), “Dünya Ticaret Örgütü (WTO). Üyesi Ülkelerin Uluslararası Ticaret Hacimleri Üzerine Bir Çalışma”, C.2, S.2, *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, ss.153-165.
- BULUTOĞLU Kenan, (1977), *Kamu Ekonomisine Giriş*, 2.Baskı, İstanbul: Temat Yayınları.
- BURGESS Robin, Nicolas Stern, (2007), “Vergileme ve Kalkınma”, çev. Mustafa Durmuş, S.152, *Maliye Dergisi*, 1-59.
- CEBECİ İpek, (2011), “Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi”, S.43, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, ss.359-386.
- CENGİZ Orhan, Müge Manga, (2020), “Küreselleşme ve Kamu Harcamaları Bileşenleri Arasındaki İlişki: AB Örneği”, C.4, S.3, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, ss.807-819.
- CURAL Mehmet, Nüket Kırıcı Çevik, (2015), “Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği “, C.48, S.3, *Amme İdaresi Dergisi*, ss.127-158.
- ÇAĞDAŞ Feyzullah Kadir, (2020), “Dünya Ticaret Anlaşmaları Nelerdir?”, *Woldef*, <https://worldef.net/pazarlama/dunyadaki-serbest-ticaret-anlasmalari-nelerdir/>, (12.11.2023).
- ÇELİK Binnur, (1999), “İthalde Alınan Katma Değer Vergisi ve Günümüzdeki Önemi”, C.1, S.2, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.117-125.
- ÇEVİK Savaş, (2003), “Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikalarında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar”, C.11, S.1-2, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss.353-369.

- ÇİÇEK Hüseyin Güçlü, Orhan Atalay, (2017), “Gümrük İdarelerinde Eş Etkili Vergiler ve Fonların Tahsili, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, S.10, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, ss.15-24.
- DEMİRBAŞ Muzaffer, (2003), “1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, C.13, S.2, *Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.233-249.
- DEMİRBAŞ Tolga, (2003), “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”, S.50-51, *Sayıştay Dergisi*, ss.87-101.
- DEMİRGİL Bünyamin, (2018), “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi”, C.19, S.2, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi Dergisi*, ss.118-131.
- DEMİRGİL Bünyamin, Yunus Emre Birol, (2022), “Dış Ticaret Verileri Üzerinden Türkiye-Avrupa Birliği Karşılaştırılması”, *Avrupa Birliği Bağlamında Küresel Ekonomik Gelişmeler*, ed. Hatice Erkekoğlu, Kıvanç Halil Arıç, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- DEVELİ Abdülkadir, Mert Akyüz, (2019), “Ticaret Savaşları Gölgesinde Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliğinin Güncellenmesi: Nedenleri, İçeriği ve Yöntemleri”, *Ticaret ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları*, ed. Murat Çetinkaya, Gönül Muratoğlu, Ankara: Gazi Kitapevi.
- DİLBAZ ALACAHAN Nur, Yağmur Akarsu, (2017), “Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, C.4, S.1, *Journal of Life Economics*, ss.25-38.
- DOĞAN Ahmet, Ahmet Uzun, (2014), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri”, C.15, S.1, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, ss.325-344.
- DOĞAN Alper, Melih Kabayel, (2016), “Küreselleşme ve Vergi Sistemlerinin Değişimi”, S.199, *Vergi Raporu Dergisi*, ss.149-175.
- DOYLE Rodger, (2003), “Trade Globalisation”, C.288, S.6, *Scientific American*, ss.3.
- DUMANLI KÜRKÇÜ Duygu, (2013), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, C.3, S.2, *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, ss.1-11.

- EDİZDOĞAN Nihat, Ali Çelikkaya, (2012), *Vergilerin Ekonomik Analizi*, 2.Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- EDİZDOĞAN Nihat, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, (2016), *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- EKER Aytaç, (2009), “Küreselleşme Sürecinde Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm”, *Küreselleşme ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm*, ed. Aytaç Eker, Hayal Ayça Şimşek, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- ENER Meliha, Esra Sivrekli Demircan, (2007), “Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim- Türkiye Örneği”, C.2007, S.2, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss.205-234.
- ERTÜRK Emin, (2001), *Uluslararası İktisat*, 2.Baskı, İstanbul Alfa Yayınları.
- ERTÜRK Emin, (2002), *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*, 3.Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş.
- ES Asaf, (2021), *Gümrük Vergilerinin ve Gümrük Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Çözüm Yolları*, 2.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, 1992-1997 Yılları Konsolide Bütçe Gelirleri Tahsilatı, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_28.xls.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2023).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, 1992-2003 Yılları Konsolide Bütçe Gelirleri Tahsilatı, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_21.xls.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2023).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, 2004-2005 Yılları Konsolide Bütçe Gelirleri Tahsilatı, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_33.xls.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2023).
- GERÇEK Adnan, (2020), *Dış Ticaret İşlemleri ve Vergilendirme*, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GERMEÇ TANRIVERDİ Ezgi, (2022), *Sosyolojik Açından Küreselleşme ve Ulus Devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)*, 2.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- GİRAY Filiz, (2005), “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”, C.5, S.9, *Akdeniz İİBF Dergisi*, ss.93-122.
- GİRAY Filiz, (2018), *Maliye Tarihi*, 7.Baskı, Bursa: Dora Yayınevi.

- GOODE Walter, (2005), *Negotiating free-trade agreements: a guide*, 2nd edition, Canberra: Dept. of Foreign Affairs and Trade.
- GÖKÇE Emre, İsmail Cem Ay, (2019), “Gümrük Birliği Anlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi”, C.4, S.2, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, ss.79-96.
- GÖZÜBÜYÜK Tamer Mine, (2020), “Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, C.13, S.69, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss.775-785.
- GUL Nabih, (2003), “Globalization and Developing Countries”, C.56, S.4, *Pakistan Institute of International Affairs*, ss.49-63.
- GUTTAL Shalmali, (2007), “Globalisation”, C.17, *Development in Practice*, ss.523-531.
- GÜÇLÜ ÇİÇEK Hüseyin, Orhan Atalay, (2017), “Gümrük İdarelerinde Eş Etkili Vergiler ve Fonların Tahsili, Karşılıklı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, S.10, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.15-24.
- GÜLTEKİN Sadettin, (2020), “Dünya Ticaret Örgütü Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması Ve Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler”, S.101, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss.144-158.
- GÜNDOĞDU Serkan, (2022), “Türkiye’de Vergi Denetiminde Etkinlik; Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Bağlamında İnceleme”, C.3, S.2, *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.161-162.
- GÜNGÖR Aydın, (2022), *Gümrük İşlemleri ve Uygulamaları-Kavram-Teori-Uygulama-Dijital Uygulamalar*, 1.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜNÜĞUR Haluk, (1995), “Avrupa Birliği’nin Kurucu Antlaşmaları, Gümrük Birliği ve Tek Pazar (İç Pazar)”, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Avrupa Birliği El Kitabı*, Ankara: Reklam.
- HACIKÖYLÜ Canatay, (2014), “İthalat Sırasında Ödenen Vergiler ve Diğer Mali Yükümlülükler: Türkiye ve Cep Telefonu İthalatı”, C.7, S.1, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.21-36.
- HALD David, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, (1999), “Globalisation”, C.5, S.4, *Global Governance*, ss.483-496.
- HALD David, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, (2000), “Global Transformations: Politics, Economics and Culture”, S. (eds) *Politics at the*

- Edge*, ed.Chris Pierson, Simon Tormey, Political Studies Association Yearbook Series, ss.14-28.
- HATİPLER Mustafa, (2017), “Neoliberalizmin Öteki Yüzü: Yoksulluğun Küreselleşme Kaldıracı”, C.2, S.5, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, ss.77-87.
- HAYKIR Hobikoğlu Elif, (2007), “Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları”, S.1, *Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.65-82.
- HEKİM YILMAZ Derya, (2020), “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA).’nın Gelişimi ve Derin Ticaret Anlaşmaları: Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA). Açısından Bir Analiz”, C.7, S.1, *Tesam Akademi Dergisi*, ss.39-64.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (2021), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Avrupa Birliği Araştırmaları Enstitüsü.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, *Gümrük Birliği*, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=38, (16.11.2023).
- İNCEKARA Ahmet, Mesut Savrul, (2011), “Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, C.61, S.2, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, ss.3-22.
- İNNECİ Ahmet, (2021), *Türkiye’de Gümrük Vergileri Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*, 1.Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.
- İNNECİ Ahmet, Şahin Karabulut, (2018), “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Vergi Politikaları ve Vergi Gelirlerinin Bileşimindeki Değişim”, C.8, S.2, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.271-291.
- İPEKÇİ Kadircan, *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Gelişim Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- İYİDİKER Hikmet, (2002), “Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Kamu Harcamaları (Türkiye 1980-2000).”, *XVI.Maliye Sempozyumu*, Antalya, ss.1-443.
- KAÇAR Bayram, (2003), “AB Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ed. M. Şükrü Erdem, Sibel Mehter Aygın, Bursa: Ezgi Kitapevi.

- KALAYCI Cemalettin, (2017), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması”, C.3, S.2, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, ss.133-147.
- KALAYCI Cemalettin, Cem Küçükali, (2018), “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliğinin Güncellenmesi”, C.6, S.3, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, ss.13-23.
- KAPLANHAN Fatih, (2020), “Dijitalleşme, Vergi ve Egemenlik Sorunu”, *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, ed. Muzaffer Şeker, Yasin Buduklu, Cem Korkut, Mürsel Doğrul, Türkiye Bilimler Akademisi, ss.169-191.
- KARABIÇAK Mevlüt, (2002), “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, C.7, S.1, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.115-131.
- KARABULUT Bilal, (2003), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, 1.Baskı, İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım.
- KARACA Nil, (2003), “GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, S.144, *Maliye Dergisi*, ss.84-99.
- KARADEMİR Sevda, (2015), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Ekonomik Entegrasyonlara Katılımı*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAGÜL Mehmet, (2001), “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, C.2, S.2, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.203-218.
- KARAKAYA Gencay, Melike Ertekin, (2020), “Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası Türkiye Dış Ticaret Hacminin Finansal Performans Analizi”, C.1, S.470, *Vergi Dünyası Dergisi*, ss.47-57.
- KARAŞ Ebru, Betül Hayrullahoğlu, (2023), C.16, S.1, *International Journal of Social Inquiry*, ss.391-409.
- KARGI Veli, Tacim Yaygır, (2017), “Küreselleşme ve Gümrük Vergileri”, C.13, S.151, *Legal Mali Hukuk Dergisi*, ss.1651-1672.
- KARGI Veli, Yasemin Özügurlu, (2007), “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, C.14, S.1, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, ss.275-289.

- KARLUK Rıdvan, (1998), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- KARTAL Zeki, (2008), “GATT ve Uruguay Raunt: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ticaretindeki Yapısal Bağımlılıklarının Artması”, C.25, S.2, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.177-206.
- KAYA Mehmet, (2009), “Küreselleşme Yaklaşımları”, S.13, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, ss.61-76.
- KAYA Muhammed, Alper Doğan, (2020), “Dış Ticarete Konu Eşyanın Vergilendirilmesinde Gümrük Kıymetinin Rolü, Beyanı ve Kontrolü”, C.7, S.19, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, ss.10-24.
- KAYA Talat, (2017), “DTÖ Anlaşmalarındaki Yükümlülüklerden Kaçınmaya Olanak Sağlayan İstisna Hükümleri”, C.7, S.2, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss.169-192.
- KAYPAK Şafak, Muzaffer Bimay, (2019), “Küreselleşme Sürecinde Kamu Politikalarında Yaşanan Değişimler”, C.6, S.15, *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, ss.21-38.
- KEÇE Mehtap, Osman Kubilay Gül, (2023), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Gümrük Sisteminin Evrimi Üzerine Bir Değerlendirme”, S.43, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.564-602.
- KETBOĞA Metin, (2019), “Türkiye’de Dış Ticaret Açığı Sorunun Nedenleri ve Katma Değeri Düşük Ürün İhracatının Dış Ticaret Açığı İçindeki Yeri ve Çözüm Önerileri”, C.2, S.2, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 209-224.
- KIVILCIM Fulya, (2013), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Bir Değerlendirmesi”, C.5, S.1, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, ss.219-230.
- KOÇTÜRK O. Murat, Aslıhan Kocaefe, (2014), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, C.20, S.1, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, ss.65-77.
- KOFOĞLU İsmail Hakkı, (2022), “Ekonomik Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi”, C.36, S.3, *Trends in Business and Economics*, ss.273-288.
- KOL Emine Nida, Zeynep Karaçor, (2012), “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, S.162, *Maliye Dergisi*, ss.379-395.

- KOLÇAK Menşure, (2013), “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkisi”, C.27, S.4, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.188-209.
- KURTER Osman, (2020), “Avrupa ve Türkiye Arasında Yürürlükte Olan Ortak Gümrük Birliği Antlaşması Güncellenmesi Üzerine Bir Araştırma”, C.3, S.5, *International Journal of Arts & Social Studies*, ss.62-76.
- KUTLU Erol, (1998), “Küreselleşme ve Etkileri”, C.14, S.1, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.363-386.
- KÜKRER Sami, (1999), “Türkiye’de Siyasal Süreçte Vergi Reformuna Genel Bir Bakış”, S.2, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.81-96.
- KÜSMENOĞLU İlham, (2010), *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi*, C.II, Ankara: Oluş Yayıncılık.
- LEBA Reyhan, (2001), “Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk”, S.43, *Mevzuat Dergisi*.
- NAS Çiğdem, (2020), “Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Güncellenmesi”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*.
- NOVİKOV Maxim, Stella Zemlyanskaya, (2021), “The system of customs and tariff regulation of the EAEU in the context of Globalization: problems, trends and prospects of development”, C.92, *SHS Web of Conferences*, ss.1-8.
- OCOMPO José Antonio, (2002), “Small Economies in the Face on Globalization”, *Third William G. Demas Memorial Lecture at the Caribbean Development Bank*, ss.1-24.
- OLGUN Hürriyet, (2006), “Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış”, C.3, S.3, *Sosyoekonomi Dergisi*, ss.141-152.
- ORGAN İbrahim, Taha Emre Çiftçi, “Türkiye’de Emlak Vergisi Uygulamasından Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, C.8, S.4, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.127-147.
- ORKUNOĞLU Şahin Fulya, (2022), “Türkiye’nin 1980-2021 Dönemi Dış Ticaret Gelişiminin İncelenmesi”, C.9, S.27, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, ss.82-99.
- OWENS Jeffrey, (1993), “Globalisation: The Implications for Tax Policies”, C.14, S.3, *Fiscal Studies*, ss.21-44.
- ÖNER Erdoğan, (2023), *Türk Vergi Sistemi*, 12.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- ÖZ Ersan, (2008), *Dış Ticarete Ulusal ve Uluslararası Vergilendirme*, Adana: Nobel Kitapevi.
- ÖZAY Nihat, (2015), “Uluslararası Ticarete Korumacılık ve Türkiye’de Uygulanan Koruma Önlemleri”, S.5, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, ss.23-33.
- ÖZBALCI Seval, (2015), “Türkiye, Dış Ticaret Ve Büyüme İlişkisi”, C.2, S.2, *Bartın Üniversitesi Çeşmi Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, ss.88-100.
- ÖZÇELİK Oğuzhan, Elçin Aykaç Alp, (2021), “Ekonomik Entegrasyonlara Katılımın Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi”, C.4, S.1, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, ss.101-114.
- ÖZDEMİR Biltekin, (2009), “Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Ağırlığı”, S.157, *Maliye Dergisi*, ss.1-32.
- ÖZDEMİR Mehmet, Songül Altınışık, (1995), *Avrupa Birliği El Kitabı*, Ankara: Personel Genel Müdürlüğü.
- ÖZDEMİR Yavuz, Güner Koç Aydemir, (2016), “Avrupa Birliği Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, C.5, S.9, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.45-59.
- ÖZEL Hasan Alp, (2011), “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”, C.6, S.2, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, ss.73-92.
- ÖZEL Hasan Alp, (2012), “Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, C.10, S.19, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, ss.21-43.
- ÖZEL Hasan Alp, Hâkim Aziz, (2018), “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Politika Değişimleri”, C.8, S.2, *Karabük Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.446-458.
- ÖZER İlhan, (1971), Türkiye’de Gümrük Vergi ve Resimleri, (*Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerine Etkileri*), İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- ÖZGÜL Mahmut Hüdayi, (2017), “Neoliberal Küreselleşme Sürecinin 1980 Sonrası Türk Vergi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, C.1, S.2, *Enderun Dergisi*, ss.27-44.
- ÖZKARDEŞ Levent, (2015), “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yöntemi”, S.6, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, ss.25-34.

- ÖZKER Niyazi, Mine Biniş, (2012),” Küreselleşme Sürecinde Vergi Sistemlerinin Niteliği ve Sürece İlişkin Uygulamalar”, *Vergi ve Vergi Politikaları Üzerine İncelemeler*, ed. Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Bursa: Ekin Kitapevi.
- ÖZKOÇ Osman, (2019), *Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZLÜK Duygu, (2018), “GATT ve Dünya Ticaret Örgütünün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü”, C.13, S.7, *Electronic Turkish Studies*, ss.367-381.
- ÖZSAN Adile Gülin, (2013), *Avrupa Birliği'ndeki Ekonomik Yavaşlamanın Türkiye'nin Sektörel İhracatına Etkisi*, (Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- ÖZTÜRK Y.K, Kuşçu S., (2011), “Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler ve Kriz”, C.1, S.49, *Reforma Dergisi*, ss.10-21.
- ÖZTÜRK Yusuf Kemal, (2018), “Dünya İktisat Tarihinde, Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeri ve Önemi”, C.13, S.22, *Turkish Studies*, ss.437-449.
- PINAR Övgü, Şebnem Boran, Gözde Sevilmiş, (2013), “Küreselleşme Sürecinde Yükselen Aktör: Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye”, *AR-GE Bülten*, ss.3-9.
- PULAT Mustafa, (2003), “The World Trade Organization and Turkey”, *Transatlantic Policy Quarterly*, <http://transatlanticpolicy.com/article/55/the-world-trade-organization-and-turkey-fall-2003> (Erişim Tarihi:14.11.2023).
- REDDY Shela C., (2012), “Globalisation and The Sovereignty of The Nation-State”, *World Affairs: The Journal of International Issues*, ss.60-77.
- SAMUR Cengiz, (2014), “MAI (Multilateral Agreement of Investment) (ÇOK TARAFLI YATIRIM ANLAŞMASI)”, C.63, S.2, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, ss.53-138.
- SANDALCILAR Ali Rıza, Seven Erdoğan, (2017), *Ekonomik Entegrasyonlar Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- SAYGILIOĞLU Nevzat, Adnan Gerçek, (2007), *Dış Ticaret ve Gümrük (Kurallar, İşlemler ve Vergileme)*, Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- SELEN Ufuk, (2004), *Küreselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- SELEN Ufuk, (2020), *Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi*, 10.Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi.
- SELEN Ufuk, Reyhan Leba, (2021), *İktisadi Gelişme ve Vergileme*, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- SEYİDOĞLU Halil, (1999), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 13.Baskı, İstanbul: Turhan Kitapevi,
- SEYİDOĞLU Halil, (2003), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 15.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- SEYMEN Dilek, (2009), “Gümrük Birliği, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?”, C.14, S.1, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.199-220.
- SÖĞÜTLÜOĞLU Güneş, (2012), “Küreselleşmenin Etkisiyle Değişen Vergi Sepeti”, *Küresel Dönemde Vergileme: Dönüşüm ve Türkiye’ye Yansımalar*, ed. Ayşegül Yakar Önal, Sezai Temelli, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- SUSAM Nazan, Nagihan Oktayer, (2007), “Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız ve Dolaylı Vergiler (1995-2005).”, C.21, S.2, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.105-123.
- ŞAHİN Mustafa, (2019), *Gümrük Vergileri*, 1.Baskı, Ankara: Gazi Kitapevi.
- ŞEN Bülent, (2008), “Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler”, S.18, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.147-162.
- ŞEN Semih, (2014), “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğinin Ekonomik ve Mali Etkileri: Güncel Bir Değerlendirme”, C.51, S.589, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, ss.37-52.
- ŞİRİNER İsmail, Yılmaz Doğru, (2005), “Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, C.3, S.2, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, ss.162-182.
- T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615>, (Erişim Tarihi: 21.06.2023).
- TARAKTAŞ Abdurrahman, (2018), “Devlet ve Ekonomi”, *Kamu Maliyesi*, ed. Şebnem Tosunoğlu, Yaşar Tamer Ergül, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (21.11.2022).

- TEKİN Abdullah Sami, (2019), “Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İhtimai Düzeninde Vergi Sistemi”, C.1, S.1, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, ss.52-71.
- TEKİN Abdülkadir, Ümit Engin Tekin, (2021), *4458 Sayılı Kanun’a Göre Gümrük İşlemleri: Mevzuat- Teori-Uygulama- Vergilendirme*, 3.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TELLİ Resul, (2015), *Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği*, 1.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- TELLİ Resul, (2016), “Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması Sürecinde AB-ABD ve Türkiye”, C.4, S.3, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, ss.91-90.
- TERZİ Gökhan, (2017), “Dış Ticarete Tek ve Maktu Vergi Uygulamaları”, C.27, *Mali Çözüm Dergisi*, ss.93-102.
- TEZCANERCÜMENT, (2017), “Türkiye’nin Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumu”, *Yarım Asrın Ardından Türkiye -Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kuramlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- The World Bank, “Export of Goods and Services (Current US\$).”, Data, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.GNFS.CD> (29.04.2023).
- The World Bank, “Foreign Direct Investment, Net Inflows (BoP Current US\$).”, Data, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> (29.04,2023).
- The World Bank, “GDP (Current US\$).”, Data, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (29.04.2023).
- TÜRE İlknur, (2009), “Küreselleşme, Kapitalizm, Ulus Devlet”, C.46, S.530, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, ss.41-52.
- TÜRK İsmail, (2015), *Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, 26.Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2021), *Yıllık Faaliyet Raporu 2021*, <https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2021/tr/> (19.11.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Avrupa Birliği’nin Tarihçesi*, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (Erişim Tarihi: 14.11.2023)

- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-AB Gümrük Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 14.11.2023)
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2006-2022 Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, <https://muhasibat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri> (Erişim Tarihi: 22.11.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Dahilde İşleme Rejimi, <https://ticaret.gov.tr/ihracat/mevzuat/dahilde-isleme-rejimi> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Dünya Ticaret Örgütü, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-terafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-terafli-iliskiler/dunya-ticaret-orgutu-dto> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Hizmet Ticareti Anlaşmaları, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/hizmet-ticareti-anlasmalari> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/genel>, (Erişim Tarihi: 22.06.2023).
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2012), *Ekonomik Rapor 2012*, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/68GK/ekonomikRapor2013%20-%20Kopya.pdf> (19.11.2013).
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2014), *Ekonomik Rapor 2014*, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2015/71GK/ekonomikrapor-2014.pdf> (19.11.2013).
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2022), *Ekonomik Rapor 2022*, <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2023/79ER.pdf> (19.11.2023).
- TÜYEN Zeki, (2016), *Türkiye’de Dış Ticaret ve Politika ve Uygulamaları*, 1.Baskı, İstanbul: “Globus” Dünya Basınevi.
- ULUATAM Özhan, (1970), “Gümrük Vergilerimizin Koruyuculuğu Üstüne Bir Deneme”, C.25, S.1, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.185-206.
- ULUATAM Özhan, (1991), *Kamu Maliyesi*, 4.Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.

- Ulusal Hesaplar Daire Başkanlığı, TÜİK Devlet Hesapları Raporu 2021, 2022, s.22, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Devlet-Hesaplari-2021-45522>, (Erişim Tarihi: 25.06.2023).
- UNCTAD, (2022), Handbook of Statistic- Economic Trends, https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat47_FS07_en.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2023).
- UYVAL Ceren, (2001), “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, C.1, S.1, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, ss.140-153.
- ÜNÜVAR Mustafa, (2021), “Uluslararası Ticaret ve Küreselleşme: Genel Görünüm”, *Uluslararası Ticaret ve Küresel Gelişmeler*, ed. Mustafa Ünüvar, Önder Canveren, Çağdaş Cengiz, Ankara: Gazi Kitapevi.
- VATANSEVER Deviren Nursen, Gülbahar Atasever, (2011), “Ekonomik Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkileri”, S.164, *Mevzuat Dergisi*.
- YAMAN Ayşe, Elif Nur Eken, (2019), “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye Dış Ticaret Politikasının Değerlendirilmesi”, *Proceedings of the International Congress on Business and Marketing*, ss.342-357.
- YELDAN Erinç, (2001), *Küreselleşme Sürecinden Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YERELİ Ahmet Burçin, (1994), “İslam Vergi Hukukunda Dış Ticaret Vergileri ve Osmanlı Devleti’nde Gümrük Vergileri Uygulaması”, C.9, S.1, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.79-104.
- YILDIZ TOKATLIOĞLU Mircan, (2004b), *Avrupa Birliği’nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- YILDIZ TOKATLIOĞLU Mircan, (2005a), “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, C.3, S.10, *Akdeniz Üniversitesi Dergisi*, ss.46-72.
- YILDIZ TOKATLIOĞLU Mircan, (2005c), *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Aktüel Yayıncılık.
- YILMAZ Mutlu, (2018), *Dış Ticarete Giriş*, 4.Baskı, Ankara: Gazi Kitapevi.
- YILMAZ Şiir, (2011), *İktisadi Terimler Sözlüğü*, 1.Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YÜCEOL Hüseyin Mualla, (1999), “Bölgeselleşme Süreci ve Türkiye-AB Gümrük Birliği”, S.2, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 137-144.

ZENGİNGÖNÜL Oğul, (2004), *Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasalarında Küreselleşme*, 1.Baskı, Ankara: Adres Yayınları.

“Hazine ve Maliye Bakanlığında Akaryakıtta ÖTV ile Artışı İle İlgili Açıklama”, Sabah Gazetesi, 16.07.2023, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/son-dakika-hazine-ve-maliye-bakanligindan-akaryakitta-otv-artisiyla-ilgili-aciklama-6551039>, (17.07.2023).

“Türkiye’de ithalat-ihracat dengesi ne durumda, ithalata bağımlılık ne kadar?”, *euronews.*, 01.01.2022, <https://tr.euronews.com/2022/01/01/turkiye-de-ithalat-ihracat-dengesi-ne-durumda-ithalata-bag-ml-l-k-ne-kadar>. (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

1.07.2002 Tarih 24783 Sayılı Resmî Gazete Yayınlanan 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu

16 Temmuz 2023 tarih ve 32250 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesinde yayınlanan 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanuna İlişkin Karar Değişikliği

25.10.1984 Tarih ve 18653 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu.

25.Yılında Gümrük Birliği, Global İlişkiler Forumu, 2021.

27.10.1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Madde 1

27.10.1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Madde 15

27.10.1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Madde 181

27.10.1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Madde 74.

7 Temmuz 2023 Tarih ve 32241 Sayılı Resmi Gazete 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’na ilişkin Karar Değişikliği.